

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**OSMANLI DEVLETİ'NİN SON
DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE DARBELER
(1859-2016)**

Süleyman KEKİL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN 2019**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**OSMANLI DEVLETİ'NİN SON
DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE DARBELER
(1859-2016)**

**DANIŞMAN : Prof. Dr. Ahmet EYİÇİL
JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ARSLANYÜREK
JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ**

Süleyman KEKİL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN 2019**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDEN
GÜNÜMÜZE DARBELER (1859-2016)

Süleyman KEKİL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

Bu Tez/06/2019 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği ile Kabul Edilmiştir.

.....
Prof. Dr. Ahmet EYİÇİL
BAŞKAN

.....
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar
ARSLANYÜREK
ÜYE

.....
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet
BİÇİCİ
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....
Prof. Dr. Ahmet EYİÇİL
Enstitü Müdürü

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI DEVLETİNİN SON DÖNEMİNDEN
GÜNÜMÜZE DARBELER (1859-2016)

Süleyman KEKİL

Danışman : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Yıl : 2019, Sayfa: 122+VIII

Jüri : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL (Başkan)
: Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ARSLANYÜREK (Üye)
: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ (Üye)

Osmanlı Devleti, son iki yüzyılda dünyadaki değişimlerden etkilenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ni ve son dönemdeki olayları anlamak için Osmanlı Devleti'nin son dönemini iyi araştırmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti kozmopolit bir yapıya sahiptir. Bu durum Avrupa'da görülmeye başlanan Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ni derinden etkilemesine neden oldu. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde son bulan Osmanlı Devleti yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de siyasal rejimlere karşı başkaldırı, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve Türkiye Cumhuriyetinde de kendisini gösterdi. Bu başkaldırıları neticesinde demokratik seçimler ile iktidara gelmiş hükümetler indirilerek yerine askeri cunta yönetimleri getirildi. Bu olaylar birçok sosyal, siyasi ve ekonomik nedenlere dayandırılarak askerin yönetime el koyması ile gerçekleştirildi. Bu araştırmada, Osmanlı Devleti'nin son döneminden günümüze kadar (1859-2016) yaşanan askeri darbe ve girişimlerinin çıkış nedenleri ve sonuçları incelenmiştir. Bu minvalde; Kuleli Vakası, Çırağan Baskını ve Suikast girişimleri, Baba Ali Baskını, 31 Mart Vakası, Şeyh Sait ve Menemen ayaklanması, 1960 Darbesi, 12 Eylül 1980 Darbesi, Post-Modern Bir Darbe ve E-Muhtıra (27 Nisan 2007) temel başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti, darbe, isyan.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MA THESIS

**BLOWS TO PRESENT DURING THE LAST OTTOMAN
EMPIRE (1859-2016)**

Süleyman KEKİL

Supervisor	:Prof. Dr. Ahmet EYİCİL	
Year	:2019, Pages:122+VIII	
Jury	:Prof. Dr. Ahmet EYİCİL	(Chairperson)
	:Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ARSLANYÜREK	(Member)
	:Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ	(Member)

The Ottoman Empire was influenced by the changes in the world in the last two centuries. The last period of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey to understand the recent events should investigate well. The Ottoman Empire has a cosmopolitan structure. This situation caused the French Revolution, which started to be seen in Europe, deeply affected the Ottoman Empire. 20. Established rather than ending the Ottoman Empire in the first quarter of the century revolt against the political regime of the Republic of Turkey in the last period of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey showed itself. As a result of these rebellions, the governments that came to power with democratic elections were lowered and military junta administrations were replaced. These events were carried out on the basis of many social, political and economic reasons, with the seizure of the military by the military. In this study, the reasons and results of the military coups and attempts of the Ottoman Empire from the last period to the present (1859-2016) have been examined. In this manner; Kuleli Case, Çırağan Raid and Assassination Attempts, Baba Ali Raid, 31 March Case, Sheikh Sait and Menemen Uprising, 1960 Coup, 12 September 1980 Coup, Post-Modern Coup and E-Muhtıra (27 April 2007) are evaluated under the main headings.

Keywords: Ottoman Empire, The Republic of Turkey, blows, revolt.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin Son Döneminden Günümüze Darbeler (1859-2016) başlığı altında Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde darbeler ve aktörlerin ülkemizdeki iç ve dış etkileri incelenmiştir.

Araştırma iki ana başlık altında yapılmıştır. İlk bölümde Osmanlı Devleti son döneminde Kuleli Vakası, Çırağan Baskını ve Suikast Girişimleri, 31 Mart 1909 Vakası, Babı Ali Baskını olayları incelenmiştir. İkinci bölümde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Şeyh Sait Ayaklanması, İzmir Suikastı, Menemen Olayı, 27 Mayıs 1960 Darbesi, 21 Mayıs 1963, 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, 28 Şubat 1997 darbesi ve 2007 muhtırasına yönelik girişimler ele alınmıştır. Darbeler anlatılırken darbelerin arkasındaki etkin güçler ve bunların ülkeye neden müdahale etmek istedikleri üzerinde durulmuştur. Darbe ve girişimleri Osmanlı Devleti ve Türkiye'deki silahlı güçler üzerinden halkı kışkırtarak olmuştur. Son dönemler de ise darbe teşebbüslerinde tekrar din ve din adamları sıkça kullanılan bir kavram olmuştur. Osmanlı dönemindeki darbe girişimlerinin birçoğu sözde din elden gidiyor söylemi ile başlarken Cumhuriyet dönemindeki darbe ve teşebbüsleri irtica geri geleceği düşüncesi ile meydana gelmişti. Esas nedenlerine bakılmak gerekirse emperyalist güçlü devletlerin dünya üzerindeki hâkimiyeti ve kendilerine rakip bir devletin varlıklarından rahatsız olmalarıdır.

Bu çalışmada usul olarak darbeler tarihi, olayları ve olguları üzerinde duruldu. Osmanlı Devleti dönemindeki darbeler ve Cumhuriyet dönemindeki darbeler incelendi. Darbelerde etkili olan gruplar ve onlar üzerinde değerlendirmelerde bulunuldu. Ankara Cumhuriyet Arşivinden alınan dokümanlar aslına uygun bir şekilde verildi. Bu bağlamda darbe olay ve olgularının daha iyi anlaşılabilmesi için zabıt tutanakları tırnak içinde italik olarak verilmiştir. Osmanlı Devleti dönemi darbeler ile Türkiye Cumhuriyeti dönemi ile iliği ekler bölümünde birer nüsha örnek verildi.

Bu çalışma sürecinde yardımlarını esirgemeyen; başta akademik hayatıma yön veren danışman hocam Prof. Dr. Ahmet EYİCİL hocama şükranlarımı borç bilirim.

Süleyman KEKİL
KAHRAMANMARAŞ 2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
EKLER LİSTESİ	VIII
1.GİRİŞ.....	1
2. OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE MEYDANA GELEN DARBELER	4
2.1. Kuleli Vakası	4
2.1.1. Kuleli Vakasının Nedenleri.....	6
2.1.2. Kuleli Vakası'nın Siyasi Karakteri	9
2.1.3. Kuleli Vakası'nın Yarattığı Etki.....	11
2.2. Sultan Abdülaziz'e Darbe Girişimi (31 Mayıs 1876).....	12
2.2.1. Çerkez Hasan Vakası.....	16
2.3. Çırağan Baskını.....	17
2.4. Damad Mahmud Paşa Suikasti	18
2.5. Konstantin Karayanablu ve Sokrat Suikasti	19
2.6. Damad Mahmud Celaleddin Paşa Suikasti	20
2.7. Prens Sabahattin Darbe Girişimi.....	21
2.8. 1908 Rumeli Kalkışması	21
2.9. 31 Mart 1909 Vakası.....	22
2.9.1. Ayaklanmanın Başlaması.....	23
2.9.2. Tanin ve Şura-yı Ümmet Matbaalarına Saldırıları	28
2.9.3. Tevfik Paşa Kabinesi'nin Kurulması.....	30
2.9.4. Ali Kabuli Bey'in Katledilmesi.....	32
2.9.5. İsyanın Rumeli'de Başlaması.....	34
2.9.6. İsyanı Kontrol Altına Alma Çabaları.....	36
2.9.7. Meclisin Yeşilköy'de Toplanması.....	38
2.9.8. Hareket Ordusunun İstanbul'a Girmesi	40
2.9.9. II. Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi	42

2.9.10. Yıldız Sarayı'nın Yağmalanması	43
2.9.11. 31 Mart Olayı'nın Değerlendirilmesi	44
2.10. Babı Ali Baskını (23 Ocak 1913).....	49
2.10.1. Bab-ı Ali Baskını Öncesi Son Durum.....	50
2.10.2. Bab-ı Ali Baskını Sonrası	55
2.10.3. Haziran 1913 Darbe Girişimi ve Mahmut Şevket Paşa Suikastı.....	57
3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE MEYDANA GELEN DARBELER	59
3.1. Topal Osman Vakası.....	59
3.2. Şeyh Sait Ayaklanması (12 Aralık 1925).....	60
3.3. İzmir Suikastı (15 Haziran 1926).....	63
3.4. Menemen Ayaklanması (23 Aralık 1930).....	64
3.4.1. Olayın Çıkış Nedenleri ve Gelişimi.....	65
3.4.2. Olayın Sonuçları.....	67
3.5. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi	70
3.5.1. Ordu İçerisinde Taraflar.....	72
3.5.2. Ordu'daki Kamplaşmalar ve Talat Aydemir.....	74
3.5.3. Ordu'dan Tasfiyeler ve Darbe Girişimi.....	76
3.5.4. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbe Sonuçları.....	77
3.6. 21 Mayıs 1963 Darbe Girişimi	79
3.7. 12 Mart 1971 Muhtırası.....	81
3.7.1. 12 Mart'a Giden Yol ve 1965 Seçimleri.....	81
3.7.2. 12 Mart'ın Temel Nedeni ve 1969 Seçimleri.....	82
3.7.3. 12 Mart'ın Ayak Sesleri: Yön Hareketi ve 9 Mart Cunta Girişimi	86
3.7.4. Demokrasinin Askıya Alınması ve 12 Mart Askeri Muhtırası	88
3.8. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi.....	92
3.8.1. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yönetime El Koyması.....	93
3.8.2. Devrilen Hükümet 1980.....	95
3.8.3. Milli Güvenlik Konseyi (MGK).....	96
3.8.4. 1980 Askeri Müdahalesi'nin Etkileri.....	98
3.9. Post-Modern Bir Darbe (28 Şubat 1997)	99
3.9.1. 28 Şubat'ın Sonuçları	103
3.10. E-Muhtıra-27 Nisan 2007.....	105
4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	108
KAYNAKLAR	112
ÖZGEÇMİŞ	123

EKLER124

KISALTMALAR DİZİNİ

555K	: Beşinci Ayın Beşinci günü Saat Beşte Kızılay
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AVM	: Alış Veriş Merkezi
BCA.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BÇG	: Batı Çalışma Grubu
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezî İstihbarat Teşkilatı)
DAB	: Devlet Arşivleri Başkanlığı
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
EMİNSU	: Emekli Inkılap Subayları
FKF	: Fikir kulüpleri Federasyonu
GYO	: Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı
HKK	: Hava Kuvvetleri Komutanlığı
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
MAT	: Milli Amele Teşkilatı
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MİSK	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MNP	: Milli Nizam Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
PTT	: Posta Telefon Telgraf
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TD	: Taksim Dayanışması
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP-ML	: Türkiye Komünist Partisi-Marksist-Leninist
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YAŞ	: Yüksek Askeri Şurası
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu
YTB	: Yeni Türkiye Partisi
Vd.	: Ve diğerleri

EKLER LİSTESİ

EK 1. No:1 Şeyh Ahmet' in İstintakı.....	124
EK 2. Ceride-i Havadis 17 Kasım 1859	125
EK 3. 30 Ekim 1909'da İstanbul'da İlk Kez Yayınlanan Şura-yı Ümmet	126
EK 4. Servet-i Fünun'da Ali Kabuli'nin Öldürülüşünü Gösteren Resim.....	127
EK 5. Şura-yı Ümmet'in Selanik'te Yayınlanan Fevkalade Nüshası	128
EK 6. 8 Nisan 1909 Tarihli Mizan Gazetesinin İlk Sayfası (Hasan Fehmi Cinayeti)...	129
EK 7. Abdülaziz'in İntiharında Kullandığı İddia Edilen Makaslar	130
EK 8. Çırağan Vakası.....	131
EK 9. Çırağan Vakası ve Ali Suavi.....	132
EK 10. Mahmut Şevket Paşa Suikastı.....	133
EK 11. 12 Eylül 1980 Darbesi sonrası seçim sonuçlarını yansıtan haber	134
EK 12. Manşetlerde 12 Eylül 1980 Askeri Müdahale.....	135

1.GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemlerinde ordu, yönetici zümreyi devirip, yerine başkasını getirme tarzı bir darbe gerçekleştiren bağımsız bir erk olmaktan ziyade, yönetime geçmek isteyen şehzadelerden birinin diğerlerini tasfiye edebilmek için kullanılan bir araç durumdaydı. Duraklama döneminde Yeniçeri Ocak'larının cepheleri ikinci plana atması, siyasi gücü elinde bulunduran padişaha karşı tam bir keyfiyet ve serbestlik ile doğrudan padişaha müdahale etme yetkisini kendinde bulmaya başlamıştı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Osmanlı Devleti içerisinde yenileşmeye yönelik reformlar ile Meşrutiyetin siyasi aktörlerin değişmesine neden oldu. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti aktif olarak rol üstlenmiş ve asker kanatın devletin düştüğü durumdan kurtarma gerekçeleri ile isyanlar, baskınlar ve tahtan indirmeler şeklinde siyasi müdahaleler ile karşılaşmıştı.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda değişimler geçirdi. Bu değişimler, devletin otoritesini sağlama ve devletin bütünlüğünü sağlamak adına yapıldı. Merkezi otoriteyi kuvvetlendirme adına yapılan yenilik ise, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması oldu. Bunu takiben 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile bu değişim hızlı bir şekilde gelişti. Özellikle 1839'dan sonraki yenilikler, çıkış yerlerine göre adlandırılmıştır. 1839 tarihinden 1856'ya kadar olan döneme Tanzimat adı verildiği bilinmektedir. (Mardin, 2006: 9; İnalcık ve Seyitdanlıoğlu, 2006: 14). Tanzimat dönemi devam ederken, bu devirde kırılma noktası Kuleli Vakasıydı. Konu ile ilgili ayrıntılı araştırma 1937 yılında Uluğ İğdemir tarafından "*Kuleli vakası hakkında bir araştırma*" adlı eser ile yapıldı.

Kuleli vakası hadisesinden sonra 20 Mayıs 1878 tarihinde Çırağan baskını, daha sonra 31 Mart 1909 vakası ve Osmanlı Devleti'nin son döneminde Bab-ı Ali Baskını 23 Ocak 1913 tarihinde vuku bulmuştur. Osmanlı Devleti'nde isyan ve darbelerde yeniçeriler kullanıldığı gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de Türk Silahlı Kuvvetleri kullanılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise kuruluş döneminden günümüze kadar devleti idare eden hükümetlere yönelik birçok suikast/darbe girişiminde bulunulmuş ve ülke bundan sosyo-ekonomik ve politik durumlar gibi birçok alanda gerileme yaşamıştır. Bunun örnekleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk çeyreğinde meydana gelen Şeyh Sait ayaklanması, İzmir suikastı ve Menemen olaylarıdır. 1946 yılına kadar devlet tek parti ve tek adam olarak askeri kökenli bir grup tarafından çok partili ve demokratik bir seçim yapılmadan yönetildi.

1946 seçimlerinden sonra başlayan çok partili demokratik yönetim daha sonra 1960 ve 1963 askeri darbe girişimleri, 1971 muhtırası, 1980 askeri müdahalesi, 1997 post-modern darbe ve son olarak 2007 e-muhtıra ile kesintiye uğramıştır. Darbeleri meşru göstermek için, ülkede toplumsal yaşamı temelinden etkileyecek, bir ortamın

yaratılmasına göz yumulup insanların yaşamlarına etki eden karanlık ortamların oluşturulması sağlanmıştı.

Ülkenin ileri gelenlerinden oluşan grupların halka hep ön yargı ile bakmaları siyasal yaşantımızın darbeler ile sektelere uğramasına neden oldu. Yönetimi ele alan partiler adeta kendilerini vatanın tek kurtarıcısı olarak gördü. Bu sebep ile iktidar bulunmayan muhalefete ise hep önyargı ile bakılmasına neden oldu. Bu önyargı toplum arasında da etkisini göstererek siyasal hoşgöründen mahrum olan demokratik unsurların oluşmasına, demokrasimizi ve demokrasi kültürümüzü istenilen seviyeye çıkılamamasına neden oldu. Bu ayrışmalar ülkenin iç ve dış ekonomik özgürlüklerinin arka planda kalması ve gelişmeden ziyade aksine duraklama dönemlerine girmesine sebebiyet verdi.

Darbe, askeri müdahale veya yaygın ismi ile darbe kavramı demokratik olsun veya olmasın ülkenin yasal olan silahlı güçlerinin aracılığı ile mevcut siyasal otoriteye karşı başlatılan silahlı bir isyan hareketi olarak tanımlanabilir (Köylü, 2016: 11). Darbeler, Türkiye’de suikastlar ve müdahalelerin yaşandığı bu coğrafyada gerek dış gerekse iç politik güçler devlet yönetimine ve sivil iradeye sekte uğratmıştır. Bu sebep ile darbelerin çıkış nedenlerinin bilimsel olarak incelenmesi ve araştırılması büyük önem arz etmektedir.

Ordunun rejimi koruma, kaybolan devlet otoritesini tesis etme ve toplumu Atatürk’ün işaret ettiği muasır medeniyetler seviyesine taşıma gibi iddialar ile yaptığı müdahaleler, her seferinde kamu vicdanında bir önceki askeri müdahalelerden daha derin yaraların açılmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda askerlerin yaptığı müdahalelerin daha ideal ve daha modern bir toplum yaratmadığı ve darbelerin toplum tarafından benimsenmediği görülmüştür. Elbette burada şunu da belirtmek gerekir; bu askeri müdahalelerin bir kolektif temsil niteliği doğmuştur. Askeri müdahalelerin ürettiği kolektif temsiller, toplumsal emir kipi niteliği taşımıştır. Bunlar siyasal-toplumsal dinamik yaratmakta, toplumsal ikna ve dönüştürücü atılım sağlamakta kullanılmıştır (Karagöz, 2011: 298).

Osmanlı Devleti’nin devamı olan ve yeni bir devlet olarak kurulan, yaklaşık yüz yıllık bir tarihe sahip Türkiye Cumhuriyeti tarihinde birçok darbe teşebbüsü ve girişimi de olmuştur. Darbeler fayda dan ziyade ülkemiz için zarar niteliğindedir. Bu darbe ve girişimleri sosyo ekonomik başta olmak üzere birçok alanda yıllar boyu olumlu veya olumsuz etkisini göstermiştir. Darbe ve girişimleri altında yatan temel düşünce Cumhuriyet ve Atatürkçü düşüncelerin temel alınması, milletin üstünlüğünün korunmaması, ekonomik anlamda ülkemizi darboğaza sürüklemiştir. Buda dış kuvvetlerin ülkemizin gelişimi ve ilerlemesi için başvurdukları engelleme çabalarıydı.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti içerisinde son 30 yılda yapılan müdahaleler halkı çağdaş yaşam standartlarından uzaklaştırmış, milleti siyasal karar alma sürecinde

belirleyici bir rol almaktan çıkarmış, millet adına yapıldığı iddia edilen her eylemi sorgusuz ve sualsiz bir şekilde onaylayan bir varlığa dönüştürmüştü.

Kurtuluş savaşını kaybeden dış kuvvetlerin (İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve diğerleri) milli iradeye saygı duymadan ülkenin kaynaklarını istekleri doğrultusunda yönetme çabalarının bir sonucu olarak kendi menfaatleri ve çıkarlarını düşünen gruplar tarafından darbeler desteklenmiştir. Halkın kendi iradesi dışında tutulan yönetim şekli Türkiye Cumhuriyeti temel ilkelerine aykırıdır. Lakin dış ülkelerin emellerine ulaşmasına mani olunması için milletin topyekün mücadele etmesi de şarttır.

Darbeler, Türklerin Anadolu'yu yurt tutmaları ile başlayan ve günümüze kadar süre gelen siyasi ve politik bir savaş olarak şekil değiştirmiş ve gelişen teknoloji ile farklı algı operasyonları ile devleti parçalama arzusu güdenlerin bir planı olarak meydana gelmiştir. Türkiye bulunduğu konum itibarı ile halen önemini korumakta ve dış ülkelerin ilgisini çekmektedir. Bu sebep ile milli iradeye sahip çıkmamız ve geçmişten dersler çıkartarak ülkemizi savunmamız için bilim ve sanayide ileri seviyelere çıkarak, ekonomik bağımsızlığımızı elimizde tutmamız gerekmektedir.

2. OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE MEYDANA GELEN DARBELER

Osmanlı Devleti'nin son döneminde vuku bulan birçok darbe girişimi bulunmaktadır. Bu darbeler Osmanlı Devleti'nde bir gelenek halini almaya başlaması Fatih Sultan Mehmet zamanına dayanmaktadır. İstanbul'un 1453 yılında fethedilmesine yakın bir tarihte 1446 yılında Buçuktepe İsyanı ile başlayan irili ufaklı birçok isyan ile karşılaşılıyordu. Bu devirden son döneme kadar 36 Osmanlı padişahı, 12 isyan ve darbe ile tahtını kaybetmişti. Gelenek halini alan bu isyanlarda isyancıların istediklerini aldıkları görülmekte olup Osmanlı Devleti'nin ne kadar büyük bir cihan devleti olduğu aşikardır.

1859 yılların sonuna doğru meydana gelen Kuleli Vakası, ardından 1876 tarihinde vuku bulan Sultan Abdullazize darbe girişimi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki yaşanan yenileşme hareketlerine karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır. Çırağan baskını ve devamında yaşananların ele alındığı ve sonunda 31 Mart 1909 tarihinde tarihe geçen vaka ile kamplaşmaların ve cemiyetlerin devlet üzerindeki etkilerinin artması, ordu ve siyasi karakterlerin gruplaşmalara başlaması önemli görülen başlıca vakalardır.

1913 yılına gelindiğinde ise Bab-ı Ali Baskını Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşadığı son olay olarak tarihteki yerini aldı. Adeta küllerinden 1923 yılında yeniden doğan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devleti son döneminde yaşanan vakalara benzer vakalar ile tanıklık etmiştir.

Kuleli Vakası, Çırağan Baskını ve suikast girişimleri, 31 Mart 1909 Vakası ve son olarak Babı Ali Baskını Osmanlı Devletinin son dönemlerinde tarihte yerini alan temel başlıklar altında ele alındı. Bu girişimlerin gelişim ve yaşanması altında yatan düşünceler mevcut kaynaklar ışığında ortaya konulmaya çalışıldı.

2.1. Kuleli Vakası

1859 yılının Eylül ayı ortalarında İstanbul'da olağan dışı bir hareketlilik kendini göstermişti. Mirliva Hasan Paşa, Mehmet Emin Ali Paşa hükümetine ve padişah aleyhine bir muhalefet örgütünün olduğunu haber verdi. Bu örgüte mensup olanlardan Bayezid Medresesi müderrislerinden Şeyh Ahmet başta olmak üzere asker, subaylar, esnaf, medrese öğrencileri ve ulemadan birkaç kişi, Kılıç Ali Paşa Camii'nde toplanmışlardı. Bunlar alınan ihbar üzerine tutuklanarak Kuleli Kışlasında hapsedildiler. Meydana gelen bu tutuklama ile Kuleli Vakası adını alan bir darbe teşebbüsü olarak tarihe geçti (Süreyya, 1996: 645; Afyoncu vd., 2018: 317-318).

Kuleli Vakası denildiği vakit, Kuleli kışlasında meydana gelen tutuklama hadisesi anlaşılmaktadır. Fakat kışlada bir olay meydana geldi. Yönetime muhalefet eden cemiyet üyeleri icraata geçmeden yakalanarak Kuleli kışlasına götürüldü ve

muhakeme edildikten sonra gerekli işlemler yapıldı. Bu olay ise literatüre Kuleli Vakası olarak geçmiştir. Osmanlı tarihindeki muhalif hareketlere ve Kuleli Vakasına bakıldığında yönetimden memnun olmayan grubun ortaya çıktığı görülmektedir. Esasında bu hadisenin bizzat içerisinde Mehmet Emin Ali Paşa'nın olduğu görülmektedir. Olayın Kuleli ismi ile anılmasında Mehmet Emin Ali Paşa'nın bir etkisinin olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat kendisi Abdülmecid'e karşı bağlılık içinde olduğu bilinmektedir (Danişmend, 1974: 88; Davison, 2005: 88).

Kuleli Vakası meydana geldiğinde, hükümet tarafından halka konu hakkında yeterli bilgi verilmedi. Bundan ötürü İstanbul halkı, olayın içeriği hakkında bir bilgi sahibi olamadı. Vaka hakkındaki haberler ise Times ve Journal de Constantinople gazetelerinde açıklandı. Fakat gazetelerin verdiği bilgiler hadiseyi tam olarak aydınlatıcı değildi. Bununla birlikte gazeteler olayı abartılı bir şekilde yansıtarak cemiyet üyelerinin yönetim ile sorunlu olduğu bildirilmekteydi (Düzen, 2015: 7).

Kuleli Vakasıyla ilgili ilk bilgi 22 Eylül 1859 tarihli Ceride-i Havadis adlı gazetede:

“İhlali asayiş niyeti fasidesiyle bazı sebükmağzan bir cemiyet teşkilini murat eyledikleri haber alınarak buna mütecasir olan 40 kadar eşhas derhal ahzi girift ve Kuleli kışlasında hapsolunmuş ve bunların işbu harekâtı tedip ve terbiyelerini müstelzim bulunmuş olmasıyla haklarında terettüp edecek mücazatın hakkıyla hüküm ve icrası zımında Zatı Âlî Hazreti Sadaretpenahî ve Cenab-ı Muallâ Elkabı Fetva penahî ile Devletlû Serasker Paşa ve Meclis-i Âlî Tanzimat ve Meclisi Valâ ve Darî Şûrayı Askeri Reisleri Devletlû Paşalar Hazaratından ibaret bir komisyon teşkil olunarak merkumların istintakları icra kılınmakta bulunduğundan ikmalî istintak ve muhakemeleriyle verilecek hüküm ve kararın dahi bâdâzin ilanına iptidar olunacaktır. Ve cümlesinin esamî bulundukları tarik ve hizmet bundan sonra bildirileceğinden kendilerinin nasıl bayağı adamlar oldukları olvakit herkesin malumu olur.” (İğdemir, 2009: 9-10) yer verildi.

Her siyasî yönetim ve yapılanma kendisine bir meşruiyet ve kök arama noktasında birtakım hadiseleri ve şahısları sahiplenme dürtüsüyle hareket edebilmekteydi. İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Yeni Tasvir-i Efkâr'ın 3 Haziran 1909 tarihli, 4 numaralı sayısında Mösyö Vambery imzası ile bir makale yayınlanmıştı. Makalede Kuleli vakası hakkında şu ifade:

“Türkiye' de hareket-i inkılapçıyanenin mukaddimesini Kuleli hareketi teşkil eder. Sultan Mahmut' un devr-i saltanatına ait olan o zamanlarda Hakan-ı müşarünileyhin yaveri Ferik Çerkes Hüseyin Paşa' nın riyasetinde bir hafî komite teşekkül etmiş ve ahkâm-ı münife-i İslamyeye tevfikân millete meşrutiyet verilmesini talep için hareket-i ihtilaliyeye

iptidar olunacağı sırada her nasılsa duyularak bu hürriyet perverandan bazıları derdest edilmişti.” (İğdemir, 1909: 18) yer almıştır.

Dönemin siyasî yapısına ters düşmeyen ve daha da ötesi devrin siyasî atmosferini destekleyen bu yazıyla 1859 yılındaki Kuleli Vakası'na, İttihat ve Terakki (1889) menşeli diğer bir söylem ile Jön Türk bakış açısı kendisini ortaya koymaktadır (Tahtalı, 2016: 164).

2.1.1. Kuleli Vakasının Nedenleri

Kuleli Vakası'nın karakteristik özelliğini, olaya dahil olan şahsiyetlerin sözleri ile değerlendirmek olayı daha iyi kavrayabilmemize yardımcı olacaktır. Kuleli hareketi ekseriyetle iki husustan memnun değildi. Bunlardan birisi "malî sıkıntı ve israf" diğeri ise "İslahat Fermanı'nın gayr-i Müslimler üzerine getirdiği haklar" idi. Malî sıkıntılar yüzünden asker yedi, subayların ise on dört aydan beri maaş alamamaktaydılar (Pedrosyan, 1969: 591-592) Ekonomik sıkıntılardan ve bu maaşların ödenememesinden kaynaklı sıkıntıları Kuleli mahkûmlarının ifadelerinde de görmekteyiz. Öyle ki Cafer Dem Paşa *"Ne için ziyade masraf edersiniz niçin askerlere aylık verilmez malı bozdunuz nafile yere israf ediyorsunuz bizde milletiz halkın işini görmüyorsunuz irad alıyorsunuz"* diyerek dönemin ekonomik atmosferini yansıtmakta ve Kuleli hareketinin şikâyetini ortaya sermektedir. Kırım Harbi neticesinde ülke ekonomisi hayli yıpranmış ve zayıf düşmüştü. Bu zayıflık nedeni ile gerek asker-memur ve gerekse esnaf şikâyet halindeydi. Yapılan israflar ise halkın tarafından tepkiyle karşılanmaktaydı. Bu israflardan esasen Abdülmecid de memnun değildi. Memnun olmamakla birlikte *"Bihûde yerlere birçok masraflar olmuş. Kâşki edilmiyeydi"* (Cevdet Paşa, 1991: 13-20) sözlerini sarf etmiştir. Kuleli hareketi içinde israf ile ilgili şikâyetler Cafer Dem Paşa ile kalmamaktadır. Şeyh Ahmet'in, Şeyh Feyzullah ile yaptığı bir görüşmede devletin halinden bahisle padişahın haremine yaptığı israftan şikâyet etmekte ve askerlerin aylıklarının ödenememesinden dert yanmaktadır (Düzen, 2015: 55).

Ülkenin içinde bulunduğu malî sıkıntılar çok büyük buhranlara yol açmaktaydı. Osmanlı Devleti ekonomisi 1844 yılından itibaren toparlanmaya başlamış fakat bu toparlanış devamlı hale getirilememiştir. 1859'a gelinceye kadar gelir ve gider dengesi korunamadığından dolayı devlet ağır borç yükünün altına girmek zorunda kalmıştır. Bu buhranın çözümü için ise Meclis-i Vâlâ' da defalarca görüşmeler düzenlenmiş ve tezkireler yayınlanmıştır (Şeref, 1980:110).

Şeyh Ahmet ülkedeki israftan dolayı tepki içerisindeydi. Beyt'ül malın savurgan şekilde harcanmasından şikâyet ediyordu. Şikâyetler Şeyh Ahmet'ten başka Hüseyin Daim Paşa'dan da gelmekteydi. Hüseyin Daim Paşa yine beyt'ül malın israfından söz edip milletin bu durumdan etkilendiği ve kendisinin bu gidişe razı olmadığını belirtmekteydi. Kuleli muhalefetinin rahatsızlık duyduğu konulardan birisi devletin gelirlerinin fuzulî yere harcandığı iddiası idi. Bu sorunlar, mahkeme ifadeleri esnasında

sık sık dile getirilmekteydi. Bu dileklere göre Kuleli hareketinin karakteristik özelliği olarak meşrutiyet taraftarı olduğu algısını oluşturmaktadır. Nitekim devletin hazinesinin fuzulî harcanması ve ekonomik sıkıntılar, sadece Kuleli hareketine mensup kişiler için değil genel bir memnuniyetsizlik sebebiydi. Kuleli muhalefetine ikinci nedeni ise Islahat Fermanı'nın getirdiği yenilikler olmuştu. Bu rahatsızlığın temelinde ise Tanzimat Fermanı bulunmaktadır. Şeriatın uygulanmadığı görüşü esasen cemiyet üyelerini bir araya toplayan temel nedendi. Kuleli muhalefeti üyeleri dönem itibari ile şeriatın uygulanmadığını savunuyorlardı. Tanzimat Fermanı'nın Şeyh Ahmet üzerinde hal-i hazırda olumsuz bir etkisi bulunmakla birlikte bu olumsuz etki Islahat Fermanı'nın ilanı ile ayyuka çıkmış ve açık bir muhalif harekete dönüşmüştü. Şeyh Ahmet, Islahat Fermanı ile ilgili olarak nefret duyguları da beslemekteydi. Eğer Islahat Fermanı'nın ilan haberi Kırım Savaşı'nın öncesinde kendisine ulaşsaydı bu savaşa katılmayacağını da belirtmektedir. Şeyh Ahmet'e göre *"muharebe din için değil devlet içindi"*. Şeyh Ahmet sorgusu esnasında Bab-ı Alî' ye bir dilekçe vermekten bahsetmektedir. Bu dilekçe Tanzimat' ın kalkması ve şeriatın tekrardan icra edilmesine yönelik bir istektir (Düzen, 2015: 56-57).

Şeyh Ahmet, asıl niyetlerinin Tanzimat'ın yok edilmesi olduğunu belirtiyordu. Kuleli kışlasında sorgulandıkları sırada Şeyh Ahmet'in sürekli şekilde şeriatın uygulanmadığı vurgusunu yapması, kendisini sorgulayan heyetin de dikkatini çekmişti. Bu söylemlere karşı sorgu heyeti de şeriatın uygulandığına dair Şeyh Ahmet'e karşılık vermektedir. Sorgu esnasında heyet daha da ileri giderek ülke içinde bu kadar ulema varken Şeyh Ahmet'in neden bu işe kalkıştığı sorusunu yöneltmişti. Şeyh Ahmet ise bu soruları şu şekilde cevaplamıştır:

"Devlet-i Alî' de çok meşahir-i ulema ve çok meşahih vardır emr-i bil maruftan sükût etmeleri ve ben de onlar gibi sükût etmem delil olmaz. Mesela beş vakit namaz herkese farzdır ancak iş bu farziyatı binde dokuz yüz doksan dokuzu kalmasa içlerinden birisi kalacak olsa o da o birilerine ittihat edip bu dahi kılmaması o birilerinin kılmadığı buna delil olmadığı gibi bu dahi evvelki cevabımda münverîctir. Bahusus bu iddiayı ben yalnız etmeyecektim. Ulemadan burada bir de Nasuh efendi vardır. Bu yolda bizim kimseye arzımız ve suikastımız yok idi hâşâ o cihetle ortalığı perişaniyetine bu hareketimiz sebep olmazdı. Bizim iddiamız maheza emr-i ilahiye itaat ve Allah' a itaat ve rıza-i Allah'ı yerine getirmek idi." (BOA, No:1, Şeyh Ahmet, s. 3a).

Fedailer cemiyeti'ni oluşturan temel fikir ise din olgusuydu. Şeyh Ahmet'e göre Tanzimat ve ardından ilan edilen Islahat Fermanı dinin aleyhine bir durumdu. Kuleli muhalefetine de bu fermanlar doğurmuştu. Şeyh Ahmet, muhalif cemiyete üye dâhil edeceği zaman da bu hususu göz ardı etmiyordu. Cemiyete dâhil olacak kişileri bir anlamda cemiyetin amaç ve gayesini anlatmıştı.

Şeyh Ahmet' in kaleme aldığı ve cemiyet üyelerine okutulan bir manifesto kaleme almıştı. Bu manifestonun içeriğinde ise şunlar;

"Şeriat-ı Muhammediye' yi batıranlardan ve beyt'ül malını yağma edenlerden ve ulemayı ve sair müslümanları görüp tahkir edenleri ve kâfirleri onlara tercih edenleri ve kafir ile İslam arasında fark yoktur diyen ve gerek (6 nokta) olsun ve gerek ona muayyen eden zalimler olsun onların kanını dökmedikçe ve yahut bizim kanımız dökülmedikçe durur isek dinimiz kafir olsun ve Karun gibi melun olalım ve Ebu Cehil gibi merdud olalım" yazılmaktaydı (Düzen, 2015: 58).

Şeyh Ahmet, diğer ulemalar ile bir araya gelince anlattıkları genellikle şeriatın icra edilmemesine ve beyt'ül malın israfına gelmekteydi. Bu hususlar üzerinden sürekli tenkitler yapılmaktaydı. Şeyh Ahmet, bu konu üzerinde Şeyh Feyzullah ile ayrı bir görüşme yapıyordu.

Ulema içinde Şeyh Ahmet'in en önem verdiği şahıs Şeyh Feyzullah'tı. Kendisini cemiyete dâhil edebilmek için yoğun çaba göstermiştir. Nitekim Şeyh Feyzullah, Sultan Abdülmecid'in Nakşibendi tarikatının Halidi kolunun kurucusu Şeyh Halidi' nin türbesini tamir ettirmesi sebebi ile sultana sevgi beslemekteydi. Şeyh Ahmet, Şeyh Feyzullah'tan Abdülmecid'in üzerinden duasını çekip kendi üzerlerine dua etmesini istemekteydi. Burada görmekteyiz ki Şeyh Feyzullah, Şeyh Ahmet'ten büyük saygı görmektedir (Düzen, 2015: 59).

Kuleli muhalefetinin şeriat hassasiyetinde sadece Şeyh Ahmet bulunmamaktaydı. Nitekim Şeyh Ahmet'ten sonra cemiyet içinde ağırlığı en çok hissedilen kişi Hüseyin Daim Paşa'dır. Hüseyin Daim Paşa'da sık sık şeriatın icra edilmemesi ve beyt'ül malın israfından şikâyet etmektedir.

Hüseyin Daim Paşa'ya memleket genelinde kanunların ve dinin uygulanmadığına dair haber getiren cemiyet üyeleri de mevcut idi. Bu cemiyet üyelerinden biri de Arif beydi. Hüseyin Daim Paşa, Arif Bey'e güvenir. öyle ki cemiyet suikast planında başarılı olduğu takdirde İstanbul'da dağıtılacak beyanatları ve sefaretlere gönderilecek yazıları bizzat Arif Bey'e yazdırmıştı. Arif Bey, Hüseyin Daim Paşa'nın güvenini kazanmakta ve paşanın konağına sürekli gidip gelenlerden birisidir. Arif Bey, Hüseyin Daim Paşa'ya ülkenin içinde bulunduğu durumlar ile ilgili malûmatlar verirdi (Düzen, 2015: 59).

Kuleli Vakası'nın karakteristik özelliğinde, özellikle batılı yazarların anayasal bir düzen için ayaklandıklarını eldeki verilere dayanarak reddedebiliriz. Kuleli Vakası'nın karakteristiğinde meşrutiyet tarzı bir başkaldırı söz konusu değildi. İfadelerin incelenmesi ile gerek Şeyh Ahmet'in gerekse Hüseyin Daim Paşa'nın sürekli olarak "*icra-i şeriat*" ve "*beyt'ül malın israfı*" gibi hususlardan şikâyet etmekte olduğu görülmektedir. İstintaklar boyunca sanıkların hiçbirisi meşrutiyet ve inkılâpçılık lehine bir

atıfta bulunmamıştı. Cemiyet, aksine 1856 Islahat Fermanı'nın getirdiği siyasi iklime bir tepki mahiyetinde oluşmuştur (Türköne, 1999: 48; Düzen, 2015: 59).

2.1.2. Kuleli Vakası'nın Siyasi Karakteri

Kuleli Vakası 1859 tarihinde meydana geldikten sonra hadisenin siyasi karakteri üzerine farklı tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar içinde yabancı ve yerli yazarlar ve araştırmacılar tarafından birçok müellif görüşünü belirtmişti (Lewis, 2004: 150). Müellifler, mevcut olayın siyasi amacı üzerine "ilerici gerici" atıflarında bulunarak izah yolunu seçmişlerdir. Uluğ İğdemir konu üzerine o güne kadarki tek monografik çalışmayı yaparak, farklı bir bakış açısı ile mesele üzerindeki "ilerici gerici" tartışmalarına nokta koymak istemiştir.

Nihayetinde İğdemir çalışmasında sonuç olarak: *Şimdiye kadar yanlış olarak Osmanlı tarihine meşrutiyet ve hürriyet istihdaf eden ilk inkılâp hareketi addedilen Kuleli vakasının-elimize başka bir vesika geçinceye kadar- ileri bir hareket olmaktan ziyade o zaman bilhassa Hristiyanlar lehine yapılan bazı ıslahatı hazmedemeyenlerin, belki de Abdülmecid'in israfından mütevellit hoşnutsuzluklardan cesaret alarak, sırf Abdülmecid'in şahsını istihdaf eden bir hareket olduğunu kabul etmek icap etmektedir*” görüşlerini ifade etmiştir.

Uluğ İğdemir muhaliflerin mahkeme ifadelerini görmemesine rağmen bu ifade ile Kuleli hareketinin siyasi karakterini değerlendirmelerde bulunmuştur. Nitekim cemiyet lideri Şeyh Ahmet'in ifade ettiği "*Muradımız icra-i şariat ve Tanzimat'ın def'i idi*" sözü de Kuleli hareketinin nitekim şiarını ortaya koymaktadır. Muhalif cemiyetin lideri Şeyh Ahmet'in bu söylemi Uluğ İğdemir in "*sırf Abdülmecid'in şahsını istihdaf eden*" yargısı hariç olmak üzere Kuleli Vakası üzerinde vardığı kanaati İğdemir'in de belirttiği üzere bir başka vesika elimize geçinceye kadar haklı çıktığı görülmektedir (İğdemir, 2009: 9).

Muhalif hareket içinde Şeyh Ahmet'in oluşturduğu cemiyetin genel çizgisi dışına çıkabilecek farklı profiller de bulunmaktaydı. Bunlardan en önemlisi Cemiyet'in çekirdek kadrosunda yer alan Arif beydir. Mahkeme ifadelerinden anlaşıldığı kadarı ile Arif Bey, araştırmaya meraklı entelektüel bir kişiliğe sahipti. Dönem itibari ile Avrupa görmüş arkadaşlara da sahipti. Bunlardan birisi de Tanzimat devrinin edebiyat alanındaki ünlü şahsiyetlerinden olan Şinasi efendidir. Şinasi ile Arif Bey'in arkadaşlığına Şeyh Ahmet'te vakıftı. Ayrıca Şinasi'nin Kuleli hareketine mensup kişiler arasında tanıdığı tek şahıs Arif Bey değildi. Belki de Arif Bey'den daha samimi olarak tanıdığı bir kişi de cemiyetin önemli simalarından olan Müftü Bekir'di Arif Bey gerek Şinasi gerekse daha başka Avrupa görmüş şahıslar ile olan arkadaşlığı onun entelektüel kimliğinin gelişmesine de fayda sağlamıştı. (Ebuzziya, 1997: 26; İğdemir, 2009: 10; Düzen, 2017: 124-125).

Kuleli Vakası'nın siyasi karakteri hakkında da türlü fikirler öne atılmıştır. Öyle ki Yeni Tasvir-i Efkâr' da yayınlanan makalede; *"Türkiye' de harekat-ı inkılapcuyanenin mukaddimesini Kuleli ihtilali teşkil eder."* (Onaran, 2007: 10) sözleri ile Kuleli Vakası inkılâpçı bir hareket mahiyetine bürünmüştü. Kuleli hareketi için özgürlükçü bakış açısını yabancı müellifler devam ettirmiştir (Lewis, 2004:150).

Engelhardt'ın şarklı bir Hristiyan'ın mektubuna dayandırdığı şekilde Kuleli Vakası, ülke içinde kökten reformlar gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş bir cemiyet olarak nitelendirilmekteydi. Engelhardt, ordu içinde başlayan oradan ulemaya ve yüksek yönetici zümreye yayılmış inkılâp düşüncelerinin varlığından bahseder (Engelhardt, 2017: 139-140). Şarklı Hristiyan imzalı mektubun sonunda:

"Sultanı, hükümeti ve onlara bağlı olanları ele geçirip, duruma hâkim olduktan sonra, iyi işleyen hükümetleri örnek alarak, sorumlu bakanlarla, seçimli bir kabineyle, kast ve din ayrımı olmayan yeni bir düzen oluşturmaktı" (Onaran, 2007: 30) diyerek Kuleli Vakası ile ilgili görüş belirtilmiştir.

Bu görüşleri devralan ve devam ettiren farklı batılı müellifler de olmuştur. Nicoloe Jorga da Kuleli hareketi için Abdülmecid' i öldürerek parlamentosu ve yetkili bakanları olan tam bir anayasal yönetime geçileceği görüşünü benimsemiştir (Jorga, 2005: 431).

Yabancı yazarlar Kuleli Vakası'na bir özgürlük ve inkılâp hareketi olarak bakmışlardır. Sadece Avrupa'lı diplomatlar veya yazarlar değil aynı zamanda Rus yazarlar tarafından da hadise meşrutiyet menşeli olarak kabul görmüştür. Yalnızca padişaha bir suikast değil memleketin mevcut durumunu da değiştirmeyi planladıklarını düşünmüşlerdir (Pedrosyan, 1969: 129-130).

Uluğ İğdemir, çalışmasıyla Kuleli Vakası'nın meşrutiyet lehine bir hareket olmadığı yönünde görüş belirtmiştir. Bu görüşe karşıt olarak ise Enver Ziya Karal, Kuleli mahkûmlarının

"Heyet-i devleti tagyir ile usul ve kavanini bozmak" suçlama cümlesiyle ilgili olarak *"Bu ifade ile söz konusu vak'a bir irtica teşebbüsü olarak kabul edilebileceği gibi meşrutiyet idaresi için yapılmış bir teşebbüs idaresi olarak da kabul edilebilir. Gizli cemiyeti teşkil eden kişilerin silik şahsiyetler oluşu, bu ikinci mütalaayı reddetmek için yeter bir sebep değildir"* (Karal, 2011: 97). diyerek Kuleli Vakası ile ilgili görüşünü Uluğ İğdemir' den ayırmıştır.

Kuleli Vakası hakkında söylenenlerin birbirini tutmaması ve çeşitli olması, olayla ilgili yorum yapmayı ve sonuca varmayı zor bir durum haline getirmiştir.

Niyazi Berkes ise Kuleli Vakası'nın önemini şöyle vurgular: *"Ordunun da siyasal hayatta rol oynayacak bir güç haline gelmek üzere olduğunun göstergesidir."* (Berkes, 2003: 272). Kuleli hareketi içinde Hüseyin Daim Paşa ve Cafer Dem Paşa

olmak üzere sadece iki paşa vardır. Aktif olarak da bir binbaşı ve düşük rütbeli birkaç tane daha asker vardır. Eldeki veriler ile hadiseye baktığımız takdirde ordunun siyasi hayatta rol oynayabileceği yorumunu yapmak pek doğru olmamaktadır. Ordu her daim ağır bir denge unsuru olabilir fakat Kuleli Vakasında ordunun bir ağırlığından bahsetmek güçtür.

Kuleli Vakası'nın karakteristik özelliğini özetleyen muhalefetin lideri konumundaki Şeyh Ahmet olmuştur. Şeyh Ahmet'in "*Muradımız icra-i şariat ve Tanzimat'ın def'i idi*" sözünden Kuleli hareketinin nedeni üzerinde inceleme yapılabilir (Düzen, 2015: 59).

2.1.3. Kuleli Vakası'nın Yarattığı Etki

Kuleli hareketinin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen ülkenin içinde bulunduğu malî sıkıntılar halka çok ağır gelmeye başlamıştır ve devlet bir daha rahat nefes alamamıştır. Kuleli kışlasında cemiyet üyelerinin mahkemeleri yapıldığı sırada saraya Mabeyn-i hümayun başkâtibine isimsiz bir mektup geldi.

Gelen bu mektubun içeriğinde: "*Millet Ali ve Fuad Paşaları istemiyorlar ve bunlar çıkarsa devlet idare olunmaz zannolunmasın. İdare edecek kimlerdir denirse Kıbrıslı Mehmet Paşa ve Rüştî Paşa pederlerimiz ile Vefik Efendi ve Rıza Bey'dir*" (Cevdet Paşa, 1991: 13-20) yazmaktaydı.

Kuleli tutukları yargılanırken gelen bu mektubun içeriği ve devlet kademeleri için verilen isimler özellikle Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa, ifadelerde de adı muhalif cemiyetin devlet kademelerinde görmek istediği paşa olması önemli bir husustur (Düzen, 2015: 63).

Kuleli kışlasında yapılan yargılamalar sırasında saraya gönderilen bu mektup ve İstanbul sokaklarında duvarlara asılan beyanatlar, sarayı iyiden iyiye rahatsız etmişti. Tüm bunlar olurken Sultan Abdülmecid, Mehmet Emin Ali Paşa'yı görevden aldı. Sultan Abdülmecid, Ali Paşa'nın yerine tıpkı saraya gelen mektubun içeriğindeki gibi Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'yı sadrazam tayin etmiştir. Bu Mehmet Emin Paşa'nın ikinci sadrazamlığıydı (İnal, 2013: 89). Bu durum ise Kuleli hareketinin istediği bir değişiklik idi. Kuleli muhalif hareketinin Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'yı tutmasının arkasında ki sebep ise Paşa'nın tutucu bir kişilik olması ihtimalidir. Hatta ehl-i İslâm kesimin Islahat Fermanı'na aşırı tepki vermemesi için o dönem Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa sadaret kaymakamlığına getirilmişti (Cevdet Paşa, 1991: 1-12). Bu durumdan anlaşılmaktadır ki Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa ülke içinde özellikle ulema kanadı ile iyi ilişkiler içerisindeydi. Ayrıca Mehmet Emin Paşa, bilgili, gayretli sözünü sakınmayan bir devlet adamıdır. Bu özellikleri itibarıyla de Mehmet Emin Paşa, Kuleli muhaliflerince takdir kazanmış olabilir. (Çiçek, 2003: 456).

Abdülmecid'in sadrazam değişikliği ardında Kuleli hadisesinin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Başkentte Islahat Fermanı'na karşı zaten var olan

huzursuzluğun, Kuleli hareketi ile bir tepki mahiyetinde ortaya çıkışı Abdülmecid'i tedirgin etmiş olduğu da bir gerçektir. Toplumun yatıştırmak için Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın sadrazamlığına başvurulma ihtimali de söz konusu olabilir. Daha önce paşa'nın Islahat Fermanının ilanında sadaret kaymakamı yapıldığı gibi değişimler olayın ciddiyetinin göstergesidir.

Sonuç olarak Eylül 1859 günlerinde meydana gelen Kuleli Vakası'nın akabinde bir hükümet değişikliği olmuştu. Özellikle İstanbul'da ulema kanadın ve muhaliflerin tuttuğu bir paşa sadrazam olarak göreve getirildi. Batıcı bir tutum sergileyen Ali Paşa'nın yerine daha muhafazakâr olan Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın sadrazam olmasının arka temelinde Kuleli tepkisinin de etkisi bulunmaktaydı. Kuleli hareketinin kısa vadede etkisinin ardından uzun vadede etkisi ise daha tesirli oldu. Kuleli Vakasından sonra oluşan Genç Osmanlı hareketi ve onu takiben Jön Türkler, Meşrutiyet adına Kuleli Vakasını temel aldı. Temel hedefleri farklılık göstermesine rağmen Tanzimat döneminin ilk etkili muhalefet hareketi olarak kendisinden sonra yapılacak muhalefet gruplarına dayanak teşkil etti (Düzen, 2015: 64).

Kuleli Vakası Osmanlı Devleti'nde yenilik hareketlerini yerine getirmede muhalif hareketlerin bulunduğu ve bunları önlemede nasıl yol izlediği aşikardır. Kuleli Vakası tam anlamı ile vuku bulmasada etkisi Osmanlı Devleti içerisinde etnik ve dini grupların bulunması başkent İstanbul ve çevresinde bu olayların yaşanmasına engel olamamıştır.

Sonuç olarak Kuleli Vakası'na dair meşrutiyet atıflarında bulunulması, Kuleli Vakası ile ilgili eldeki yeni vesikalar ile ters düşmektedir. Kuleli tutuklularının ifadelerine göre; Kuleli muhalefetinin meşrutiyet arzulayan bir hareket değil aksine Tanzimat' ve Islahat Fermanlarının getirdiği yenilikleri kabullenemeyen ve bunlara tepki mahiyetinde ortaya çıkan bir muhalif eylem olduğunu söyleyebiliriz.

2.2. Sultan Abdülaziz'e Darbe Girişimi (31 Mayıs 1876)

19. yy.'ın son çeyreğine gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin ve hatta ileride Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün gidişatına yön veren bir olayla sarsılmıştı. Osmanlı Devleti'nin 32. Padişahı olan Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip öldürülmesi vakası, o zamana kadar belki de 577 yıllık Osmanlı Devleti'nin en elem verici olayı olarak tarihe geçmişti. Gerek sonrasında ortaya çıkan sonuçlar, gerekse de dönemin en yaşlı Osmanlı hanedanı üyesine karşı yürütülen bu askeri darbe ve akabinde gerçekleşen Sultan Abdülaziz'in öldürülmesi olayı, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına doğru giden süreci hızlandırması bakımından oldukça önemlidir (Alagöz, 2012:2).

Sultan Abdülaziz'in 1861 yılında padişha olması ile ülkede bir beklenti hakimdi. Yeni padişahın ülkenin içinde bulunduğu dış borçlanma batağından kurtarması bekleniyordu. Sultan Abdullaziz bu amaç ile ülkeye birçok yenilikler getirdi. İngiltereden sonra dünyanın ikinci büyük donanmasını oluşturdu. Avrupa'ya ülkelerine

ziyaretlerde bulunarak bilim ve teknolojik yenilikleri ülkede uygulama çabalarına girişti. Donanmanın oluşturulması, demiryolu ve tramvay hatlarının yapılması, eğitim alanında yenilikler önemli adımlardı. Sultan Abdullaz'ın yanında iki önemli devlet adamı Ali ve Fuad Paşalar, padişaha her konuda yardımcı oluyorlardı. Fakat bir konuda başarılı olunamamıştı. Ülkenin dış borçları ödenemez hale gelmiş, 1868 yılında Fuad Paşanın, 1871 yılında Ali Paşanın ölümünden sonra yeni sadrazam Mahmut Nedim Paşanın boşluğu dolduramaması işleri kötüye gitmesini neden oldu (Afyoncu vd., 2018: 320). 1871 yılından sonra devlet adamları arasında Abdullaziz alehtarı çoğalmıştı. Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Adalet Nazırı Midhat Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi'den oluşan dördü Sultan Abdullazi'e karşı ittifak halindeydiler (Afyoncu vd., 2018: 321).

Darbe 31 Mayıs 1876 tarihinde yapılması planlanmıştı. Veliht Murad Efendi, askerın gelip kendisini dışarı çıkarmasını emretti. Darbe başarı kazanmazsa, amcasına karşı masum olduğunu söyleyecekti. Ancak Süleyman Paşa'nın Hüseyin Avni Paşa ile görüşmesi ile darbe bir gün öncesine alınarak, Veliht Murad Efendi haberi olmadan gerçekleşti. Hüseyin Avni, Midhat ve Rüştü Paşalar ile Hayrullah Efendi, darbenin öğle vakti yapılmasını uygun görmüşlerdi. Çünkü o sırada dördü de kabine toplantısında, Bab- ı Ali'de bulunacaklardı. Darbe başarılamadığı takdirde, suçu Süleyman Paşa ile Harbiye öğrencilerinin üzerine atıp kendilerini vaka ile ilgilerinin olmadığını iddaa edeceklerdi. Süleyman Paşa, eylemin sabaha karşı gerçekleştirilmesinin doğru olacağını düşünüyordu. Süleyman Paşa, 300 Harbiye talebesi ve İstanbul'a yeni gelen Suriyeli Arap bölükleri ile Dolmabahçe Sarayına geldi. Burada bulunma sebebi olarak düşmanlara karşı padişahı korumak için Saray'ın muhasara edileceği bildirildi (Öztuna, 2010: 47; Alagöz, 2012: 9).

Darbe sabahından önceki gece Avni Paşa, Kuzguncukta'ki yalısında Dr. Marko Paşa ile beraberlerdi. Darbeden birkaç saat öncesini Askeri Tıbbiye kumandanı olan bir askeri hekim ile geçirmesi çok manalıdır. Darbe esnasında herhangi bir öldürme olayı olur resmi rapor gerekirse herkesten önce müdahale etmek gerekebilirdi. Nitekim darbe gerçekleşmiş ve Sultan Abdülaziz tahtından indirilmişti. Daha sarayda iken Sultan Murad'ın cülus toplanının seslerini işitmiş ve kaderine razı olarak, darbeyi bizzat gerçekleştiren Süleyman Paşa'ya refakat ederek kayıklara binmeye doğru yol almıştı. 30 Mayıs 1876 yılında gerçekleştirilen bu darbe şimdi şeyhülislamın fetvası ile halka duyurulacak ve yeni padişah ilan edilecekti. Bu nokta da Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin bu darbedeki yeri önemlidir. Neticesinde Hayrullah Efendi şu fetvayı yayımlar:

“Emirülmü'minin olan zeyd muhtellişu'ur ve umur-ı siyasiyyeden bibehre olup emval-i miriyyeyi mülk-ü milletin takat ve tahammül edemeyeceği mertebe masarif-i nefsanıyyesine hasr ve umur-ı diniyye ve dünyeviyyeyi

ihlal-ü teşviş ve mülk-ü milleti tahrib idüp bekası mülk-ü millet hakkında muzirr olsa hal'i lazım olur mu? Elcevab olur. (Uzunçarşılı, 1944: 360).

Sultan Abdullazi'in Topkapı sarayına götürülmesi onda derin duyguların oluşmasına neden oldu. Topkapı sarayında Osmanlı padişahlarından bazılarının maruz kaldığı kanlı akıbetler eski sultana üzüntü vermekteydi. Nitekim III. Selim ve IV. Murat sarayda öldürülmüşlerdi. Aynı zamanda III. Selim'in öldürüldüğü daire şimdi Sultan Abdülaziz'e tahsis edilmişti. Sultan Abdülaziz ihtilalciler tarafından buraya öldürülmek için getirildiğine inanıyordu. Bu sebep ile V. Murat'a mektup yazarak Feriye sarayına naklini istedi (Yılmaz, 2016: 247; Afyoncu vd., 2018: 321).

Abdülaziz'in Topkapı Sarayı'ndan Feriye sarayına gidişinden birkaç gün sonra 4 Haziran 1876 günü Osmanlı tarihinin en acı vakalarından biri yaşandı. O sabah Abdülaziz abdest alarak sabah namazına durmak amacı ile odasından dışarı çıktı. Daha sonra sarayda görevli Fahri Bey ile karşılaşp selamlaştıktan sonra odasına dönüp sakalını düzeltmek için bir ayna ve makas istediğini iletti. Saraydaki diğer nöbetçiler eski Sultanı kontrol ettikten sonra durumu Valide Sultan'a bildirdiler (Alagöz, 2012: 10; Afyoncu vd., 2018: 324).

Abdülaziz kolu sıvalı, başı açık olarak odanın yan minderi üzerinde yan tarafına yatmıştı. İki bileklerinden de kanlar fışkırıyor ve son nefesini vermek üzereydi. Ve o trajik simge olan kanlı gömlek annesi Pertevniyal Valide Sultanın tam karşısındaydı. Abdülaziz'in yanı başında rahlenin üzerinde sayfası açık biçimde Kur'an-ı Kerim duruyor, Nur Suresi'nin şu mealdeki 35. Ayeti fark ediliyordu:

“Allah, göklerin ve yerin Nur'udur. O'nun nurunun örneği içinde چراغ bulunan bir kandile benzer. Kandil bir sırça içerisindedir. Sırça, inciden bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nispeti olmayan bereketli bir zeytin ağacından yakılır. Bu ağacın yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışıık saçır. Nur üzerinde nurdur o. Allah dilediğini kendi nuruna kılavuzlar. Allah, insanlara örnekler verir, Allah her şeyi bilmektedir.”

Durumu haber alan Hüseyin Avni Paşa kayığına atlayarak 20 dakika gibi bir sürede olay yerine ulaşır ve Sultan Abdülaziz'in cansız bedenini olay yerinden uzaklaştırır. Cenazenin otopsisı yapılması için Dr. Marko Paşa olay yerine gelen ilk doktorlardandı. Detaylı bir inceleme yapılmadan Hüseyin Avni Paşa'nın isteği doğrultusunda bir rapor hazırlanır. Raporda imzası olan 19 doktordan yalnızca bir kaçı Abdülaziz'in kesik bileklerini inceleme fırsatı bulduğu söylenebilir. Cenazeyi görmeden rapora imza atmayan bazı doktorların, Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından rütbelerinin söküldüğü belgeler ile sabittir. Rapor birçok açıdan hatalar ile dolu olmasına rağmen, kesinlik belirten bir intihar vakası olduğuna dair bir cümle de yer almamıştı. Birçok adli tıp uzmanının görüşüne göre bir kişinin iki bileğini kesme ihtimalinin olmadığı görüşünde birleşmişti (Alagöz, 2012:10).

II. Abdulhamid'in kızı Nazime Sultanın 11 Kasım 1991 yılında El-Hayat gazetesinde yayınlanan yazıda babasının ölümüne bizzat şahit olduğunu bildirmiş ve bunu bizaati dilinden ifade etmiştir. Anlatımında sekiz iri yarı kötü niyetli kişilerin sarayın salonunda oturan II. Abdulhamid'in yanına gelerek onu köşeye sıkıştırdıkları ve zorla mukavemet ederek bileklerinin kesilmesi ve hali kalmayana dek tutulduğu bildirilmiştir (Yılmaz, 2016: 248).

İlerleyen yıllarda II. Abdülhamid tarafından kurulan Yıldız Mahkemesi sorgularında ve sonuçlarında bu vakanın intihar vakası olmadığı, aksine bizzat cinayet olduğu ispatlanmıştı. Feriye sarayında göreve başlayan üç bahçıvan Cezayirli Mustafa Pehlivan, Yozgatlı Pehlivan Mustafa Çavuş ve Boyabatlı Hacı Mehmed Pehlivan Çavuş Hüseyin Avni Paşa tarafından görevlendirilmişler ve Sultan Abdülaziz'in katilleri olduğu mahkeme kararları ile sabitlenmişti (Afyoncu vd., 2018: 326).

Farklı bir delil olarak Sultan Abdülaziz'in çıplak bedenini görebilen Sultan Ahmed Camii vaizi ve başımanı Ömer Efendidir. Ömer Efendi padişahın cenazesini yıkamış ve Abdülaziz'in kalbi üzerinde mor ve büyük bir leke olduğunu yeminle beyan etmişti. Mahkemede teşhir edilen padişahın hırkasının kalbin üzerine isabet eden kısmındaki delik ise meseleyi daha da ciddi bir konuma getirmişti. İşte bu ifade olayın cinayet olduğu şüphesini daha da kuvvetlendirmişti (Alagöz, 2012: 11).

Olayın intihar mı cinayet mi olduğu hala belli çevrelerde tartışma konusu olmaya devam ederken tarihçi İbnülemin Mahmud Kemal'in şu sözü çok anlamlıdır:

“Fakat merhumun tahttan alınmak istendiği günden ahirete gittiği veya gönderildiği dakikaya kadar cereyan eden olayları göz önünde bulundurarak derim ki, Sultan Abdülaziz katledilmiş ise, katlettiren Hüseyin Avni Paşa'dır. İntihar etmiş ise, müsebbibi ve diğer tabirle manevi katili yine Hüseyin Avni Paşa'dır.” (Balcı, 2007: 319; Alagöz, 2012: 11).

Tüm bu ifadeler ışığında II. Abdulhamid, yıldız sarayında devlet adamlarından oluşan bir heyet ile cezaların ne şekilde uygulanacağı konusunda tartışmaya başladılar. Sonuç olarak Gazi Osman Paşa'nında içlerinde bulunduğu bir grup idamların yerine getirilmesini istedilerse de padişah II. Abdulhamid farklı bir yönde karar vererek bütün idamları müebbet kürek cezasına çevirmişti. Cezalarını çekmek üzere 28 Temmuz 1881 tarihinde başta Mithad Paşa olmak üzere bütün mahkumlar İzzettin Sultan Vapuru ile Taif'e gönderildi (Afyoncu vd., 2018: 328).

Sonuç olarak Abdullaziz'in ölüm sebebinin cinayet olarak sayılmasının sebepleri şöyle sıralanır:

- Abdülaziz'in hizmetine verilenlere 100 lira aylık verilmesi
- Sultan hala yaşıyorken müdahale etmek yerine bir perdeye sarılarak hastaneye değil de karakola götürülmesi
- Ölüm raporunun sahil kabul edilmemesi
- Hüseyin Avni Paşa'nın Abdülaziz'in naaşını açıkça muayene ettirmemesi

- Marko Paşa'nın ifadesi
- Önceden Murad Efendi'nin koruyuculuk ve bekçilik hizmetinde bulunmuş daha sonra ise Mustafa Nuri Paşa tarafından 316 yüzer lira maaşla Abdülaziz'in Fer'îye Sarayındayken hizmetine verilmiş olan Mustafa Çavuş ve Hacı Mehmed'in Abdülaziz'in ölümünden sonra otuzar lira ikramiyeyle köylerine gönderilmiş olmaları
- Abdülaziz'in düşmanı olan Avni Paşa'nın vaka günü Kuzguncuk'taki yalısından ilk olarak Fer'îye sarayındaki karakola gitmesi
- Mustafa ve Hacı Mehmed'in işkence edilerek ifadeleri alındığında cinayeti itiraf etmeleri
- Damat Mahmud ve Damat Nuri Paşaların II. Abdülhamid'in af vaadine inanarak cinayeti V. Murad'ın validesinin emri ile yaptıklarını söylemesi (Ayvalık, 2018: 76).

2.2.1. Çerkez Hasan Vakası

Serasker Hüseyin Avni Paşa herkes tarafından Abdullaziz'in ölümünün başlıca sorumlusu olarak kabul ediliyordu. Sultan Abdullaziz'in ölümü ile halkın ve kamuoyunun vicdanı yaralanmış, İstanbul sokaklarında ise binlerce fısıltı gezmekteydi. Bu ortam içerisinde Çerkez Hasan olayı vuku buldu. Çerkez Hasan Abdullaziz'in üçüncü eşinin kardeşi olup padişahın yaşadıklarını hazmedememişti (Afyoncu vd., 2018: 329).

Sultan Abdülaziz ve ailesi saraydan kayıklar ile Topkapı sarayına götürülürken padişahın hanımlarından Neş'erek Kadın- Efendi'nin omzundaki şal da çekilmiş ve geri verilmemişti. Sağanak yağmurlu bir havada kötü muameleye maruz kalan Neş'erek Kadın – Efendi, daha sonra rahatsızlanarak Abdülaziz'den bir hafta sonra vefat etmişti. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, takibinde katledilmesi ve Neş'erek Kadın- Efendi'nin vefatı bir kişide dönülmez intikam hislerinin oluşmasına neden olmuştu. Bu kişi aynı zamanda Abdülaziz'in kayın biraderi olan Neş'erek Sultan'ın kardeşi Çerkez Hasan Bey'di. Bu vakaya karışan darbeci paşalar ve diğer askerlere karşı intikam duygusu ile 15 Haziran 1876 günü Midhat Paşa'nın konağını basmaya karar verir. Midhat Paşa konağının üst salonunda toplantı yapılmaktaydı. Konak serasker dairesinden getirilen zabıtlar tarafından korunuyordu. Toplantıda Hariciye Nazırı Raşid Paşa ve Serasker Hüseyin Avni Paşa başta olmak üzere, sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmed Paşa ve Şura-ı Devlet Reisi Midhat Paşa başta olmak üzere toplam 13 kişi bulunmaktaydı. Silahla konağa baskın yapan Çerkez Hasan, Hüseyin Avni Paşa ve Raşid Paşa olmak üzere toplam 5 kişiyi öldürmüş, 10'a yakın kişiyi de yaralamıştı. Yakalanmasından sonra başındaki yarayı tedavi için gelen hekimi kabul etmemiş, *"beni ya asacaklar ya da kurşuna dizecekler, tedavinin maksadı yoktur."* diyerek geri çevirmişti. 17 Haziran 1876 günü sabah namazından sonra Bayezid

Meydanındaki Serasker kapısının önündeki dut ağacına asılarak idam edilmişti (Salar, 2012: 19-26; Alagöz, 2012: 11). Daha sonra cenazesi Edirnekapı Mezarlığı'nda toprağa verildi. Çerkez Hasan'ın baskını Sultan Abdülaziz'e karşı sevgi duyan halk arasında takdirle karşılandı. Nitekim II. Abdulhamid tahta geçince Çerkez Hasan'ın mezarını yaptırdı ve üzerine “*Genç Yaşta Velinimetü Uğruna Feda-yı Can Eden Çerkes Hasan Bey*” yazdırdı (Afyoncu vd., 2018: 331).

Sonuç olarak 30 Mayıs 1876 Darbesi, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirildiği ve sonrasında katledildiği bir vaka olarak tarihe geçmişti. Süleyman Paşa başta olmak üzere darbeci paşalar bunu ihtilal olarak görmüş olmalarına rağmen, ihtilal niteliği taşımamaktadır. 63 kişilik bir cuntanın eseri olan bu olayın en somut kişisi darbeyi fiilen gerçekleştiren Süleyman Paşa olsa da asıl mimarı Hüseyin Avni Paşa'dır. Bu darbe sonucunda vatan ve millet adına hareket edildiği gibi iki önemli nokta bulunmaktadır. Tarihe geçecek olan darbelerin çıkış noktası yönünden önemli bir vakadır. Hâlbuki millet' in bu darbeden haberi bile yoktu. Bu darbe tamamen şahsi çıkar ve menfaatler uğruna bir kin neticesinde Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından gerçekleştirilmişti (Alagöz, 2012: 12).

2.3. Çırağan Baskını

Bu baskının gerçekleşmesinde Ali Suavi'nin önemli bir rolü bulunmaktadır. Ali Suavi, 20 Mayıs 1878 tarihinde, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) dolayısı ile İstanbul'a sığınmış ve Filibeli muhacirlerden oluşan 250 kişilik bir grup ile Çırağan Sarayı'nı basmıştı. V. Murad'ı yeniden tahta çıkarmayı amaçladığı iddia edilen ve Çırağan Baskını adı ile adlandırılan bu olayda Beşiktaş Karakolu muhafızı Hasan Ağa tarafından başına sopa ile vurularak öldürülmüştü (Kara, 2011: 499; Yazan ve Kaya, 2017: 1175).

Çırağan Baskınına geniş bir çerçevede ele alacak olursak öncesinde eyleme geçirilememesi nedeni ile, pek bilinmese de Ali Suavi'nin baskından kısa bir süre önce gerçekleştirilmesi düşünülen bir planı daha bulunmaktaydı. Buna göre bazı devlet erkânının da dahil olduğu bir komite tarafından, Davud Paşa Kışlasını ziyaret edeceği sırada padişaha suikastta bulunulacaktı. Ancak Çırağan vakasının gerçekleşmesi üzerine plan uygulanmadı. Çırağan vakasından yaklaşık bir yıl kadar sonra Nisli Mahmud adında biri tarafından verilen bir ihbara göre, Sadık Paşa, Akif Paşa ile iki musir, Refik Paşa, İzzet Paşa ve Mithat Paşa da bu işin içindedir. Hatta Nisli Mahmud bunu Mithat Paşa'nın hareminden öğrenmiş, sadrazam Saffet Paşa'ya giderek ihbarda bulunmuş ancak sadrazam ehemmiyet vermediğinden bir süre sonra arzuhalini bizzat padişaha takdim etmiştir. Nisli Mahmud'un ifadelerine göre, Çırağan vakası zuhur ettikten hemen sonra vukelanın bunu haber alması, Ali Suavi gibi kötü ahlakı Avrupa'ca bilinen bir şahsın hareketlerinin göz ardı edilerek 80-100 kadar kişiyi toplayıp tertibine meydan bırakılması ve en önemlisi de olaydan bir gün önce Basiret gazetesinde yazdığı yazının

dikkat çekmemesi, Ali Suavi olayında bahsi geçen vukelanın da parmağı olduğunun en büyük kanıtıdır. Yani Davut Paşa Kışlasında suikast planlayanlar ile Ali Suavi olayı arasında bir bağlantının olduğu ihtimali yüksektir. (Şeper, 2012: 44-45).

Nisli Mahmud'un padişaha takdim ettiği arzuhal hemen divan-ı harbe havale edilmiş ve büyük bir itina ve önemle soruşturma başlatılmıştı. Divan-ı harbin müzakeresi sonucu, gerçeğin ortaya çıkarılması için bahsi geçen paşalar ile bazı kadınların tutuklanıp sorgulanmasına karar verilmiş, ancak bunların hiçbirisi İstanbul'da bulunmadığından tutuklama ve sorgulama söz konusu olamadı. Arzuhaldeki ifadelerden bahsi geçen paşaların Ali Suavi Cemiyeti'ne dâhil oldukları anlaşılmakla beraber bunların cemiyete dâhil oldukları kesinleştiği takdirde gerekli kanuni işlemin yapılması kararlaştırıldı (Şimşirliğil, 2018:64-67).

2.4. Damad Mahmud Paşa Suikasti

II. Abdülhamid'in yerine alternatif olarak V. Murad görülmekteydi. Lakin V. Murad'ın hastalığının kesinleşmesi ile birlikte başka isim arayışlarında bulunmaktaydı. Bu isim arayışları içerisinde en çok adı geçen Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi ve Mehmed Reşad Efendi bulunmaktaydı. 1879 yılı başlarında saraya ulaşan bir ihbardan, Yusuf İzzeddin Efendi'yi tahta geçirmek bahanesi ile yandaş toplamak üzere, aralarında bazı devlet adamlarının da bulunduğu bir komitenin daha oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Komitenin içine sızan muhbirin verdiği ifadelerle göre komiteyi oluşturanlar arasında eski sadrazam Edhem Paşa, eski sadaret müşteşarı Rauf Bey, dâhiliye nazırı Said Efendi, Üsküdar mutasarrıfı Hursid Bey, eski şeyhulislam Hasan Fehmi Efendi, vuzeradan Hursid Paşa ve Haydar Bey, Sirvanizade Ahmed Hulusi Efendi gibi önemli kişiler olup, bunların toplandıkları yerlerden biri de Damad Mahmud Paşa'nın konağıdır. Aslen komitenin başkanlığını da Büyük Damad Mahmud Paşa yapmaktadır. Muhbir kendisi görmemiş olmasına rağmen, askeri musir Nusret Paşa ve Alyanak Mustafa Paşazade Mehmed Efendi'nin de komite içinde yer aldığını duymuş olduğunu ifade etmişti (Şeper, 2012: 44).

Bu bilgilerden anlaşıldığına göre komite ulema, asker ve bürokrasinin ortak eseridir. Bunlar ilk öncelikli amaçlarının Yusuf İzzeddin Efendi'yi tahta çıkarmak olduğunu söylemişlerse de, sonradan anlaşıldığına göre bunu sadece ortalığı ikna etmek için uydurulmuştur. Asıl amaçları padişah II. Abdülhamid'e Kurban Bayramı alayı sırasında suikastin yapılarak, Reşad Efendi'ye biat etmektir. Suikast için bir Hristiyan görevlendirilmiş, hatta mukavemet ettikleri takdirde Gazi Osman Paşa ve Said Paşaların da öldürülmesi kararını almışlardı. Ancak üzerinde epey çalışılmış görünen plan eyleme geçirilememiştir. Komitenin eyleme geçememe sebebi ihbar sonucu gerekli tedbirlerin alınmış olması mıdır, gerçekten böyle bir komite var mıdır ve komitenin varlığı ispatlanmışsa nasıl bir işlem uygulanmıştır, bunlarla ilgili belgelerde herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak ihbarı yapan kişinin uzun süre nahiye müdürlüğü ve

kaymakam vekilliği gibi önemli memuriyetlerde bulunduğu ve ifadelerinde herhangi bir çelişkiye rastlanmaması ihbarın doğruluğu ihtimalini arttırmaktadır (Küçük, 1993: 307).

2.5. Konstantin Karayanablu ve Sokrat Suikasti

II. Abdülhamid'in canına kast etmek için onlarca plan yapılmasına rağmen bunlardan çok azı eyleme geçirilebilmiştir. İşte bu nadir girişimlerden birisi de 1879 yılında, V. Murat'ın kilercilik hizmetinde bulunmuş olan Sokrat'ın teşviki ile Konstantin Karayanablu adlı bir Rum tarafından gerçekleştirilmiştir. Konstantin, Ramazan Bayramının birinci günü bayram selamlığı töreni sırasında Yıldız sarayının saltanat kapısından içeri girmek istemiş, oradaki bostancı neferi tarafından engel olunması üzerine kamasını çekip bostancıyı, bostancı zabitanı, kapı bekçisini ve etrafını saran iki neferi yaralamış ve sonra yakalanarak tutuklanmıştır. İfadesinde kendisini Sokrat'ın teşvik ettiğini söylemiş ve teşebbüse dahil olan kişilerin isimlerini verdi (Şeper, 2012: 45).

Buradan yola çıkılarak Sokrat, Küçük Kosti, dökmeci Büyük Kosti, bahçıvan Nikolaki, vakti ile V. Murat'a hizmet etmiş olan Büyükdereli Nikola Haccar ve Fotaki adlı Rum, Katolik ve Osmanlı tebaasından altı kişi sorgulanmıştır. Böylece failer kısa sürede ortaya çıkarılarak olay aydınlatılmıştır. Azmettirici olan Sokrat, padişaha yönelik bu girişimin V. Murat'ı tekrar tahta geçirmek amacı ile yapıldığını belirtmişti. Bu işin önemine ve büyüklüğüne binaen bir komitenin işi olduğu, komitenin reisi Konstantin olup adı geçen altı şahsın dışında eski hükümdarın hizmetinde bulunmuş bazı asker ve memurların da komiteye dahil oldukları Sokrat'ın ifadesinde bulunmaktaydı. Adı geçen kişilerin isimleri V. Murat'ın baş mabeyncilerinden Seyid Bey, Şevket Bey, Seyid Bey'in oğlu İlhami Bey, Rıza Paşazade İbrahim Paşa, tufekcibaşı Akif Bey, Ali Bey, Murad oğlu Mıgırdic, Vasilaki Bey, Mavroyani Efendi, Küçük Damad Hüsnü Paşa, muteveffa Kamil Bey, musahiblerden Reşid Ağa, Hacı Vesim Paşa, feriklikten emekli Bülbül Ahmed Paşa, tabib miralaylarından Hüseyin Paşa olup ancak bu girişimden onların haberi olmamıştır. Sokrat'tan sonra diğerlerinin de sorgulanması ve yapılan detaylı tahkikat sonucunda bahsi geçen altı kişinin suçları sabit görülmüş, suikast planında parmağı olanlar suçlarının büyüklük derecesine göre cezalandırılmıştır. Cezaların şiddetine karar verilirken, suikastin sadece bir plan olarak kalmayıp eyleme de geçirilmiş olduğu, gerçekleşmesi halinde memlekete ne büyük ve önemli bir tesiri olacağı ve en önemlisi de böyle bir olayın örnek teşkil etmesi, olayın ibret olması dikkate alınmıştır. Buna göre, Konstantin Karayanablu suikastin icracısı, Sokrat da teşvikçi ve cemiyetin üyesi olması gerekçesiyle ikisinin de idamlarına karar verilmiştir. Suikastte kullanılan kama kendi evinde verildiği ve tasavvurdan haberi olduğu için Bahçıvan Nikolaki ve Küçük Kosti on beşer sene adada kalebentliğe, Dökmeci Büyük Kosti ve Fotaki de olayla ilgili malumatı olduğundan beşer sene muddetle Akka'da kalebentliğe mahkûm edilmiştir. V. Murat'ın kurenasından iken Kastamonu'ya

gönderilmiş olan Seyid ve Şevket Beyler ile Seyid Bey'in oğlu İlhami Bey'in de adları komite içinde geçtiği ve Haccar ile haberleştikleri anlaşıldığından, bunlar hakkında da memuriyetlerinden azledilmeleri ve hareketlerinin takip edilmesi kararlaştırıldı (Küçük, 1993: 308).

2.6. Damad Mahmud Celaledin Paşa Suikasti

Adliye nazırı iken Kleanti Skalieri-Aziz Bey komitesi ile alakası olduğu şüphesi ile azledilen ve gözden düştükten sonra amansız bir Abdülhamid düşmanı olan Damad Mahmud Celaledin Paşa da suikast faillerinden biri olmuştur. 1902 yılında ortaya çıkarıldığı belirtilen plana göre, yurt dışına gittikten sonra şiddetli muhalefete devam eden Damad Mahmud Paşa, Hoca Kadri Efendi ve Siyret birleşerek padişaha suikast için Yıldız Sarayı civarına dinamit koymayı kararlaştırmışlar, Siyret dinamit getirmek üzere Avrupa'ya gönderilmiştir. Bu üçünün padişaha karşı girişecekleri taarruz resmi evraklarla da ispatlanmış olup sadece bununla kalmamışlardır. Mahmud Paşa imzasıyla "*Enternasyonal*" adlı gazetede padişah aleyhinde yakışsız, çirkin şeyler neşredilmiş, yine Mahmud Paşa imzasıyla "*Ermenilere Acık Mektup*" başlığıyla neşredilen ilan namede Ermeniler fesada teşvik edilmiştir. Cinayet suçları sabit görülen Damad Mahmud Paşa, Hoca Kadri Efendi ve Siyret idama mahkum edilmişlerdir. Böyle bir plan gerçekten var mıdır yoksa tüm çabalara rağmen yurt dışından dönmeyi bir türlü kabul etmeyen Damad Mahmud Paşa aleyhinde bir iftira mıdır, kesin olarak bir şey söylemek zordur. Nitekim suikast iddiaları ile Mahmud Paşa, Hoca Kadri ve Siyret'in birlikte padişah aleyhinde yazılar neşrettirmelerinin aynı zamana denk gelmesi şüphe uyandırmaktadır (Yılmaz, 2016: 254-255).

Mahmud Paşa gibi önceleri II. Abdulhamid'in hizmetinde olup sonradan sıkı bir muhalif haline gelenlerden birisi de Ahmed Celaledin Paşa'dır. Ahmed Celaledin Paşa uzun zaman padişahın baş hafiyesi olarak, Avrupa'da bulunan Jön Türklerin faaliyetleri hakkında raporlar vermiş, padişah adına Jön Türklerle memlekete geri dönme pazarlığını yapmıştır. Ancak padişah Jön Türkler geri döndüğünde kendilerine hiçbir şekilde kötü muamele edilmeyeceği yolunda verdiği sözü unutup çoğunu hapse attırınca, Paşa böyle bir şeye arabuluculuk ettiği için büyük bir üzüntü ve pişmanlık duymuştur. Bunun üzerine padişaha düşman kesilmiş, önce Korfu'ya, sonra da Mısır'a giderek muhalefete başlamıştır. Hatta sadece fikri muhalefetle kalmamış, II. Abdülhamid'i fiili olarak ortadan kaldırma tasarıları da yapmıştır. Jön Türkler arasında istediği makama ulaşamayıp kendi mücadelesini vermeyi kararlaştıran Ahmed Paşa İstanbul'da bir karışıklık çıkarmak ve suikast icra etmek için Ethem Ruhi ve Arif Bey'i göndermişse de, bu gizli teşebbüsten daha önce haber alındığı için girişim sonuçsuz kalmıştır. Paris sefiri Münir Paşa'nın verdiği malumat üzerine gerekli tedbirler alınmış, fedailer İstanbul'a gelir gelmez yakalanmışlardır (Kuran, 1945: 191; Şeper, 2012: 46-47).

2.7. Prens Sabahattin Darbe Girişimi

Prens Sabahattin, babasının ölümünden dolayı dayısı II. Abdülhamit'i sorumlu tutmakta ve ona karşı kin beslemekteydi. Bu sebeple II. Abdülhamit'e muhalif olanlarla iş birliğine gitmiş ve darbe girişimine kadar varan bir sürecin merkezinde yer almıştır. Nihayetinde Prens Sabahattin, dönemin bazı simaları ile II. Abdülhamit'i tahtan indirmek için bir darbe girişiminde bulunmuş; ancak başarılı olamamıştır (Safi, 2019: 145).

I. Jön Türk Kongresi'nde II. Abdülhamit'e darbe yapmak için destek bulamayan Prens Sabahattin, Arnavut dostları İsmail Kemal ve Recep Paşa ile darbe yapmaya karar vermişti. Malta'da yapılan ilk darbe planına göre, Trablusgarp Valisi Recep Paşa sultana karşı bir askeri darbe gerçekleştirmek üzere Selanik gibi önemli bir merkezi askeri kuvvetlerle ele geçirecek, bu yolla Avrupa'nın dikkati bu bölgeye ve olaylara çekilecek ve Padişah'a darbecilerin istekleri dayatılacaktı. Fakat bu plandan daha sonra vazgeçilmiş ve doğrudan İstanbul'da Padişaha darbe yapılması kararlaştırıldı. Plana göre, Recep Paşa'nın komuta ettiği bir piyade alayı ve iki batarya topçu birliği Trablusgarp'tan tatbikat bahanesi ile bindirilecek ve Sultana saldırmak için Çanakkale'ye getirilecekti. Tatbikat bahanesi ile getirilecek olmasının sebebi, birliğin Çanakkale'deki askerler ve memurlar tarafından engelleme ihtimalinin olmasıydı. Daha sonra Recep Paşa'nın komuta ettiği askerler Çanakkale Boğazını kontrol altına alacak ve İngilizlerin filosundan da destek istenecekti. Sonra askerler bir İngiliz ticaret gemisine bindirilecek, Yeşilköy ile surların arasında bir yerde karaya çıkarılacak ve İstanbul'daki diğer birlikle birleşerek saray ele geçirilecekti. Darbe bütün ayrıntıları ile planlanmıştı; fakat daha sonra darbeciler arasında çıkan tartışmalar sonucunda Recep Paşa darbeciler arasından ayrılmış, böylece darbe eylem safhasına geçmeden sona ermiştir. Darbe girişiminin sonuçsuz kalması nedeni ile Prens Sabahattin ve arkadaşları Paris'e dönmüşlerdi. (Birecikli, 2012: 683-694; Safi, 2019: 146).

2.8. 1908 Rumeli Kalkışması

II. Meşrutiyeti hayata geçirmeyi amaçlayan bu girişimim, genel özelliği itibariyle bir halk hareketi değil, askerî bir kalkışmadır. Bu kalkışmaya, ordunun hemen hepsi katılmamışsa da devletin en kritik sınırlarını koruyan III. Ordu'daki orta ve alt rütbeli subaylar ve bir kısım askeri birlikler, kalkışmayı yürüten ana kesim olmuştu (Safi, 2019: 147).

Hareketin başlıca yöneticileri olan alt ve orta rütbeli mektepli subayların gizliliklerini riske sokan hafiyelerin sindirilmesi yoluyla planlarının ilk aşaması başlamıştır. Bu amaçla en etkili hafiyelerden Albay Nazım Bey saldırıya uğramış ama öldürülememiştir. 5 Temmuz'da Resne Garnizonu isyan ederek, 200 asker ve 20 kadar subay, bölgenin tabur komutanı olan Binbaşı Resneli Niyazi Bey'in emrinden firar edip dağa çıktı (Feroz, 2012: 16). Niyazi Bey ve adamları yanlarına sadece askerleri değil,

sivil görevlileri de almışlardır. Niyazi Bey'in isyanından sonra, birçok düşük rütbeli subaydan başka, Hilmi Paşa'nın kurmay heyetinden Binbaşı Enver Bey de isyan hareketini destekleyip katılmıştı (Feroz, 2012: 20). 6 Temmuz'da, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Manastır'da aktif rol almaya başlamış ve süreci etkin olarak yönlendirmişti.

Askerî ve sivil desteği arkasına almayı başaran İttihat ve Terakki Cemiyeti halk adına çektiği telgraflarla anayasanın yürürlüğe konmasını ve Mebusan Meclisi'nin toplantıya çağrılmasını istemişti. Olumlu bir cevap alınamayınca Manastır merkezde top atışları ile meşrutiyet devrinin başlangıcı duyurulmuştur. Manastır ve Firzovik'teki bu olaylar, diğer Cemiyet merkezlerini de harekete geçirmiş, Yıldız Sarayı'na peş peşe telgraflar çekilmişti. Nihayet, Serez'den gelen bir telgrafta gerekirse başka bir padişah adayının padişah olarak tanıtılacağından bahsedilmesi, Yıldız Sarayı'nda endişeye yol açmış ve Sarayın direnci düşmüştür. II. Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de Parlamento'nun toplanacağını duyurmuş ve Kanunu Esasi'nin tekrar yürürlüğe koyulması için emir vermişti (Karal, 1988: 123). Sonuç olarak kalkışma istenen başarıyı elde etmiş ve Meşrutiyetin tekrar yürürlüğe girmesini sağlamıştı (Safi, 2019: 147).

Çırağan Baskını ve akabinde süregelen yenilik hareketlerinin altındaki temel farklı görüş ve amaçları bulunan padişah karşıtı kişilerin planlarının olması ülke yönetiminin düştüğü durumu açıkça göstermektedir. Son olarak yaşanan Kanuni Esasi'nin tekrardan yürürlüğe konulması bu kalkışma ve olayların ne denli tesir ettiğinin açıkça bir göstergesidir. Padişahın yetkilerinin kısıtlandığı ve teşebbüslerin bulunması ülkenin kalkınmamasında önemli rol oynamıştır. Yenilik hareketlerinin baskılar ile gelmesi ülkenin kendi iç çatışmalarını kontrol etmekle uğraşması ülkeyi dar boğaza sürüklemiştir. 1908 de yaşanan olayın askeri bir kalkışma olması büyük bir önem taşımaktadır. Padişaha karşı yapılan planlara göre önemli farklılık göstermektedir. Bu askeri kalkışma 1909 yılında tarihe geçen 31 Mart vakasının temellerini oluşturan önemli bir özellik niteliğindedir.

2.9. 31 Mart 1909 Vakası

II. Meşrutiyet'in 23 Temmuz 1908 tarihinde ilanı ile 31 Mart Olayı arasında sekiz ay bulunmaktadır. Bu sürede yaşanan gelişmeler, adım adım askerlerin ayaklanmasını sağladı. Otuz yıldan fazla süren istibdadın bitmesi ile pek çok gazete ve dergi yayın hayatına girmişti. İttihat ve Terakki yanlısı basın ile muhalif basının arası gün geçtikçe açılacak ve karşılıklı saldırılar giderek şiddetlenecekti. Basında görülen çatışma ortamı halk arasında da ayrışmaların oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle ordu içerisinde bu ayrışma daha bariz bir şekilde görülmekteydi. Alaylı ve mektepli subaylar arasındaki sürtüşme artacak ve çavuşlardan erlere kadar tüm birimleri etkileyecekti. Harbiye mezunu subaylar ordudaki alaylı subayların sayılarını ve etkilerini azaltmak için çeşitli tasfiyelerde bulunuyordu. Bu tasfiye teşebbüsü orduda kalarak subay olmayı düşünen erbaşları huzursuz etmekteydi (Akşin, 1972: 47).

Askerin rahatsızlığının bir diğer sebebi de mektepli subaylar tarafından uygulanan yeni talim yöntemlerinin çok sıkı olması ve bu yüzden askerlerin namaz kılmaya vakit bulamamasıdır. Subayların siyasetle uğraşması ve askerle yeterince ilgilenmemesi ordu içerisindeki gelişmelerden uzak kalmasına neden olmuştur. Bu boşluk alaylı subaylar ve medrese öğrencileri tarafından doldurulmuştur. Öğrenciler ve alaylılar, İttihat Terakkici subaylara karşı askerleri kolayca kışkırtabiliyordu. 31 Mart Olayına etki eden bir diğer mesele de serpuş veya şapka meselesidir. O günlerde askerin üniformasında değişiklik yapılması gündemdeydi. Değişiklik unsurlarından birisi de askerin başlıklarıydı. Ancak gerici ve muhalif çevreler bunu da bir propaganda aracı olarak kullanmışlar ve askere gâvur serpuşu giydirilmeye çalışıldığını söyleyerek kışkırtma faaliyetleri yürütmüşlerdi (Akşin, 1972: 47).

Kâmil Paşa kabinesinin düşürülmesiyle başlayan dönem, basında da İttihat Terakki karşıtı bir kampanyayı körüklemiştir. Volkan Gazetesi, halkın (özellikle askerin) dini duygularını bu kampanyanın en önemli silahı haline getirmiştir. Gazeteler her konuyu aralarında bir çatışma aracı olarak kullanabiliyorlardı. İttihat ve Terakkiyi sert bir dille eleştiren Hasan Fehmi'nin öldürülüşü ile basında büyük yankı uyandırmış ve bütün oklar İttihat Terakkiye çevrilmişti. Ahmet Rıza ve Hüseyin Cahit gibi İttihatçıların önde gelen isimleri açık hedef olarak gösteriliyordu. Ortaya çıkan büyük gerginlik ve heyecan en sonunda 31 Mart ayaklanmasıyla doruk noktasına ulaştı (Afyoncu vd., 2018: 333).

2.9.1. Ayaklanmanın Başlaması

12 Nisan'ı, 13 Nisan'a bağlayan gece yarısından itibaren Taşkışla'daki 4. Avcı Taburu askerleri ayaklandılar. Başlarındaki subayları bağlayıp hapsettikten sonra silahlarıyla kışladan çıktılar. Bu tabur, İttihatçıların Rumeli'nden getirdikleri *Nigehban-ı Meşrutiyet* (Meşrutiyet'in Bekçileri) birliklerinin bir taburuydu. Mustafa Turan, isyanda sadece Avcı Taburlarının adının anılmasına rağmen, Taşkışla'da pek çok birliğin varlığından söz eder ve bunlarında isyana katıldığını belirtir:

“Hâlbuki kışlada avcılarının birkaç misli kadar fazla hassa ordusu eratı vardı. Bunlar hassa ordusunun ikinci fırkasına mensup yedinci ve sekizinci alayların taburları ile mızıka bölükleri, numune ve istihkâm bölükleri bir de askeri hapishane vardı. Hadiseyi tertipleyenler kışlada mevcut tabur ve bölüklerin isimlerini tespit etmişler ki, 31 Mart günü üst nizamiye kapısındaki nöbetçi borazan, acı acı her bölüğün adı ile toplanma borusu çalıyor, kışlanın askerleri, kışla avlusunda toplanıyor” (Turan, 2003: 73).

Kışlalardan çıkan askerler, Yedinci Alay Badosu'nun çaldığı “*Ey gaziler yol göründü yine garip sineme*” marşı eşliğinde Sultanahmet Meydanı'na doğru ilerlemeye başlamışlardı. Tophane'deki askerler de kabileler halinde bu gruba dâhil olmuşlardır.

Hoca kıyafetli birtakım kişiler de askerlere katılmışlar ve “*Ey kahramanlar! Şeriat elden gidiyor ne duruyorsunuz?*”(Baydar, 1955: 23) diyerek askerleri kışkırtmaya başlamışlardı. Askerler onbaşı ve çavuşlardan seçtikleri kumandanlarının emrinde bulunuyorlardı. Hamdi Yaşar adındaki bir çavuş da başkumandan rolündeydi (Bayar, 1967: 143).

İsyancılar ayaklanmaya katılmayan diğer askerleri de elçiler göndererek davet ettiler. Havaya ateş ederek toplanan askerler kimsenin, özellikle de azınlıkların canına ve malına dokunulmamasını birbirlerine telkin ediyorlardı. Sayıları beş bine ulaşan askerler, Meclis-i Mebusan'ın etrafını sardı. Harbiye Nazırı Rıza Paşa 1. Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'yı göreve çağırıp, kargaşaya son vermesini istedi. Bunun üzerine süvari birlikleri harekete geçirilerek isyancıların üzerine gönderildi. Süvariler, Gedikapaşada bulunan askerleri püskürtüp, bir yandan da yollarda toplanan halkı dağıttı (Akşin,1972: 55). Ama askerin birbiriyle çatışmasının, büyük facialara neden olacağı kaygısından dolayı bir kısım birlikler kışlalarına geri çağırıldı. İsyancı askerlere nasihat etmek ve ne istediklerini öğrenmek için Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi görevlendirilmiştir (Cevat, 1985: 48). İsyancılar Şeyhülslama isteklerini bildirirler. Bunun yanı sıra Meclise gelen bir grup asker taleplerini milletvekillerine iletirler. Böylece farklı istek listeleri ortaya çıkar. İstekler şöyle sıralanabilir (Atılhan, 1959: 45; Akşin, 1972: 71-72):

- 1- “*Kabinenin tamamen düşürülmesi.*
- 2- *Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Rahmi, Talat ve Bahaeddin Şakir Beylerin sınır dışı edilmesi.*
- 3- *Şer'i hükümlerin tamamen uygulanması.*
- 4- *Açığa alınarak mağdur edilen alaylı subayların tekrar görevlerine iade edilmeleri*
- 5- *Hassa Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın, 2. Fırka Kumandanı Cevat Paşa'nın ve Taşkışla Kumandanı Esat Bey'in azledilmesi.*
- 6- *Yaptıkları davranışlar nedeni ile ceza görmemelerinin garanti edilmesi.”*

İsteklere bakılırsa, askerler meşrutiyete dokunmayacaklar ama İttihat Terakki'nin varlığına son vereceklerdi. Şeriat sınırları içerisinde tek sesli bir meclis ile meşrutiyetin devamı sağlanacaktı. İsyancılara nasihat etmek için gönderilen Ziyaeddin Efendi, onları dinledikten sonra isteklerin haklı ve yerinde olduğunu söyleyip, durumu kabineye bildireceğini söyledi (Atılhan, 1959: 46). İsyancı askerler, Şeyhülislamın tutumu ile daha da cesaretlenirler. Askerlerin istekleri hükümete ulaştıktan sonra Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Harbiye Nazırı Rıza Paşa ve Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Efendi saraya geldiler. Ortaya çıkan zaruri sebeplerden dolayı kabinenin istifasını padişaha sunarlar. Hilmi Paşa, sunduğu istifa dilekçesinde özetle şu konulardan bahseder:

“Avcı taburları ve onlara katılan askerler sabah erken saatlerden itibaren ayaklanarak Sultanahmet Meydanı ve Meclis önünde toplanmışlardır. Kendilerine nasihat için gönderilen Şeyhülislama isteklerini bildirmişlerdir. Ayaklanan asker üzerine kuvvet göndermek çok daha vahim sonuçlar doğurabilir, ortaya çıkan karmaşa sırasında vatandaşların ciddi zararlar görebilir diye bu müdahaleden kaçınılmıştır. Memleketin selameti için istifamızı sunmayı uygun bulduk” sözeder (Cevat, 1985: 91).

Hükümetin istifası Padişah tarafından kabul edildi ve Tevfik Paşa öncülüğünde yeni bir kabine oluşturuldu. II. Abdülhamid hatıralarında, istifa eden Hüseyin Hilmi Paşa'yı suçlar. II. Abdülhamid'e göre istenseydi bu isyanın büyümeden bastırılabilirdi:

“Vakanın mesuliyetine iştirak etmemek için ben karışmadım. Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinde azm ü meram olsaydı iki saat içerisinde kıyam bastırılırdı. Çünkü adamlarımın tahkik ve teminlerine göre en evvel hareket eden birkaç askermiş. Bunları iğva eden (azdıran) ‘Hamdi Çavuş’ adlı bir Arnavudu bulan ve para veren de Kamil Paşazade Sait Paşa idi... Hüseyin Hilmi Paşa ile arkadaşlarında aciz ve tereddüt olmasaydı, ‘31 Mart hadisesi’ bir saatten ziyade devam etmez belki de hiç olmazdı. Yangın bacayı sardıktan sonra Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi istifa etti. Ayasofya meydanında toplanmış olanlar, Kamil Paşa'nın sadareti ile Nazım Paşa'nın Harbiye Nezaretini istediler. İhtirası teşdid (istekleri şiddetlendirmek) etmiş olmamak için bitaraf Tevfik Paşa'yı sadarete nasp ve Gazi Ethem Paşa'yı da Harbiye nezaretine tavsiye ettim”(Çaycı, 2009: 44).

II. Abdülhamit, hükümet değişikliğinin ardından bir irade-i seniye hazırlatarak, mabeyn başkâtibi Ali Cevat Bey aracılığı ile Sultanahmet'te toplanan askerler ulaştırır. Ali Cevat Bey, iradeyi önce Meclis-i Mebusan'da ardından da meydanda okur. İrade-i seniye ertesi gün bütün gazetelerde yayınlanmıştır. Padişah, sadrazamın istifasını kabul ettiğini ve yeni kabinenin kurulduğunu, askerlerin ve onlara katılan kişilerin hiçbir işten sorumlu tutulmayacağını ve affedildiklerini duyurur. Şeriat hükümlerinin her tarafta bir kat daha dikkat ve itina ile uygulanacağı emir buyrulduğundan, artık askerlerin kışlalarına dönmelerinin uygun olacağını dile getirir. Ancak padişahın iradesi askerleri sakinleştirmeye yetmemiş ve isyanı sonlandırmamıştı (Çaycı, 2009: 45).

Ayaklanan askerlerin, İstanbul'un çeşitli yerlerinden mektepli subayların öldürüldüğüne dair haberler yayılır. Eski bir Tıbbiyeli olan İbrahim Temo hem kendi rastladığı yaralı ve ölü subaylarla ilgili durumu hem de isyan ortamını şöyle:

“İsyan hakkında bilgi almak üzere sabahleyin erkence mutasarrıflık dairesine vardığımda, Mutasarrıf İpekli Küçük Mazhar, Polis Müdürü Büyük Mazhar ve diğer memurları odalarına kapanmış ve ne yapacaklarını şaşırmış halde buldum. Arnavutköy'de isyancı askerler, Yıldız'dan inerken,

iki mektepli subaya rastlayarak vurmuşlar. Ora polisi, mutasarrıflıktan bir tabip istemiş. Çünkü o civarda oturan hiçbir hekim, bunları muayeneye gitmeye cesaret edememişlerdir... Mutasarrıf sen gidebilir misin dedi? Hay hay dedim... İskeleye doğru giderken bir vakitler Romanya'da berberlik ede Çorbacioğlu Spiru'ya rastladım. Bu delikanlı vaktiyle Mecidiye'de pansörüm idi. Beraber gidelim size yardım ederim dedi. Rum kilisesinin köşesinden, ellerinde tüfeklerle bir manga asker önümüze çıktı. Biri bana: sen burada ne dolaşıyorsun diye sordu. Ben hekimim, bir hastaya bakmaya geldim dedim. Sen mektepli hekimisin suali üzerine, Spiru daha tetik davrandı: baksanıza arkadaş böyle sakallı bir adam mektepli doktor olur mu? Beş vakit namazını kılar bir insandır demesi üzerine askerler defolup gittiler... Birinci katta bir odayı açtılar, sırtüstü yatırılmış yakışıklı bir yüzbaşı cenazesi yatıyordu. Muayene ile yaralarını not ettim. Vefat ettiği için, kadınlara sizlere ömür, yüzbaşı Selahaddin Bey ölmüştür dedim... Karşiki odanın kapısını açtığımızda, süvari mülazımı (teğmen) elbisesiyle adını hatırlayamadığım bir Habeşi subayı uzanmış yatıyordu... Bacağında iki kurşun yarası vardı... İlk pansumani alelacele yapıp... karşı yakadaki Kuleli Askeri Hastahanesine sevk ettim” aktarmaktadır (Temo, 1987: 190-192).

İsyancıların kurşunlarından sadece mektepli subaylar değil halkta etkilenmiştir. Bunu yanı sıra Lazkiye sancağı mebusu Arlan Bey'in Hüseyin Cahit'e benzediği için öldürüldüğü belirtilmiştir. Dönemin medya kuruluşları ise (gazete, dergi vb.) olaylardan pek söz etmemiştir. Bahriye Nazırı Rıza Paşa saraya doğru yönelir saray kapısında bekleyen askerler tarafından öldürülür. Hadisenin ehemmiyet ve fecaatini gören Adliye Nazırı Nazım Paşa büyük bir cesaret örneği gösterip hadiseyi önlemek maksadıyla beyanatta bulunmak için pencerelerden birinde görüldüğü bildirilmektedir. Bu kargaşada silahlar tekrar ateşlenir yanlışlıkla Nazım Paşa öldürülür (Turan, 2003: 76-77).

Ecvet Güres 31 Marat olaylarının düzmece olduğunu şu beyanıyla:

“Mahşeri kalabalık içinden bir ses yükseliyor: - Bu geçen adam Hasan Fehmi Bey'in katilini bulmak istemeyen Adliye Nazırı Nazım Paşa'dır!. Kışlalarda talimde bulunan ve yahut medreselerde ders okuyan talebe Adliye Nazırını nereden tanır ve onun Hasan Fehmi Beyin katilini bulmak hususundaki ihmali ne bilir. Tabidir ki isyanı tertip edenler her şeyi biliyorlar ve her teferruatı hazırlamış bulunuyorlardı. Nazım Paşa büyük bir korku ve telaşa düştü. Cebinden çıkardığı kağıt parçaları etrafını saranlara göstererek:- Hasan Fehmi Beyin katillerini buldurdum. İşte evrakı, yakında cezalarını çecekler. Adam sözünü bitirmeden, korku saikasıyla ağzından bir şey kaçırır diye nefer kıyafetine girmiş birinci mülazım Şerif Efendi, arka

cebinden tabancasını çıkararak ateşlermiş ve sözünü kesmiştir” belirtir (Güresin, 1969: 133-134).

Nazım paşanın öldürülmesinde Mason localarının etkisi olduğu da iddia edilmektedir. Özellikle vakanüvüs olayı şu şekilde: *“Olayın tesadüfi olmadığını askerlerin Nazım Paşayı görünce süngüyü paşa çevirdiğini ve paşanın ne yapıyorsun asker dediğinde ise tanımadık Paşam cevabını alır fakat paşa merdivenin 3. Basamağına çıkarken öldürülür”* (Kodaman ve Ünal, 1996: 166).

Türk geldi eserine Nazım Paşanın tanınmamasının imkânsız olduğunu iddia eder ve Nazım'ın öldürüldükten sonra da (Para, cüzdan, saat vb.) soyulduğu belirtir. (Türkgeldi, 1949: 30).

Lazkiye mebusu Arslan Bey'e yapılan suikast ile Nazım paşanın suikastları arasında benzerlik bulunmaktadır. Aynı el olması ve Arslan beyin ölümündeki perde aralanırsa Nazım beyin failleri ve arkasındaki güç belirlenebilirdi. Özellikle Arslan Bey, İstanbul'lu da değildi ve İstanbul'daki olaylara karışmamıştı neden öldürüldüğü meçhuldür. Arslan Bey'in de Nazım Paşa gibi saati ve para kesesi alınmıştır (Çaycı, 2009: 48).

Ali Cevat *“İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi”* adlı eserinde olayla ilgili şu şekilde:

“Bu iki cinayet, isyan sırasındaki havayı tahmin etmemize yardımcı olabilecek niteliktedir. Askerler ellerine geçirdikleri kişileri subay, nazır, mebus demeden bir anda katledebiliyorlardı. Ortalık böyle karışık olunca doğal olarak hedefteki isimler can güvenlikleri için saklanmak veya İstanbul'u terk etmek zorunda kalmışlardır. Tanin gazetesindeki yazıları nedeni ile Volkan, Serbesti, Mizan gibi gazeteler tarafından topa tutulan ve isyanda en büyük hedeflerden biri olan Hüseyin Cahit, Rus Sefaretine sığınmak zorunda kalmıştır. Selanik Mebusu Cavit Bey ise yabancı bir dostunun evinde saklanmıştır. 17 Nisanda bu iki isim Rejine Olga adlı bir Rus gemisi ile Odesa'ya hareket etmişlerdir” söz etmektedir (Cevat, 1985: 185).

İstanbul'da olaylar artınca askerler ve mebuslar can tehlikesi yüzünden kaçmaya başlamışlardır. Bilhassa Meclis başkanı Ahmet Rıza'dan bir daha haber alınmaz. Bu arada Fransız, Marcelle Tinayre (Gezgin bir kadındır) Fransa'dan yola çıkmış Jön Türk dostlarını görmek için İstanbul'a gelmiştir. Geldiğinde ise Ahmet Rıza'nın sırta kalem bastığı olaya şahit olmuştur. Fakat Marcelle Tinayre, Ahmet Rıza'nın bu süre içinde İstanbul'u hiç terk etmediğini ifade eder. Ahmet Rıza ilk gün Ali Cemal Bey'in Şehzadebaşı'ndaki evinde, Talat ve Doktor Nazım Bey ile birlikte kaldıklarını belirtir. Sonraki gün bu iki ismin oradan ayrıldığını söyler. Ancak isyan boyunca sürekli bu evde kalıp kalmadığına dair bir şey söylemez (Çaycı, 2009: 50; Cevat, 1985: 67).

2.9.2. Tanin ve Şura-yı Ümmet Matbaalarına Saldırıları

İttihatçılara yönelmiş olan öfke dalgasından isyan taraftarı yayın organları da etkilenmiştir. Volkan ve Mizan gazetelerinin de isyan öncesinde yazarlarını hedef gösterdiği Tanin ve Şura-yı Ümmet gazetelerinin matbaa ve idarehaneleri saldırıya uğramış ve yağmalanmıştır. İkdâm gazetesini olaydan bir gün sonra yayınlanan nüshasında, askerlerin Şura-yı Ümmet matbaasına gelerek bütün telefon sistemini kırdıklarını duyurur (İkdâm, 1909: 5347). Gazetenin idarehanesi aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel merkezi durumundaydı. Ertesi gün İkdâm'da Şura-yı Ümmet ve Tanin gazetelerinin uğradığı saldırı şöyle nakledilir: "Dün halk İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin naşir-i efkârı olan Şura-yı Ümmet ve Tanin gazeteleri idarehanelerine hücum ederek kapılarını kırmışlar ve derunlarında bulunan gazetelerle alat ve edevatı kamilen yağma etmişlerdir. Makineleri parça parça ettikleri gibi hurufatı da kâmlen halka taksim etmişlerdir" (İkdâm, 1909: 5348). Yağma işi matbaa ile sınırlı kalmamıştır. Cemiyet merkezindeki bütün belgeler ve evrak sokaklara atılmıştır. Akşamüzeri matbaa önüne asker getirilerek koruma altına alınmıştır. Bazı kaynaklarda bu baskın ve yağmanın isyanın ilk günü gerçekleştirildiği belirtilmektedir (Atılhan, 1959: 51; Baydar, 1955: 28). Sina Akşin göre ilk gün İkdâm gazetesinin sadece telefon hatlarının tahrip edildiği haberini vererek, gazetenin yağmayı gizlediğini, ancak ikinci gün olanları yansıttığını ileri sürer (Akşin, 1972: 84). Fakat yağma olayının ikinci gün olmuş olması kuvvetle muhtemeldir; çünkü isyan sonrasında Hüseyin Cahit, Tanin matbaasına yapılan saldırıdan dolayı uğradığı zararın hükümet tarafından karşılanması için yaptığı başvuruda, 14 Nisan 1909 Çarşamba tarihini vermektedir. Bu başvuruda, Hüseyin Cahit matbaadaki zararın iki bin lira olduğunu ve gazetenin yayınlanamamasından dolayı da günlük on lira kaybı olduğunu belirtmektedir. Abdurrahman Şeref'in olay yeriyle ilgili anlatımı, saldırı şiddetini anlamamıza yardımcı olacak niteliktedir: "*Tanin matbaasını garet olduktan sonra gördüm. Cam, çerçeve oda kapısı, sandalye namına bir şey kalmadıktan başka mürettiblerin hurufatı ve kasaları ve hatta cesim ve güzel basma makineleri parça parça edilmişti. Kin ve garazın insanları böyle asar-ı vahşete sevk ettiğini şayan-ı esef olmakla beraber nadirü'l-vuku değildir*" (Çaycı, 2009: 51). Tanin matbaası bu şekilde kullanılamaz hale getirilirken İttihat Terakki Cemiyeti'nin kayıt defterleri de elden ele dolaşmaya başlamış, kimlerin cemiyete üye olduğu ve kaç lira aidat ödediği dile düşmüştür.

Yaşanan olaylar sonucunda bu iki gazete bir süreliğine yayınlanamayacaktır. Ancak Selanik'te 25 Nisan 1909'da Şura-yı Ümmet'in, 26 Nisan 1909'da Tanin'in birer fevkalade nüshaları yayınlanacaktır. Bu özel nüshalar bir hatıra özelliği taşımaktadır. Selanik'teki özel yayınların dışında matbaaların dağıtılmasından sonra Tanin gazetesi 17 Mayıs 1909 tarihine kadar okuruyla buluşamayacaktır (Tanin, 1909: 253). Şura-yı Ümmet içinse bu süre daha uzundur. Olaydan sonra 30 Ekim 1909 tarihinde yeniden yayın hayatına başlayacaktır. Ancak 31 Mart olayına kadar günlük yayınlanan gazete 30

Ekim'den itibaren haftalık çıkmaya başlayacaktır. İsyanın bastırılmasının ardından olaylara karışan kişiler yakalanarak cezalandırılmışlardır. Divan-ı Harb-i Örfi'deki yargılamalarına ardından Şura-yı Ümmet matbaası yağmasını tahrik ve teşvik etme suçundan Amed-i Divan-ı Hümayun hulefasından Hakkı Bey idama mahkum edilmiştir. Tanin matbaası yağmasına iştirak etmekten, Sabah matbaası makinecisi Asitaneli İlya oğlu Vasil, Asitaneli şişeci Münir bin Kadri, Hacı İlyas mahallesinden Rauf bin Necib ve Veli Emin bin İsmail üçer yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca bu kişilerin mal ve mülkleri de haczedilmiştir. Öte yandan Hakkı Bey'in İttihad-ı Muhammed'i Cemiyeti üyesi olması, yağmayı teşvik ve organize etme işinde cemiyetin rolünü ne denli olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır. Matbaa saldırıları karşısında basında tepkiler görülmektedir. Volkan ve Serbesti, askerin yaptıklarından memnun bir şekilde; siz görevinizi yaptınız artık sakın olun, hükümet işini yapsın havasında matbaa yağmasını pek umursamaz. Ancak İkdam 'da yayınlanan bir yazı yağmacıları eleştiren bir niteliktedir. Cemiyet-i İlmiye üyesi Hüseyin Hazım, "Ahalimize, muazzez asker kardaşlarımıza bir nasihat-ı diniye" başlıklı yazısında; Şura-yı Ümmet ve Tanin matbaalarına yapılan saldırılar gibi hareketlerden halkın kaçınması gerektiği vurgular. Üstelik halkın dini terbiyesi ve ahlakının buna mani olduğunu belirterek, bu gibi hareketlerin intikam niteliği taşıdığını, bununda dinen yasak olduğuna işaret eder (İkdam, 1909: 5349; Çaycı, 2009: 52). Sonuç olarak Hüseyin Hazım'ın, saldırısının temelinde intikam hissi olarak nitelendirmesi, hadiseleri Tanin ve Şura-yı Ümmet'in tavrına gösterdiği tepki olarak görülebilir.

Mizan gazetesinin satırlarına yansıyan karşılıklı bir yazışmaysa tam anlamıyla intikam duygusunun işaretidir. Süleyman Nazif, Mizancı Murat'a hitaben bir mektup gönderir ve mektup 16 Nisan tarihli gazetede yayınlanır. Süleyman Nazif, Murat'la beraber Paris'te istibdada karşı mücadele eden ve Murat'ın Abdülhamit tarafından kandırılıp İstanbul'a getirilmesiyle geri dönen ihtilalcilerden birisidir. Yayınlanmasını rica ettiği mektubunda; matbaa yağmasına katılan kişilerin alçak, namert birer eşkıya olduğunu belirten Süleyman Nazif, hükümetin matbuat için teklif ettiği kanunları, basın özgürlüğü kapsamında eleştirirken, bu saldırıları neden lanetlemiyoruz diye sormaktadır. Bu saldırılar karşısında, bizimde mantık ve insafımız da tarumar mı oldu bu kayıtsızlığımız nedendir diyen Süleyman Nazif, *"10 Temmuz'dan sonra bu günleri görmeseydim ve keşke 31 Martta herhangi bir biçareye benzetilerek, Lazkiye Mebusu, Adliye Nazırı gibi öldürülseydim"* sözleriyle durumdan duyduğu rahatsızlığı ifade etmektedir. Murat Bey'in Süleyman Nazif'e verdiği cevap ise tam anlamıyla intikam duygusuyla yazılmıştır. "Bu hal mutlaka hürriyet-i matbuata karşı bir tecavüz demek değildir. Zira buralara vuku bulan tecavüz o gazete sahiplerinin derince cerh eyledikleri kalplerin teheyyüç-i hissiyatından ileri gelmiş şahsi mesail neticesi olarak telakki edilmek daha doğru olur. Hürriyet-i matbuata tecavüz addolunan şu muamele, halk

nazarında maznun iki gazete idarehanesine taarruzdan ibarettir. Yani sahipleri kaçmış adi bir 'mala' tecavüzdür”(Mizan, 1909: 127).

Murat Bey'in bu kininin sebebini anlamak gerekir. Meşrutiyet ilan edildikten sonra İttihat Terakkiye seslenmiş ve hala şube başkanı olduğunu dile getirerek cemiyetin içine girmeye çalışmışken Tanin gazetesi aracılığı ile cemiyet onun hayallerini yıkmış ve İttihat Terakki ile hiçbir bağının olmadığını bildirmiştir. Böylece Mizan'ın yayın politikası tamamıyla cemiyet aleyhine dönüşmüştür. 31 Martta görülen memnuniyet havasının nedeni işte budur. İttihatçı basının saldırıya uğraması en az mektepli subayların saldırıya uğraması kadar önemlidir; çünkü saldırı bir anlık bir taarruz değildir. İçeride zarar verilecek ne kadar malzeme varsa hepsine zarar verilmiştir. Üstelik cemiyetin kayıt defterlerinin alınarak isimlerin elden ele dolaşması bunun sıradan bir yağmadan öte planlı bir hareket olduğunu göstermektedir.

2.9.3. Tevfik Paşa Kabinesi'nin Kurulması

Hüseyin Hilmi Paşa'nın olaylar nedeniyle istifa etmesi üzerine Ahmet Tevfik Paşa Yıldız'a çağrılır ve kendisine sadrazamlık görevi teklif edilir. II. Abdülhamit, mevcut ortamdaki yararlanarak, Harbiye ve Bahriye Nazırlarını atama hakkını yeniden elde etmek istemiş ancak Tevfik Paşa bunu reddetmiştir. Hatırlanacağı gibi bu istek Sait Paşa'nın istifasına neden olmuştu. Abdülhamit bu konuda ısrar etmek istemişse de olayın Tevfik Paşa'nın istifasına neden olacağı fikriyle kabullenmek zorunda kalmıştır (Cevat, 1985: 57). Tevfik Paşa Ahrar Fırkasının önde gelen isimlerinden İsmail Kemal Bey'e önce Adliye Nazırlığını, eğer kabul etmezse Dâhiliye Nazırlığını teklif etmiştir (Akşin, 1972: 88). Ancak İsmail Kemal bu teklifleri kabul etmez. kabul etmemesinin sebebi olayların sonucunun nereye varacağını kestirememiş olma ihtimali olabilir. Tevfik Paşa'nın kâtibi Ali Şevki Bey'in 19 Nisan 1909 tarihinde Paşa'nın Berlin'deki çocuklarına yazdığı mektupta, Dâhiliye Nazırlığı teklifini ilk olarak Hüseyin Hilmi Paşa'ya yapıldığını ancak Hilmi Paşa'nın hayati tehlikeden dolayı bunu kabul etmediğini bildirir (Danişment, 1986: 36). Muhtemeldir ki Tevfik Paşa bu teklifi usulen kibarlık olarak yapmıştır. Görüşmelerin ardından yeni kabine şöyle oluşturulur: Sadrazam A. Tevfik Paşa, Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi, Dâhiliye Nazırı Adil Bey (Adil Bey vekâleten atanır 16 Nisan'da Rauf Paşa göreve getirilir), Hariciye Nazırı Rifat Paşa, Harbiye Nazırı Müşir Edhem Paşa, Bahriye Nazırı Emin Paşa, Adliye Nazırı Hasan Fehmi Paşa (21 Nisan'da istifa eder), Şuray-ı Devlet Reisi Zihni Paşa (bir gün sonra istifa, yerine Raif Paşa), Ticaret ve Nafia Nazırı Gabriel Norodonkyan Efendi, Maliye Nazırı Nuri Bey, Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Efendi, Orman Maadin ve Ziraat Nazırı Mavro Kordato Efendi, Evkaf Nazırı Halil Hammade Paşa (Cevat, 1985: 191).

Yukarıdaki listeye bakıldığında Şeyhülislam, Maarif Nazırı, Ticaret ve Nafia Nazırı ve Orman Maadin ve Ziraat Nazırları'nın değişmediği görülür. Aslına bakılırsa

yeni kabinenin kurulduğunu duyuran Hatt-ı Hümayun'da eski hükümetin müttefikken istifa ettiği belirtilmiştir. Ayrıca Padişah, nazırlardan şu esaslara uygun olarak çalışmalarını talep etmektedir. Şeriata bir kat daha dikkat edilmesi, Kanun-i Esasi'nin korunarak asayişin sağlanması, devletin ülkenin ve tebaanın refah ve mutluluğu için çalışılmasıdır (Takvim-i Vekayi, 1909: 182). Yeni kabineyi zor günlerin beklemekteydi. Askerler kışlarına dönmemişlerdi ve sükûnet sağlanamıyordu. Üstelik eli sopalı serserilerin mahallelerde dolaşıp terör estirdiği haberleri artmıştı. Asayişsizlik giderek artarken polis ve jandarma askerleri de isyancıların suyundan gitmekteydi. Diğer taraftan ülkenin pek çok yerinden Sadarete gelen telgraflar yeni hükümeti tanımadıklarını ve yaşananların hesabının sorulacağını dile getirmekteydiler. İşte bu telgraflara birkaç örnek: “Gayr-i meşru bir surette teşekkül eden ve cinayetle mülevves oldukları bütün milletçe malum olan yeni kabineyi kemal-i şiddetle reddederek emirlerine hiçbir suretle itaat etmeyeceğimizi bildiririz” (Danişment, 1986: 68). 53 kişinin imzasını taşıyan bu telgraf Preşova kasabasından 15 Nisan'da gönderilmiştir. Çaycı eserinde: “*Devr-i menhus-ı istibdadın kalplerimizde açtığı cerihalar henüz iltiyampezir olmamıştır. On maha karib nail olduğumuz devr-i dil-ara-yı hürriyet ve meşrutiyet üzerine darbe vurmak fikr-i melanetinde bulunan Kabine'yi katiyen kabul etmeyiz ve bu uğurda feda-yı can etmek ve kanımızın son damlasını akıtmak üzere ahd-ü peyman etmişiz. Erzurum'da teşekkül eden Milli Taburları'na iltihak etmek üzere müttefikane ve müttehiden karar verdiğimiz maruzdur*” bu şekilde ifade eder (Çaycı, 2009: 55). Bu telgraf da Hudud-ı Hakani ahalisi namına Horasan İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafında gönderilmiştir. Tokat'tan gönderilen bir diğer telgrafta da İttihat Terakki Cemiyeti yanı sıra Hınçak Şubesi ve Taşnak Komitesi'nin de imzası vardır: “*Otuz iki seneden beri bu millet-i muazzama-i ebed-giryana reva görülen zulm-u-i'tisaf kâfi değilmiş gibi cebhe-i cerihadar-ı mukadderatına bu defa da bir çirk-i istihkar sürüldüğü anlaşıldığından, Kanun-ı Esasi'ye kav-ü-fi'iliyle sadık bir hükümet-i meşrua teessüs edinceye kadar maa-mülhakaat iki yüz seksen bin Müslim ve gayr-i Müslim nüfus-ı Osmaniye'yi şamil olan Tokat Sancağının İstanbul hükümet-i hazıra-i müstebidesini tanımayacağını maatteessüf arz ile cevabına intizar eyleriz*” der (Danişment, 1986: 91).

Kabinenin meşruiyeti telgraflarla sorgulanırken olaylar İstanbul'un dışına taşmaya başlamıştı. İstanbul'da başlayan olayların ertesi günü Bursa'da İttihad-i Muhammedi Cemiyeti üyeleri ellerinde yeşil bayraklarla telgrafhanenin önüne gelerek büyük bir gösteri yapmışlardır. Ancak İttihat ve Terakkici subaylar askere söz geçirmeyi başarabildikleri için olaylar büyümeden önlenmiştir (Kara, 1983: 92). 31 Mart isyanıyla aynı gün Erzincan ve Erzurum'da da askerler ayaklanmışlardır. Erzincan'daki ayaklanma 4. Ordu Kumandanı Müşir İbrahim Paşa ve Şeyh Hacı Fevzi Efendi'nin çabalarıyla büyümeden önlenebilmişti (Bayar, 1967: 173-174). Erzurum'daki ayaklanmayı Tümen Komutanı Yusuf Paşa desteklemektedir. Meşrutiyet'in ilanından

sonra İran'daki hürriyet mücadelesine destek vermek için oraya gönderilen İttihat Terakkici bir grup olayları haber alınca Erzurum'a hareket etmiştir. Kente gelen bu grup isyancıları ürkütmeye yetmiştir. Baskın verir gibi sokaklara dalan bu süvari grubu, yaklaşan büyük bir kuvvetin öncüsü zannedilmişti (Bayar, 1967: 175). Erzurum'a gelen grubun içerisinde İttihatçıların eski fedaisi Ömer Naci, Kolağası Halil Bey (Enver Paşa'nın amcası), Mülazım Yakup Cemil, Filibeli Hilmi Bey bulunmaktadır. İttihat Terakki bu bölgedeki genç subaylar arasında iyi örgütlenmişti. Onların da desteği ile ayaklanma kan dökülmeden sona erdirilmişti.

Adana'da meydana gelen olaylar ise bunlardan farklılık göstermektedir. Ermeniler ve Müslümanlar arasında bir iç savaş görüntüsü veren çatışmalar 14 Nisan 1909'da başlar. Olay patlak vermeden önceki günlerde zaten şehirde iki taraf arasında gerginlikler baş göstermiştir. Mersin'de sahnelenen bir tiyatrodan Ermenileri birliğe çağıran mesajlar verilmesi Müslümanları tedirgin etmiştir (Karal, 1983: 95). 14 Nisan'da bir rahibin öldürülmesi de çatışmaların düğmesine basmıştır. Karşılıklı katliamın yaşandığı şehirde olaylar üç gün sürmüş gönderilen askeri birlikler sayesinde çatışmalar sona erdirilmiştir. Ancak yaşananların sonucu tam bir felaket olmuş 7000 civarında Ermeni ve 3000'den fazla Müslüman hayatını kaybetmiştir. Üstelik olaylar Avrupa kamuoyunda da geniş yankı bulmuş ve Osmanlı Hükümeti'nin üzerine düşen görevleri yapmadığı şeklindeki görüşler Batı basınında yer almıştır. Bu nedenle hükümet, Hariciye Nezareti aracılığıyla İngiltere'ye olayların açıklamasını yapmıştı (BOA. Dosya No: 2818, Gömlek No: 21).

2.9.4. Ali Kabuli Bey'in Katledilmesi

31 Mart Olayı içerisinde yaşanan bir gelişme vardır ki hakkında çok fazla yazı yazılmıştır. Binbaşı Ali Kabuli Bey, Asar-ı Tevfik Zırhlısının süvarisi ve Bahriye Silahendaz Taburu kumandanıydı. Celal Bayar'ın aktardığına göre Ali Kabuli emrindeki askerlerin asilerle birleşmesini engellemek için *"Padişah millete kaimdir. Milleti mahvetmek isteyen her kim olursa olsun bu toprakları onu kahretmek boynumuza borçtur"* şeklinde bir nutuk ile onlara seslenir (Bayar, 1967: 144). Bu nutuk askeri emir altında tutmayı başarır. Ancak sonrasında isyancı elebaşlarının Ali Kabuli'nin Padişah ve sarayı topa tutacağı yönündeki tahrikleri askeri yeniden baştan çıkarır. Askerler Ali Kabuli'yi kafesli bir erzak arabası içerisinde Yıldız Sarayı'nın önüne getirirler. Askerler saray önünde Padişahım çok yaşa nidalarıyla toplanmaya başlamışlar ve Abdülhamid'i görmek istediklerini söylemişlerdir. Olayın tanığı Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey, askerlerin ısrarla padişahı görmek istediklerini ve sarayı topa tutacak haini getirdik dediklerini belirtir. Abdülhamid pencereye çıkarak askerin ne istediğini sorar. Asker, Ali Kabuli'nin sarayı topa tutma niyetinden, kendilerinin maaştan ve rütbe terfiinden mahrum bırakıldıklarından ve yeni Bahriye Nazırı Emin Paşa'dan bahsederler. Bunun üzerine Abdülhamid, *"O adamı bana teslim edin. Ben tahkik ederim"* der ve oradaki

paşalara Ali Kabuli'nin koruma altında karakola götürülmesini emrederek pencereden ayrılır. Ali Cevat Bey Padişah'a "*Efendim yoruldunuz*" der ve o da "*Maşallah! Bizi topa tutacak diyorlar, sormayalım mı?*" diye cevap verir. O sıra da dışarıda bir karmaşa olduğunu anlayan Ali Cevat, "*Efendim galiba bir şeyler oluyor*" der. Bunun üzerine Abdülhamit "*Gitsinler baksınlar, bir fenalık olmasın*" der. Ama artık çok geçtir. Askerler karakola götürülmesine fırsat vermeden Binbaşı Ali Kabuli'yi süngülerle katlederler. Ali Cevat Bey'in olay üzerine muhafızlara katillerin tutulması için harekete geçmelerini söyleyerek bağırıp çağırması üzerine Abdülhamit "*Başkâtip ne bağırıyorsun? Bu asi herifleri bizim aleyhimize döndüreceksin. Sarayı kurşuna tutturacaksın*" diye kızarak azarlar (Cevat, 1985: 60).

Celal Bayar olayın, Padişah'ın memnuniyet dolu ve onaylayan bakışları arasında gerçekleştiğini iddia eder (Bayar, 1967: 145). II. Abdülhamit ise anılarında "Ali Kabuli Bey'in katlinde medhalim olduğunu sonradan okudum. Bu iftirayı da nefretle reddederim. Eğer ahzisar etmek lazım gelseydi ve ben de buna tenezzül etmiş olsaydım, Ali Kabuli Bey gibi, İnkılapta dördüncü, beşinci dereceyi bile tutmamış ve daha doğrusu hiçbir şey yapamamış bir suçsuz adamı mı katlettirirdim?" diyerek hakkındaki iddiaları reddeder. Ancak yaşananlara baktığımızda II. Abdülhamitin isyancıların Ali Kabuli hakkındaki iddialarını ciddiye almış olduğunu görüyoruz. II. Abdülhamit Ali Kabuli için hiçbir şey yapamamış bir suçsuz adam ifadesini kullanırken Mustafa Turan da zavallının hiçbir şeyden haberi yoktur (Turan, 2003: 77) demektedir.

Ancak olayla ilgili en geniş tahlilleri yapan ve farklı bir bakış açısı ile inceleyen Sina Akşin'in tespitleri bambaşka sonuçlar ortaya koymaktadır. Sina Akşin'in incelemeleri, Prens Sabahattin ve Ahrarcıların hem bu olaydaki hem de 31 Mart ayaklanmasındaki rollerini ortaya koymaktadır. Akşin'e göre Prens Sabahattin isyancı askerlerin Abdülhamit'e doğru eğimli olduğunu öğrenince Heybeliada'ya giderek Avnullah korveti süvarisi Enver Bey'i ziyaret eder. Kendisine Padişah'ın tahttan indirilmesi gerektiğini söyler. Beraber Beşiktaş kıyısındaki Hamidiye kruvazörüne gelerek Süvari Vasıf Bey ve diğer süvarilerle toplantı yaparlar. Sabahattin'in düşüncesi Abdülhamit'i tahttan indirmek ve Mehmet Reşat'ı başa geçirmektir. Bu düşünce donanma toplarının aracılığıyla Yıldız'a kabul ettirilecekti. Vasıf Bey de bu düşüncelere katılarak ayaklanmanın Meşrutiyet'i tehdit etmesi durumunda diğer süvarilerle beraber Yıldız Sarayı'nı topa tutacağını belirtir. Ancak isyan sonrasında süvariler bu söylediklerini yapmamışlardır (Akşin, 1972: 125-126). Sina Akşin buraya kadar olan bilgilerde Yıldız'ın vurulması için yapılan planı anlatır. Bu durum isyancıların iddialarının temelsiz olmadığını göstermektedir. Belki de askerler süvarilerin niyetlerinden haberdar olmuşlardı. Akşin ayrıca önemli bir noktaya da dikkat çekiyor. Acaba Prens Sabahattin isyanın öncesinde mi donanma ile bir temas kurmuştu? Yoksa olaylar başladıktan sonra bunu fırsat olarak kullanma niyetinde miydi? Akşin'in Mevlanezade Rifat'tan aktardığına göre, başta Prens Sabahattin olmak üzere Ahrar

Fırkası, Abdülhamit'i tahttan indirmek ve İttihat Terakki'nin iktidarına son vermek için 31 Mart'ı planlamışlar ve donanma da önceden ayarlanmıştır (Akşin, 1972: 127).

Sonuç olarak Ali Kabuli Bey'in Asar-ı Tevfik Zırhlısı'nın topları gerçekten Yıldız'ı vurma amaçlıydı. Ancak ayaklanmasının yönü askerın Abdülhamit'e itaatine bağılı olarak öngörülen planlar uygulamaya geçemedi. İsyanı Ahrar'cılar tertiplemiş olmasına rağmen sonuçta olaylar kontrolden çıktı. Abdülhamit'in bu olay ile otoritesinin artması yıllarca ona karşı muhalefet eden Prens Sabahattin'i hiç memnun etmedi.

2.9.5. İsyanın Rumeli'de Başlaması

İstanbul'da meydana gelen isyanın Rumeli'de duyulması ile müthiş bir heyecan baş göstermiş ve meşrutiyeti kurtarmak için harekete geçilmiştir. İttihat Terakki'nin en güçlü olduğu yer olan Selanik tansiyonun en yüksek olduğu yerdir. İsyana haberinin Selanik'e nasıl ulaştığına dair çeşitli rivayetlerde vardır. Bunlardan daha ön planda olanı, İttihat Terakki'nin en önemli isimlerinden olan Jandarma Yüzbaşı İsmail Canbolat'ın İstanbul'dan Selanik'e "Meşrutiyet mahvoldu" ifadesi ile gönderdiği telgraftır (Bayar, 1967: 226; Türkgeldi, 1949: 34; Danişment, 1986: 40; Aydemir, 1971: 161). Bir başka görüş de ayaklanma nedeniyle İstanbul'la bağlantının kesilmesi üzerine Selanik İttihat Terakki Merkezi, durumun öğrenilmesi için Edirne Valisine haber gönderir. Ertesi gün Edirne'ye gelen İstanbul treninden olayları öğrenen Vali Reşit Paşa durumu Selanik'e bildirmişti (Akşin, 1972:85). Olayın öğrenilmesi üzerine III. Ordu Kumandanı Ferik Mahmut Şevket Paşa'nın başkanlığında askeri kulüpte bir toplantı yapılır. Toplantıda isyanı bastırmak için Rumeli'de bir ordu hazırlanması ve kamuoyunu harekete geçirmek için Selanik'te büyük bir miting düzenlenmesi kararlaştırılır. Selanik Redif Tümeni'nin bütün taburları silahaltına alınır (Bayar, 1967: 227). Selanik'te düzenlenen miting heyecanı daha da artırır. Halk içinden gönüllüler gelip İstanbul'a yürüyecek orduya katılmaya başlarlar. Ohri Milli Taburu, Resneli Niyazi Bey komutasında harekete hazır hale gelmiştir. Arnavut Baskın Kulübü de İstanbul'a gitmeye hazır olduklarını bildirirler. Serez'de askerın yanı sıra Rum, Bulgar ve Müslüman gönüllüler, Miralay Hasan İzzet Bey komutasında toplanmıştır. Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezaretine bir telgraf çekerek İstanbul'daki gelişmelerin Rumeli'de halk ve ordu üzerinde büyük bir etki yaptığını ve İstanbul'a gitmek üzere hazırlıklarını bildirerek açıklama ister. Harbiye Nazır'ının gönderdiği mesajda, karışıklığın hükümet değişikliği ile son bulduğunu, Adliye Nazırı ve Lazkiye Mebusunun yanlışlıkla ölümünden başka bir olayın olmadığını, İstanbul'a yürümekten kesinlikle kaçınılması gerektiği belirtilmektedir (Akşin, 1972: 97). İsyana bastırarak ordu hareket etmek için hazır hale gelmiştir. 15 Nisan'da ilk olarak Selanik'teki birlikler trenle yola çıktılar. Orduya bir de isim bulunmuştur: Hareket Ordusu. Celal Bayar bu ismin Mustafa Kemal tarafından konulduğunu ifade etmektedir (Bayar, 1967: 228).

Berlin’de konsolosluk görevi yapan Binbaşı Enver Bey’de Selanik’e gelmiş ve Hareket ordusuna katılmıştır (Aydemir, 1971: 166). İstanbul’a doğru ilerleyen Ordu içerisinde daha sonra Cumhuriyet Türkiye’sine damga vuracak Mustafa Kemal Bey (Atatürk), Ali Fethi Bey (Okyar), Kazım Bey (Karabekir), İsmet Bey (İnönü) gibi isimler de bulunmaktadır.

Hareket Ordusu’nun iki taburu 16 Nisan’da Çatalca’ya ulaşır. Haber İstanbul’da heyecana sebep olur. Hükümet ve Meclis durumu endişe ile karşılar. Asker arasında yaşanabilecek çatışmalar önüne geçilemeyecek olaylara sebep olabildi. Batılı devletler İstanbul’daki yabancıların güvenliği bahanesi ile İstanbul’a asker çıkarabilirlerdi. Zaten Adana’da yaşanan olaylar Avrupa’da Osmanlı imajını zedelemekteydi. Meclis’te bir nasihat heyeti oluşturarak Çatalca’daki birliklerle görüşmeye gönderilmesi tartışılır. Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey Meclis’te yaptığı konuşmada, isyancı askerin meclis önüne gelerek bir şeyler talep etmesinin normal olduğunu belirterek “biz milletin mebusu, onların babalarıysak onlarda bizim evlatlarımızdır. Evlat babadan her şeyi isteyebilir... O baba o ailenin bekasını, hayatını idameye muhafazaya mecburdur. Bugün şüphesiz sizde benim gibi gazeteleri okudunuz. Bir devlet-i ecnebiyenin donanması gelmiş, bir tarafta bekliyor. Öbür devlet-i ecnebiyenin donanması öbür tarafta bekliyor. Millet her tarafta heyecan içindedir. Şimdi o askerin buraya gelip buradaki askeri kurşun atması işte Osmanlı milletini mahveder... Oradan gelen asakir bağılıyor ki bizim hükümete emniyetimiz yoktur. Şüphesiz, hükümetin gönderdiği heyet-i nasihayı dinlemeyeceklerdir. Onların bütün ümidi bu milletvekillerindedir, başka yerde değil. Onlar ne için geliyor? Buradaki asker (isyancılar) ‘biz, meşrutiyetin muhafazası için yemin ettik; biz meşrutiyete taarruz etmiyoruz. Bizim metalibimiz var’ diyor. Ben şahidim. Ben burada hiçbirinin ağzından ‘biz Meclis-i Mebusanı istemiyoruz, biz meşrutiyeti istemiyoruz’ diye işitmedik. Bu asker öyle diyor. O asker (Hareket Ordusu) meşrutiyet için geliyor. O halde arada ne var?” diyecektir. Ardından Maarif Nazırı’nın söz alması ile bir nasihat heyeti oluşturulacaktır. Çatalca’ya ulaşan heyet burada Hareket Ordusu ile görüşür. Yapılan görüşme ile ilgili ayrıntıları Heyet adına Üsküp Mebusu Sait Bey Meclis’te anlatır. Sait Bey, gördüğü askerlerin çeşitli subayların idaresinde Hadımköy’e geldiklerini, erkânıharplerinin mükemmel olduğunu, meşrutiyete ve meclise bir suikast olduğunu düşündükleri için geldiklerini dile getirir. Ordunun Meclis’in bir emri olmadan hareket etmeyeceğini söyleyerek açıklamasını bitirir (Çaycı, 2009: 60).

Sait Bey’in açıklamaları milletvekillerinin bir kısmını rahatlatmış gibi görünse de Serfice Mebusu Yorgo Boşo söz alarak rahatsızlığını ortaya koydu. Boşo, “bu askerin orada kalması bizim talebimizle mi, onların talebiyle mi? Bendeniz diyorum ki biz de tensip orada kalmada... O askerin oraya kadar gelmesine sebep olan mesele nedir? İstanbul’daki askerin askerlik kaidesine muhalif olarak bir hareket yapmasıdır. Veleve ki esas itibarıyla askerin hareketi meşru görülmüşse, bazıları diyor ki meşru,

bazıları gayr-i meşru diyor. Fakat askerlik noktasından hareketi mezmun sayılır... Şimdi velev ki bir nizamsızlık vuku bulmuş ise de, o nizamsızlığı diğer bir başka nizamsızlıkla vurmamalıyız” demek suretiyle fikirlerini dile getirmiştir. Sözlerinin sonunda da madem ordu Harbiye Nezaretine ve Meclis’e sormadan buraya gelmiştir o zaman biz de onların meşruluğunu onaylayalım diyecekti.

2.9.6. İsyanı Kontrol Altına Alma Çabaları

Hareket Ordusu’nun İstanbul kapılarına dayanmasının ardından Heyet-i Müttefika-i Osmaniye adı ile birleşik bir cephe oluşturulmuştur. Hazırlanan bildiride imzası bulunan kurucular şunlardır: İttihat ve Terakki, Ahrar Fırkası, Taşnaksutyun Cemiyeti, Rum Cemiyet-i Siyasi, Fırka-i İbad (Demokrat), Arnavut Başkım Merkez Kulübü, Kürt Teavün Kulübü, Çerkez Teavün Kulübü, Mülkiye Mezunin Kulübü, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye ile hangileri belli olmayan “sair kulüp ve heyetler” ile “bilumum ceraid-i Osmaniye” (Akşin, 1972: 174-175).

Bu birlikteliğin sebebi, ayaklanmanın Abdülhamit yönünde bir eğilim göstermesi ve istibdadın ortaya çıkmasından duyulan korkudur. Yayınlanan bildiride, Meşrutiyeti tehdit eden durumlara karşı tüm fırkaların aralarındaki tartışma ve çekişmeleri unutacakları ve iş birliği yapacakları duyurulmaktadır. Bu ifade ile zaten durum daha iyi anlaşılmaktadır. Hükümetin ancak Mebusan Meclisi tarafından denetlenebileceği vurgulanırken diğer taraftan ittifak heyetinin, meclis ve hükümet üzerinde meşrutiyetin koruyucusu sıfatıyla bir güce sahip olduğu belirtilmektedir (Akşin, 1972: 176). Bu durum bir ironi gibi karşımıza çıkmaktadır. Çünkü 31 Mart öncesinde İttihat Terakki’nin buna benzer bir anlayışla hâkimiyet kurma girişimleri, muhalefetin ağır eleştirilerine sebep oluyordu. Bu çekişme 31 Mart’ın yaşanmasında etkili olurken şimdi muhalefet İttihat ve Terakki ile beraber aynı siyaset tarzını destekliyordu. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve Cemiyet-i İlmiye ise oluşturulan bu yapıya dâhil değillerdi. Akşin’e göre 31 Martçı iki cephenin (Ahrar ve Ulema) arasına soğukluk girdi. Bu soğukluk Ahrar Fırkası’nın işine geliyordu. Çünkü işler kötü giderse ayaklanmanın bütün suçu İttihad-ı Muhammedi ve ulemanın üstüne atılabilecekti (Akşin, 1972: 178). Meclis’te de hararetli tartışmalar gözlenmekteydi. Ayaklanan askerler ile görüşmek ve onları amirlerine itaate ikna etmek için bir heyet seçilmesi gündeme gelir. 18 Nisan 1909 tarihli toplantıda hem Hareket Ordusu’na gönderilen heyetteki isimlerin görüşleri yeniden gündeme gelmiş hem de isyancılara gönderilecek heyetin kimlerden oluşacağı tartışılmıştır. Bu toplantıda Beyrut Mebusu Süleyman Elbistani söz alarak, kendisinin Hareket Ordusu ile görüşmeye giden nasihat heyetinde olduğunu belirtmiş ve asi askerlere nasihat etmek için bir heyet gönderilmesine gerek olmadığını savunmuştur. Çünkü Hareket Ordusu ile görüşmeye gidildiğinde onlara, biz size nasihat için geldik demişler ve karşılığında şu cevabı almışlardır: bizim nasihate ihtiyacımız yok. Meşrutiyet ve meclis tecavüze uğradı diye geldik. Buraya gelen asker

bilinçli olduğuna dikkat çeken Süleyman Elbistani, isyana katılan askerlerin de ahmak ve cahil olmadığını, askerliğe ilk girdikleri günde kendilerine askeri kuralların ne olduğunun öğretildiğini belirtir. Yaşanan ayaklanmanın hata sonucu oluştuğunu, askerın yaptıklarından derin pişmanlık duyduğunu idaa etmiştir. Heyet göndererek “yeniden mi biz onlara yapmayınız diyeceğiz? Zaten biz bilerek yapmadık yanlışlıkla yaptık diyeceklerdi” sözleriyle heyet gönderilmesinin gereksizliğini vurgulamakla beraber eğer çoğunluk kabul ederse gönderilmesine karşı çıkmayacağını ima eder. Sonuç olarak 10 kişilik bir nasihat heyetinin belirlenmesi ve askerleri kışlalarına dönmeye ikna etmesi kararlaştırılır (Çaycı, 2009: 63).

Bir süre sonra Hareket Ordusu'nun Rumeli'ye geri dönmeyeceği gerek meclis gerekse hükümet tarafından anlaşılmıştır. Olayların en sakın şekilde çözülmesi için çareler aranıyordu. İsyanın başlangıcında askere destek verenler yavaş yavaş ağız değiştirerek bir an önce bu işten vazgeçmelerini tembih ediyorlardı. Prens Sabahattin gibi isimler olayların hemen bitirilmesi için gazetelerde askere hitaben nutuklar yayımlatıyordu. Böylece isyan sona erecek ve Hareket Ordusu'nun şehre girmesi engellenecekti. Çünkü Hareket Ordusu subayları kendilerine gelen nasihat heyetine isyancıların ve onları teşvik edenlerin cezalandırılmasını gerekli olduğunu ifade ediyorlardı. 1 haftada işler terse dönmeye başlamıştı. 31 Martta İttihatçılar kaçıp saklanmak zorunda kalırken şimdi Ahrar'cılar ve İttihad-i Muhammedi Cemiyeti üyelerini Hareket Ordusu korkusu sarmıştı (Akşin, 1972: 203).

Ahrar Fırkası'nın Meclis-i Mebusan'daki lideri sayılan İsmail Kemal Bey Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişinin engellenemeyeceğini anlayınca hemen durumdan kurtulma çareleri aramaya başlamıştır. Yabancı ülkelerin elçilikleri ile görüşüp onların müdahale ve desteklerini ister. Ancak görüşmelerinden bir sonuç alamaz. Son çare olarak Sadrazam Tefvik Paşa ile görüşür. Görüşmede Tefvik Paşa, İsmail Kemal'e Hareket Ordusu Komutanlığı'ndan, Zabtiye Nezareti'ne gelen bir telgraftan bahseder. Telgrafta, Zöhrap Efendi, İsmail Kemal ve ayaklanmada sorumluluğu olan diğer kişilerin tutuklanması isteği bulunmaktadır (Akşin, 1972: 203-204). Bunun üzerine İsmail Kemal Bey 20 Nisan 1909'da İngiliz elçiliğine sığınır. İngiliz bandıralı Tefvikiye gemisine binerek o gece İstanbul'dan ayrılır. İstanbul'u terk eden sadece İsmail Kemal değildir. Anadolu'ya giden trenler sarıklı yolcularla dolmuş, askerler de yaya olarak İstanbul'dan kaçmaya başlamışlardır (İkdam, 1909: 5354). Volkan gazetesi sahibi Vahdeti ise savcılıktan kendisine celp yazıları nedeniyle ne yapacağını şaşırması ve trenle Gebze tarafına kaçmıştır. Bu arada Mahmut Şevket Paşa 21 Nisan'da Selanik'ten ayrılarak İstanbul'a doğru yola çıkmış ve Hareket Ordusu'nun başındaki yerini almıştır. Onun yokluğunda ordunun kumandası Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa'nın elinde bulunuyordu. Hüsnü Paşa, Mahmut Paşa'nın yola çıkmasından bir gün önce Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bir telgraf göndermiştir. Telgrafta, isyancı askerlerin Şeyhülislam huzurunda, bir daha siyasete karışmayacaklarına ve subaylarının

tekrar itaat edeceklerine dair Kuran üzerine yemin etmeleri; İstanbul'daki askerin cezalandırma işlerine karışmayarak Hareket Ordusu'na müdahale etmemeleri ve onları kardeş bilerek kendilerini kandıranları subaylarına bildirmeleri isteniyordu. Böyle davranmaları halinde kimsenin kendilerine zarar vermeyeceği bildirildi (Çaycı, 2009: 65).

2.9.7. Meclisin Yeşilköy'de Toplanması

Hareket Ordusu Çatalca'ya indiği günden itibaren yavaş yavaş İstanbul'a doğru yaklaşmaktaydı. 19 Nisan 1909'da Ayastafanos (Yeşilköy) ve Makırköy ele geçirilmiştir. İstanbul'daki Tıbbiye ve Mülkiye öğrencilerinin bir kısmı Yeşilköy'e gelerek orduya katılmışlardır. Yeşilköy bir anlamda merkez olarak görülmeye başlanmıştır. Bölgenin Hareket Ordusu kontrolüne geçmesinin ardından sürpriz bir gelişme yaşandı. 22 Nisan'da Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan, Yeşilköy'deki yat kulübünde Meclis-i Umumi-i Milli adı altında gizli bir ortak birleşim yaptılar. Toplantı gizli olduğu için ayrıntılar Takvim-i Vekayi'de yayınlanmamıştır. Bu nedenle toplanma haberi İkdam gazetesi aracılığıyla öğrenilmişti (İkdam, 1909: 5357). Görüşmeleri Ayan ve Mebusan reisleri ortak olarak yürütmüşlerdir. Meclisi Ayan reisliğine Sait Paşa seçilirken, Mebusan reisliğine de Ahmet Rıza seçilmiştir. Ahmet Rıza'nın dönüşü mecliste büyük bir heyecan yaratmıştır. Marcelle Tinayre bu heyecanı şöyle nakletmektedir: "Milli Meclis, San-Stefano'da (Ayestefanos) kuruldu. Ahmet Rıza Bey saklandığı yerden çıkarak -İstanbul'u terk etmemişti- meclisin irade birliğini ilan etti. Söylenişine göre, onun Yat Kulüp'te ortaya çıkışı, olağanüstü bir heyecan yarattı. Tüm milletvekilleri başkanlarını kucaklamak istiyordu. Beyaz sarıklı ve ak bıyıklı ulema ağlayarak ellerini öpüyordu" (Tinayre, 1998: 16). Ahmet Rıza Meclis'te bir konuşmaya yaparak düşüncelerini dile getirir. Milletvekillerinin gösterdikleri samimiyete teşekkür ettiği konuşmasında şunları ifade eder: "*Riyasetinizi terkle refakatinizden ayrıldığımdan beri bütün gayretim istihsaline hayatımın yirmi senesini hasreylediğim muazzaz meşrutiyetimizin muhafazasına masruf olmuştur. Şimdi dahi bütün mesaimiz muazzaz meşrutiyetimizin muhafazasına matuf olacaktır*" (İkdam, 1909: 5357). Yapılan gizli toplantının ardından Meclis-i Umumi-i Milli, resmi bir beyanname yayınlamıştır (Takvim-i Vekayi, 1909: 191). Beyannamede meşrutiyetin yeniden teminiyle asayişin sağlanması gerektiği belirtilmiş, olayların sorumlularının kanunlar çerçevesinde gerekli cezalara çarptırılacağı yönündeki Hareket Ordusu beyannamesinin meclis tarafından da onaylandığı, ordunun harekete geçmesi durumunda oluşacak muhalefetin cezalandırılacağı ilan edilmiştir. Burada sözü geçen Hareket Ordusu Beyannamesi 19 Nisan 1909 tarihli ve Hüseyin Hüsnü Paşa imzalıdır. İstanbul halkına hitaben yazılan beyanname, mazlum ahalinin ve bitaraf efradın korunacağı ancak isyancıların kanun dairesinde cezalandırılacağı, elçiliklerin ve yabancı misafirlerin huzursuz olmalarına izin verilmeyeceği, amaçlarının meşrutiyetin ve halkın güvenliğini

sağlamak olduğu gibi açıklamaları içermektedir (Cevat, 1985: 137-139). Meclis-i Milli'de Abdülhamit'in tahttan indirilmesi meselesi de görüşülmüştür. 31 Mart Olayı başladığında diğer İttihatçılar gibi kaçıp saklanmak zorunda kalan Halil Bey (Menteşe) de Yeşilköy'deki Yat kulübünde ortaya çıkanlardandı (Menteşe, 1950: 7).

Halil Beyin anılarında ordunun kente girişi ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesi meselesinin nasıl konu edildiğini görmekteyiz:

“Bir gece içtima salonu olan kulüpte 35 kadar mebus bulunuyorduk. Karşıdan bir fener çıktı. Arkasından da bastonuna dayanarak seke seke Sait Paşa geliyor... (Sait Paşa) ‘Payitahttaki asker Meşrutiyet’e isyan etmiş, orada da bir hükümet var. Millet in ordusu da gelmiş, Meclisi Milli de ordugâhta kurulmuş. İlk vazifeniz hükümeti ıskat etmektir. Bunu niçin yapmadınız? Suretinde bir sual karşısında kalırsak cevabımız ne olur?(der). Bana tevcih hitap ederek: ‘Zatıalınız lütfen cevap veriniz’ dedi... (Ben) ‘Paşa hazretleri evvela vaziyetimizi tespit edelim. Padişah Meşrutiyete karşı vaziyet almış, payitahttaki askerler de isyan etmiştir. Şimdi millet in ordusu gelmiş, İstanbul hududuna dayanmıştır. Yarın harp başlıyor, bizim ordu galip gelirse bizleri suale çekmeyecekler. Biz sual soracağız. Maazallah asiler galebe çalarsa Sultan Hamit bizleri suale çekmeyecek, giyotine gönderecektir. Biz vaziyeti böyle anlıyoruz. Mesuliyeti böylece kabul ettik, buradayız’ deyince, Ayandan Hikmet Paşa ayağa kalktı: ‘Yaşa Menteşe Mebusu’ diyerek alkışlamaya başladı. Bir alkış tufanıdır koptu. Ayandan Sahip Molla Bey celallenmiş fazla gürültü yapıyordu. Yanına yaklaştım: ‘Efendi hazretleri, sükûnetinizi muhafaza buyurunuz’ dedim. Molla Bey: ‘Oğlum ben sana söylemiyorum. Şu müvesvis adama fetva-i şerif çıkaralım. Padişahı hal’edelim. Beyhude Müslüman kanı akıtmayalım demiştin. Teklifimi kabul etmedi. Şimdide manasız sözleriyle bizi işgal ediyor. Ona bağıriyorum’ dedi. Bilahare anlıyoruz ki: Sait Molla’nın bu teklifinden sonra Sait Paşa ordu kumandanı Mahmut Şevket Paşa’yı davet etmiş, ‘Padişah meselesi ne olacak?’ demiş. Mahmut Şevket Paşa da yerinde ve olgun bir cevap vermiş: ‘Benim vazifem asileri tenkildir. Padişah hakkında karar vermek Millet Meclisine aittir’(Çaycı, 2009: 67).

Padişahın düşürülmesi meselesi ile ilgili diğer nokta da Ahmet Rıza-Mahmut Şevket Paşa görüşmesidir. Mahmut Şevket Paşa “Ben mahiyetimdeki askeri, Meşrutiyeti ve Padişahı kaldırmak isteyenleri tedip edeceğiz, Padişahın ve millet in canı tehlikede diyerek buraya kadar getirdim. Hal’in bizim taraftan vuku bulacağını asker duyarsa isyan eder, mahvoluruz. Siz Ayan ve Mebusana gizlice anlatınız, şimdilik ses çıkarmasınlar, bu işi müzakere etmek zamanı geldiğini ben size haber veririm”(Akşin, 1972: 254) diyerek bu konuda ne kadar temkinli olduğunu bir kez daha göstermiştir. Mahmut Şevket Paşa 23 Nisan 1909’da Sadrazam Tevfik Paşa’ya gönderdiği telgrafta

Padişahı tahttan indirmek gibi bir düşüncelerinin olmadığını ifade edecektir(Cevat, 1985: 69). Tahttan indirilme korkusu yaşayan Abdülhamit bu telgrafla biraz olsun rahatlamış ve Mahmut Şevket Paşa'nın tavrından memnun olmuştur. Ancak bu memnuniyet çok uzun sürmeyecektir.

2.9.8. Hareket Ordusunun İstanbul'a Girmesi

23 Nisan 1909 Cuma günü Padişah II. Abdülhamit son Cuma Selamlığına çıkacaktır. Selamlığa katılması gereken ümera ve zabitlerin çoğu ortada yoktur. Her selamlıkta yapılan resmigeçit o gün yapılmaz. Törene katılmış olan Mustafa Turan, Abdülhamit'in yanında Hassa Ordusu Kumandanı Ahmet Muhtar Paşa ve Serasker Rıza Paşa'nın bulunduğunu, Padişahın askerlere Hareket Ordusu'na karşı silah kullanmamalarını söylediğini belirtir (Turan, 2003: 82). Çok sönük geçen bu tören sonrasında Abdülhamit'i mutlu eden tek olay yukarıda bahsettiğimiz Mahmut Paşa'nın telgrafi olmuştur. Hareket Ordusu İstanbul'a hareket ettiği günden itibaren yavaş yavaş şehre yaklaşmıştı. 23 Nisan'da da her şey hazırlanmıştı. Ordunun ihtiyaçları civar köylerden temin ediliyordu. Cumayı cumartesiye bağlanan gece Mahmut Şevket Paşa başkente ilerleme emrini verdi. Gece ilk ulaşıp işgal edilen yer Davutpaşa Kışlasıdır (Servet-i Fünun, 1909: 934). Kışlanın süvarileri Selamlıktan döndüklerinde Hareket Ordusu piyadelerinin etrafı sardıklarını görmüştür. Kısa süreli çarpışmadan sonra süvariler geri dönerek Harbiye Nezaretine ulaşmışlardır.

Gün doğumu ile birlikte Hareket Ordusu şehir içine girmeye başlamıştı. Ordu birkaç koldan ilerlemektedir. Harbiye Nezaretindeki askerler Edirnekapi'yı tutmak istemişler ama Hareket Ordusu tarafından geri püskürtülmüşlerdir. Harbiye öğrencileri ise Rumeli Jandarma grubu ile birleşerek Beyoğlu civarını tutmuşlardır. Ayrıca öğrencilerin bir bölümüne civardaki elçiliklerin güvenliğini sağlama görevi verilmiştir. Topçu kışlasından gelebilecek saldırılar nedeniyle Hareket Ordusu Talimhane gerisinde çukurluk bir alana mevzilenmiştir. Topçular teslim olmaya ikna edilemeyince karşılıklı ateş başlamıştır. Kışlanın pencerelerinden “Yaşasın Hürriyet” çığlıkları duyulmaya başlayınca Hareket Ordusu aldanarak açık açık ilerlemeye başlamış ve açılan ateş sonunda ağır kayıplar vermiştir (Güresin, 1969: 66). Sonunda kışla top atışıyla yıkılarak teslim alınabilmiştir. Topçu kışlasının tesliminden önce Harbiye yönüne doğru ilerleyen kuvvetlerin başında bulunan Binbaşı Muhtar Bey çıkan bir çatışma sırasında vurularak hayatını kaybetmiştir. Şehirde bazı bölgelerde Hareket Ordusu zorlanmadan ilerken kimi yerlerde şiddetli çarpışmalar görülmüyordu. Hareket Ordusu bütün karakolları kontrol altına almayı ihmal etmiyordu. Hem kendi güvenliklerini hem de kentteki yabancıların güvenliklerini sağlamaya çalışıyorlardı. En kanlı çarpışmaların yaşandığı yer elbette isyanın başladığı Taşkışla'da olmuştur. Taşkışla'ya ilerleyen birliğin başında Binbaşı Enver (Paşa) bulunuyordu. Kışlaya yaklaşan birlik Avcı Taburları'nın yayılım ateşiyle karşılaşmıştır. Bu çarpışmalar sırasında da önemli kayıplar verilmiştir. Hareket

Ordusu birliği geri çekilmiş ve ardından top atışlarıyla yıkılan kışla teslim alınmıştır. Kaçmak isteyen isyancıların bir kısmı yakalanmış bir kısmı öldürülmüştür. Bab-ı Ali civarında da şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Sadaret binasını koruyan ve isyana katılmış olan askerlerle Rumeli'den gelen birlikler arasındaki çatışmalar akşamüzerine kadar sürmüştür. Bab-ı Ali ve Cağaloğlu savaş meydanına haline gelmişken yine topçu taarruzuyla isyancılar teslim alınmıştır.

Hareket Ordusu asi askerin bulunduğu mevzileri bir bir ele geçirip Yıldız'a doğru yaklaşmaktadır. Beyoğlu mıntıkasındaki kışla ve karakollar ele geçirildikten sonra Yıldız çember içine alınmıştır. Yıldız'daki muhafız birlikleri seçme askerlerden oluşuyordu. Hem teçhizatları hem de eğitimleri iyiydi. Hareket Ordusu'na karşı uzun süre direnç gösterebilirlerdi. Başkâtip Ali Cevat'ın anlattığına göre, Sadrazam ve Harbiye Nazırı ile Yıldız'da oturdukları odaya giren askerler “Askeri vuracaklar, bizim ne günahımız vardır? Cephane isteriz. Karı gibi ölmek istemeyiz. Onlar asker ise bizde askeriz” diye bağırıp çağırırlar. Ancak Padişah askere mühimmat verilmemesini emretmiştir. Askere nasihat etmek için gelenlerin barışmak için gediği, onlara ateş edilmediği takdirde karşılık vermeyecekleri söylenir. Fakat askeri ikna etmek mümkün olmaz “siz cephane vermezseniz biz alırız” diyerek odadan ayrılmışlardır (Cevat, 1985: 70-71).

Asker kendini savunmaya karardır ve cephaneliğin kilidini kırarak içeriyi boşaltmışlardır. Abdülhamit askerin mukavemet edeceğini öğrenince daire-i hümayunda bir binek taşına çıkarak “asker zinhar kurşun atmasın. Eğer kurşun atacaklarsa ilk önce beni vursunlar, sonra kurşun atmaya başlasınlar” (Cevat, 1985: 71) diye konuşarak çatışmayı önlemek istemiştir. Yıldız'ın kuşatmasını Şevket Turgut Paşa yönetiyordu. Ali Fethi Bey (Okyar) ve İsmet Bey (İnönü) de onun yardımcıları durumundaydı. Yıldız'da bulunanlar yavaş yavaş sarayı terk ediyorlardı. Saray'ın ihtiyacı olan mutfak malzemesi bile ulaştırılmamıştır. Görevli personel, Hareket Ordusu'nun ilerleyişi nedeniyle evlerinden çıkıp Saray'a gelememiştir. Padişahın, Sadrazamın ve Harbiye Nazırı'nın büyük uğraşları ile kanlı çatışmalara engel olunmuştur. Şevket Turgut Paşa ile yapılan temaslar sonuç verir ve Saray'daki askerler teslim olmaya başlar. Yıldız Sarayı o gece kuşatmada kalır ve ertesi gün Hareket Ordusu bütün şehre hâkim olur. Hâkimiyet sağlanınca Mahmut Şevket Paşa sıkıyönetim ilan eder.

Hareket Ordusu ve İstanbul'u ele geçirmesi ile ilgili olarak pek çok şey söylenmiştir. Kazım Karabekir, karargâhta bekledikleri sırada Enver Bey'in yanlarına geldiğini ve Bulgar Sandanski Çetesini kendilerine takdim ettiğini ifade eder. Bunun üzerine Karabekir kendisine: “Bunları getirmeseydin daha iyi olurdu. Bu mücadeleyi bir Türk davası olarak halletmemiz lazımdır. İstanbul kıtaatı bunlardan haberdar edilerek mürettep bir oyun olması da nazarı itibara alınmalıdır” der. Enver Bey, onların müracaatını kıramadığını, ayrıca Avcı Taburları'nın bomba kullanmadaki ustalıklarına karşı bu komitacıların kullanılmasının etkili olacağını söyler. Karabekir, bu iş için

topçuların da kullanılabileceğini savunarak Bulgar çetesinin çatışmaya sokulmamasını ister. Enver Bey'in bunu kabul ettiğini belirten Karabekir, daha sonradan bu şekilde hareket ettiğini öğrendiğini ifade eder (Karabekir, 1982: 461-462). Mustafa Turan ise “Bulgar çete reisi Sandaneski efradını toplayıp Enver Bey’le beraber Yıldız Sarayı’nı bastılar. Osmanlı hanedanının 600 seneden beri saltanat sürdüğü bir tarihi hiçe sayarak Abdülhamid’in sarayını Bulgar eşkıyalarına yağma ettirdi” (Turan, 2003: 87) diyerek Enver Bey’i suçlamaktadır. Ali Şevki Bey, Tevfik Paşa’nın oğullarına yazdığı 29 Nisan 1909 tarihli mektupta Hareket Ordusu birliklerini tarif ederken şu ifadeleri kullanmaktadır: “bunlar kışlanın önüyle karşısında muzaffer fatihler edasıyla dikilmişlerdi; süngüleri tüfeklerine takılmıştı; gözleri kanlı, tavırları korkunç ve hareketleri asabiydi; sabit ve tehditkar nazarlarla bakıyorlardı. Ben bu kana susamış mahluklarla seyirciler güruhunun arasından muhteşem arabamla geçiyordum”(Danişment, 1986: 123). Daha sonra arabasıyla ilerlerken askerlerin kendilerini durdurup Maçka kışlasına götürdüğünü anlatan Ali Şevki askerle olan konuşmasını şöyle ifade eder: “Yanımdaki askere Hüseyin Hilmi Paşa’nın mahiyetinde mi olduğunu ve beni ona mı teslim edeceklerini sordum. Kemali azametle cevap verip Enver ve Nizazi’den başka kimseyi tanımadığını söyledi”(Danişment, 1986: 125). Karışık birliklerden oluşan ve derme çatma bir görüntü veren Hareket Ordusu’nun nasıl bir günde asi askerleri bertaraf ettiği ise bir başka soru işaretidir. Sina Akşin bu durumun ancak isyancı askerlerin maneviyatlarını kaybetmiş olmalarıyla açıklanabileceğini söyler. Çünkü ayaklanmanın başında onları destekleyen herkes Hareket Ordusu’nun gelişi ile birlikte onları kınamaya başlamış ve gelen askere kurşun sıkamamalarını telkin etmiştir. Bu durum askerin korkmasına ve kendine güvenini yitirmesine neden olmuştur. Akşin’e göre bu askerler etkili bir direnme kararı alarak birlikte hareket edebilseler ve topçuların desteğini alsalar Hareket Ordusu’nu İstanbul surlarında bile karşılayabilirdi (Akşin, 1972: 275-276; Afyoncu vd., 2018: 336).

2.9.9. II. Abdülhamit’in Tahttan İndirilmesi

İstanbul 25 Nisan’da tamamen Hareket Ordusu’nun kontrolü altına alındı. Tevfik Paşa hükümeti artık bütün yürütme gücünü Mahmut Şevket Paşa ve Hareket Ordusu’na bırakmıştı. İttihat Terakki muhaliflerinin bir kısmı ülkeyi terk etmiş bir kısmı da tutuklanmıştı. İkdam gazetesi sahibi Ahmet Cevdet ve başyazarı Ali Kemal, Serbesti gazetesi sahibi Mevlanazade Rifat, milletvekilleri İsmail Kemal, Rıza Nur ve Müfit Bey, Kamil Paşa’nın oğlu Sait Paşa yurt dışına kaçanlardı. Prens Sabahattin ve Mizancı Murat ülkeyi terk etmez ve yakalanırlar. 27 Nisan’da milletvekillerine telgraflar ile çağrı yapılarak Meclis’in toplanması sağlanmıştı. Milli Meclis, 240 milletvekili 34 Ayan üyesi ile yaptığı toplantıda Abdülhamit’in tahttan indirilmesine karar vermişti. Gerekli olan hal fetvasının hazırlanması fetva emini Hacı Nuri Efendi’den istenmiş ancak kendisi bu işe pek karışmak istemediği için hal fetvası Şeyhülislam Ziyaeddin

Efendi'nin imzası ile hazırlanmıştı. Hazırlanan fetva Meclis'te milletvekillerine okunur ve kabul edilir. Fetvada Padişah, dini kitaplardan bazı şeyleri çıkartmak ve kitapları yaktırmak, hazinenin israfı, şeri nedenlere dayanmadan adam öldürmek ve sürgün etmek, fitne ve fesatlar ile katliam yapmak gibi suçlar ile suçlanıyordu (Cevat, 1985: 148; Turan, 2003: 94).

Tahttan indirildiğini padişaha bildirmek üzere bir heyet oluşturulmuştu. Yıldız'a giden heyette Ferik Arif Hikmet Paşa, Aram Efendi, Esat Paşa ve Emanuel Karasu Efendi bulunuyordu. Heyetin Yıldız'a doğru yola çıktığı ve güvenliğinin sağlanması Saray'ı kontrol altında tutan Enver Bey'e telgrafla bildirilir. O sırada padişah değişikliğini duyuran cülus topları ateşleniyordu. Padişahın hal'ini beklemeyen Başkatip Ali Cevat Bey'in şaşkınlığı üzerine Enver Bey kendisine "*Haberiniz yok mu idi?*" der (Cevat, 1985: 81). Seçilen heyet Padişaha "*Biz Meclis-i Mebusan tarafından geldik. Fetva-i şerif var. Millet seni hal' etti. Ama hayatınız emindir*" der. Bunun üzerine Padişah "*Bu işi ben yapmadım. Sebep olanları millet arasın bulsun. Ben milletin iyiliği için çok çalıştım. Hepsi mahvoldu. Hepsinin üstüne sünger çekildi. Kaderim böyle imiş. Müsebbiplerini varsın millet bulsun. Yalnız bir ricam var. O da hayatımın Çırağan Sarayı'nda muhafaza edilmesidir. Ben orada hasta biraderimi bunca sene muhafaza ettim. Yarın bahçeden çoluk çocuğumla oraya giderim. Zaten ben yorulmuş idim. Hiçbir şey istemem ve hiçbir şeye karışmam. Milletten bunu rica ederim*" şeklinde bir konuşma yapar" (Cevat, 1985: 82). Çırağan isteği Sadrazam'a da bildirilir fakat Abdülhamit için Selanik'teki Alatini Köşkü uygun görülmüştü. Devrik Padişah buraya gitmek istemez ancak hakkındaki karar kesindir. Zaman geçirilmeden ailesi ve hizmetkarları ile birlikte Selanik'e gönderilir. Artık 33 yıllık Abdülhamit dönemi sona ermiş ve Şehzade Mehmet Reşad, Sultan V. Mehmet unvanı ile tahta çıktı (Turan, 2003: 87).

2.9.10. Yıldız Sarayı'nın Yağmalanması

Hareket Ordusu'nun Yıldız Sarayı'nı ele geçirdikten sonra yaşananlar büyük bir yağmanın yaşandığını göstermektedir. Bu yağma öyle bir boyuttadır ki bazı görüşler 31 Mart'ın çıkarılmasının sebebinin Padişahı indirip Yıldız hazinesinin yağmalanması olduğunu öne sürmüşlerdi (Turan, 2003: 87).

Yıldız'a giren birlikler yağma sırasında hazineyi bulamamışlardı. Baş musahip Cevher Ağa'ya hazinenin yerini söylemesi için işkence yapmışlar ancak sonuç alamayınca onu öldürmüşlerdi. Bunun üzerine ikinci musahip Nadir Ağa yakalanmış hazinenin yerini söylemezse Cevher Ağa gibi öldürüleceği söylenmiştir. Nadir Ağa canını kurtarmak için hazinenin yerini söylemek zorunda kalmıştı. Öldürülen Cevher Ağa'nın banka hesaplarına, malına ve mülküne el konulmuş ve ailesi de sürgün edildi (Türkmen, 1999: 432). Yağmalananlar yalnızca Yıldız'daki mücevherat değildir. Sarayın kadife ipek perdeleri, göz kamaştırıcı avizeleri, Hereke'de özel olarak dokunan

hahıları, sedef tablaları, oyma işlemeli kapıları, altın vazo ve gümüş şamdan ve mangalları, ceviz ve maundan yapılmış koltuk ve kanepeleri, gümüş mutfak takımları, kaşık çatal koleksiyonları, yatak yorgan ve yastıkları da yağma edilenler arasındadır (Tansu, 1969: 78).

Hareket Ordusu'na katılan Rumeli çetelerinin bu yağma da aktif rol üstlendiği görülürken diğer taraftan özellikle jurnal belgelerinin ve önemli evrakın İttihatçıların tarafından ele geçirilmesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Meclis-i Mebusan içinden seçilen bir heyet Yıldız'daki evrakın tetkiki için görevlendirilmiş. Heyet, Abdülhamit'in yakın adamlarından aldığı bilgilerden hareketle kısa sürede bütün gizli bölüm ve koridorları tespit edip buldukları evrakı sayım komisyonuna göndermişlerdir. Öte yandan para ve kıymetli eşyaların sayılması için başka bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyet Abdülhamit'in Yıldız'daki özel odasının aranmasını bitirerek, padişaha ait Almanya Deutschebank ve Bank-ı Osmani'de bulunan şirket hisse senetleri ve paraların hesabına ait defterleri ele geçirir. Bunun dışında 136.000 lira değerinde Bank-ı Osmani Senetleri, marangoz odasındaki iki sandık içerisinde 300.000 lira tahmin edilen banknot, Taşoda denilen bölümde bir sandıkta altın ve gümüş paralarla bazı mücevherler ve üç adet kasa ele geçirilmiş bunlar Harbiye Nezareti'ne teslim edildi (Türkmen, 1999: 433).

2.9.11. 31 Mart Olayı'nın Değerlendirilmesi

31 Mart Olayı, Osmanlı Devleti'nin son döneminde üzerine en fazla farklı yorum yapılan gelişmedir. Gerek olayın içerisinde bulunan kişilerin anıları gerekse olayı inceleyen araştırmacıların eserleri 31 Mart Olayı'nın sorumluları konusunda farklı adresleri işaret etmektedir. Olayların İttihat Terakki Cemiyeti tarafından tertip edildiğini ve amaçlarının Abdülhamit'i tahttan indirmek olduğu iddialarının yanı sıra muhalefetin İttihat Terakki'yi bitirmek için bu isyanı gerçekleştirdiği de savunulmaktadır. Olayların II. Abdülhamit tarafından tertiplendiği ve istibdadın yeniden hayata geçirilmek istendiği bir diğer tartışma konusudur. Bunların dışında İngilizlerin olayların hazırlayıcısı olduğu da güçlü iddialar arasındadır. İddiaları tek tek inceleyerek gidersek daha anlaşılır bir yol izleyebiliriz. Olayı İttihatçıların çıkardığı iddialarını savunan isimlerden birisi Mizancı Murat Bey'dir.

Murat Bey, olayların İttihat Terakki tarafından planlandığını ancak olayların tersine geliştiğini ve İttihatçıların hedef durumuna geldiğini savunmaktadır. Ayrıca isyan günü Avcı taburlarının başında er elbisesi giymiş İttihatçı subayları gördüğünü de savunmaktadır (Emil, 1979: 672-678). Fakat Murat Bey bu iddiaları 1914 yılında yapmıştır. 31 Marttan Hareket Ordusu'nun kente girişine kadar geçen zamanda yayınlanan Mizan gazetesinde bu konudan hiç bahsetmemektedir. Mustafa Turan da Mizancı Murat'ın görüşleriyle aynı doğrultuda iddialarda bulunur. Turan, İsyan günü kışladaki askerlerin bir araya toplanması için toplanma borusunun çalındığını ve ardından bir paşa ile beraber zabıtların geldiğini, bunların ellerinde bir ferman olduğunu

ve onu duyuracaklarını söylediklerini iddia eder. Okunan fermana askerin şapka takmasının istendiği, bunda dinen bir sakınca olmadığı yazmaktadır. Paşa ve ekibi fermanı okuyup gittikten sonra askerin arasına karışan kişilerin “bize gâvur başlığı giydirmeye çalışıyorlar bizi gavur yapacaklar hürriyeti gavur olmak için yaptınız” diyerek askeri galeyana getirdiğini belirten Turan, fermanı okuyan paşa ve ekibinin de askeri galeyana getiren kişilerin de İttihat Terakki Cemiyeti üyesi meşhur kişiler olduğunu iddia ederek isim bile vermektedir (Turan, 2003: 74). Gerek Mizancı Murat’ın gerekse Mustafa Turan’ın iddiaları sağlam delillere dayanmadığı gibi akla pek uygun gelmemektedir. Konuyla ilgili detaylı incelemeler yapan Sina Akşin ve İsmail Hami Danişmend bu iddiaları gerçekçi bulmamaktadır. Mustafa Turan ve Mizancı Murat’ın 31 Mart yargılamalarından dolayı ceza aldıkları düşünülürse İttihat Terakki’ye karşı bir intikam duygusuyla bu düşünceleri ortaya attıkları savunulabilir.

Bir diğer iddia ise Abdülhamit’in bu isyanın başrolünde olduğu yönündedir. Hatta olay sonrasında kurulan Divan-ı Harp Abdülhamit’i yargılamak istemiş ancak hükümet bunun gerçekleştirilmesine izin vermemiştir. Ancak genel kanı Abdülhamit’in ayaklanmadan habersiz olduğu yönündedir. Olayların başlangıcından sonra ise kendi durumunu korumak için isyancıları hoş tutan bir tavır takındığı görülmektedir. Ancak kendisi bunu reddetmektedir. Hatıralarında konuyla ilgili “31 Mart hadisesinde benim katiyen medhalim yoktur. Hatta kendiliğinden gelmiş olan bu fırsattan istifadeye bile tenezzül etmedim. Medhalim olsaydı ve istifade etmek isteseydim, ben bugün Beylerbeyinde değil Yıldız sarayında bulunurdum”(William, 1960: 134) sözleriyle kendini savunmaktadır. Yıldız Sarayı’ndaki jurnal evrakı içinde bulunan ve Meşrutiyet’in ilanından sonra verildiği görülen tütün kıyıcısı Hacı Mustafa imzalı belgeler Abdülhamit’in istibdad alışkanlığını devam ettirmekte olduğunu göstermektedir. Ancak Abdülhamit, Mustafa Efendi’nin getirdiklerini mevcut durumlardan haberdar olmak için kabul ettiğini bunun çok önemli olmadığını belirtmektedir (William, 1960: 140-141). Ali Fuat Türkgeldi, Talat Paşa’nın kendisine birçok kez Abdülhamit’in suçsuz olduğunu söylediğini belirtmektedir (Türkgeldi, 1949: 49). İsmail Hami Danişmend de Abdülhamit masum olduğunu hatta sayesinde olayların çok daha fazla büyümediğini savunmaktadır. Danişmend bunu savunurken, Marcelle Tinayre’nin Ahmet Rıza’nın Abdülhamit’in olaylarla ilgisi olmadığını ifade ettiğinden bahseder (Danişmend, 1986: 21). Ancak Tinayre, “Ahmet Rıza’nın gazetelere yaptığı açıklama çok yorumlamalı. Meclis Başkanı 13 Nisan ayaklanmasının gericiler tarafından kışkırtıldığını, Sultanın ise tarafsız kaldığını ve aksi kanıtlanınca kadar saygı göreceğini iddia etmişti”(Tinayre, 1998: 23) demektedir. Bu açıklamanın tarihi 23 Nisan’dır yani henüz Hareket Ordusu İstanbul’a girmemiştir. Mahmut Şevket Paşa’nın Padişah’ın tahttan indirileceği yönündeki haberleri yalanladığı tarihle aynıdır. Bu nedenle verilen örnek pek sağlıklı olmasa gerekir. Danişmend, bir diğer örnekte dönemin Selanik Kaymakamı Tahsin Uzer’in Abdülhamit’e düşman olmasına rağmen

Padişahın akilane davranıp kan dökülmesine meydan vermediğinden bahsettiğini dile getirir (Danişmend, 1986: 22). Buradaki ifade doğrudur. Uzer “İkinci Abdülhamit basiretli davrandı. Kendisi ister askerler arasında kan dökülmemesi için bu yolda hareket etmiş olsun, ister şefkat eseri göstermiş bulunsun, her halde bu davranışıyla büyüklük gösterdi. Akıllıca kan dökülmesine engel oldu”(Uzer, 1999: 245) demektir. Ancak takdir edilen bu durum fetva heyetinin kendisinin tahttan indirildiğini bildirmesinden sonraki durumdur. Yani Hareket Ordusu Yıldız’ı ele geçirmiş ve Meclis Abdülhamit’i tahttan indirmiştir. Bu yüzden bu ifadeler Abdülhamit’in ayaklanmada hiç rolü olmadığını göstermemektedir. Ancak olaylar incelendiğinde Abdülhamit’in işi tertipleyenlerden biri olduğunu iddia etmek de doğru olmaz. Fakat Padişahın, ortaya çıkan ayaklanma karşısında kendisini korumak adına uyguladığı politikanın asilere cesaret verdiğini söyleyebiliriz. Sina Akşin bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Abdülhamit’in, kendisini 31 Mart ayaklanmasının tehlikelerinden korumak konusunda başarı gösterdiği kabul edilmelidir. Ama bu yolda, kendisinin harcadığı ya da kendisi adına harcanan çabaları büyük birer siyasal hata olarak yorumlamak mümkündür. Zira bu çabalar Abdülhamit’i İttihat ve Terakki’nin ve Hareket Ordusu’nun gözünde suçlu durumuna getiriyordu. İstibdatçılar eliyle askere para dağıtmak, mektepli subayları öldürmek isteyen askerleri hoş görmek, cinayetleri, baskıları, taşkınlıklarıyla 31 Martın getirdiği bütün durumları kabullenmek ve buna karşı en küçük itirazda bulunmamak. Sonra da, Rumeli’den çekilen protesto telgraflarına karşılık bir şey olmamış, ya da her şey yoluna girmiş gibi tavırlar takınılması, gerçeklere aykırı düştüğü gibi, iyi bir siyaset de sayılamazdı. Bunlar mekteplilerin, Hareket Ordusu’nun, İttihat ve Terakki’nin affedeceği şeyler değildi”(Akşin, 1972: 372).

İttihat ve Terakki’nin içinden bir isim olan ve Hüseyin Cahit ile beraber Tanin gazetesini kuran Hüseyin Kazım da 31 Martta Abdülhamit’i suçsuz bulanlardandır. Hüseyin Kazım “*Abdülhamid’in taraftarı olsun olmasın, meşrutiyetten ve İttihat Terakki’nin icraatından memnun olmayan ve ‘kara cemaat’a mensup bulunan eşhastan, vükeladan, rical-i devletten, ulemeden birçok kimselerin bu hadisede alakalıdır... Sultan Hamid’in bu işte mesuliyeti olmadığı muhakkaktır*”(Kadri, 1991: 244) diyerek Padişah’ı temize çıkarmakta ve İttihat Terakki muhalefetine top yekûn bu işin sorumlusu olarak görmektedir. Hüseyin Kazım’ın iddiası pek de yabana atılmasa gerekir. Çünkü olayın aktörleri, basında çıkan haberler, isyan sonrası ortaya çıkan bilgiler üst üste koyulduğunda muhalefetin bu işin tertiplenmesinde en etkin güç olduğu görülmektedir. Muhalefet içerisinde en güçlü rol elbette Prens Sabahattin’e aittir. Gerek anne tarafından Saraylı oluşu gerek maddi olarak güçlü olması, gerekse İngilizler ile yakın ilişki içinde bulunması Sabahattin’i etkili bir muhalif haline getiriyordu. Cevat Rifat Atılhan, Abdülhamit’e tahttan indirildiğini bildiren heyete mihmandarlık yapan Albay Galip (Pasinler) Bey’in bir anısını nakleder. Bu anıda Galip Bey, Sultan Reşat’la arasındaki bir sohbetten bahseder. Sultan Reşat, Galip Bey’den Prens Sabahattin’in 31 Mart

Olayı'nda ne derece etkili olduğunu öğrenmek ister. Galip Bey, onun hem Ahrar Fırkası'nın kurucusu hem de İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin destekçisi olduğunu düşünüyordu. Ancak Sabahattin'in Padişahla akraba olmasından dolayı idareli bir cevap vererek "Prens Sabahattin Beyefendi orta noktada duruyordu. Bütün fırkalara hoş görünüyordu. Neticeyi bekliyordu. Netice belli olunca o da bir durum alacaktı" demiştir. Bunun üzerine Sultan Reşat, Galip Bey'e başından geçen bir olayı anlatır ki üzerinde dikkatle durulmalıdır. Sabahattin Bey, 31 Marttan birkaç gün önce Sultan Reşat'ın yanına gelerek "İttihat ve Terakki Cemiyeti gayet mahirane ve esrarengiz bir takım olaylar oynuyor. Belki bir ihtilal çıkaracak ve birçok kan dökecekler. Ve bu ihtilal sonucunda Abdülhamit'i hal' ederek, sizin hakkınızda yapacakları muameleyi henüz bilmesem de, behemehal Yusuf İzzettin Efendiyi tahta geçirecekler. Bunun için arkadaşlarımla inceden inceye müzakere ettim, nihayet sizi tahta çıkarmak için çareler düşündük. Henüz daha uygun vakit vardır. İhtilal 10-15 günden evvel olmaz. İhtilalin önlenmesine çare bulmak mümkün değilse de sizin hayatınızı ve hukukunuzu muhafaza etmek çaresini bulduk. Bu kabil olacaktır. Fakat biraz paraya ihtiyaç vardır" der. Kendisinden 100 bin lira para ister. Sultan Reşat Sabahattin'in niyetini anlamak için mülayim bir tavırla onu idare eder ve yeterli parasının olmadığını söyler. Ancak Prens İngiliz bir bankerden para bulunup borçlanabileceğini belirtir. Sultan Reşat, Prens Sabahattin'in kendisinden para sızdırmak için bu işi yaptığını hatta kendisine bir banker getirdiğini bile söyler. Ancak Prens'in tekliflerini reddettiğini ifade eden Reşat, birkaç gün sonra patlak veren ayaklanmanın İttihat Terakki tarafından değil, aksine Prens Sabahattin'in taraftarları tarafından gerçekleştiğini anladığını dile getirir (Atılhan, 1959: 87-93).

Prens Sabahattin'in başında bulunduğu Ahrar Fırkası, İttihat Terakki'ye karşı muhalefeti Osmanlı ve Serbesti gazeteleri aracılığı ile yaptığı gibi Volkan gazetesi ve İttihad-ı Muhammedi ile dirsek teması içerisindeydi. İkdam gazetesinde de Ali Kemal Bey yazıları ile bu muhalefete destek veriyordu. Fırkası'nın Meclis'teki en etkin ismi olan ve Hareket Ordusu'nun gelişile ülkeyi terk eden İsmail Kemal Bey Arnavut'tu. İsyancı askerlerin elebaşı olan çavuşların (başta Hamdi Yaşar) çoğunun Arnavut olması bunlarla İsmail Kemal arasında bir bağlantı olması ihtimalini akla getirmektedir. Abdülhamit de hatıralarında Kamil Paşa'nın oğlu Sait Paşa'nın ve İsmail Kemal'in birlikte çok çalıştıklarını, askerin içine nifak soktuklarından bahseder. Üstelik daha önce belirttiğimiz gibi Sait Paşa'nın Hamdi Çavuş'a para verdiğini de iddia etmektedir (William, 1960: 136-137). İsyanın patlak vermesinin ardından Derviş Vahdeti, Mizancı Murat, Mevlanazade Rifat, Ali Kemal ve bazı isimler Beyoğlu'nda Kroker Oteli'nde bir toplantı yaparak ayaklanmaya karşı izlenecek hareket tarzı üzerinde konuşurlar. Bu görüşmede gidişatın Meşrutiyet'e zarar vermemesi yönünde görüş birliğine varılır (Akşin, 2009: 339-340). İttihat ve Terakki muhalifi bu çevrelerin hep birlikte konu üzerinde bir araya gelmeleri isyan öncesinde de böyle bir buluşmanın olası olduğunu

göstermektedir. Muhalefetin isyanda başrol oynaması ile ilgili bir başka iddia da Serbesti gazetesi sahibi Mevlanazade Rifat'tan gelir. Sina Akşin, Mevlanazade Rifat'ın İnkılab-ı Osmaniden Bir Yaprak adlı kitabında olayların baş tertipçisi olarak Prens Sabahattin'i gösterdiğini, Prens'in ise bu kitaba hiç cevap vermediğini belirtmektedir (Akşin, 1972: 343). Sabahattin'in bu kitaptan haberdar olmamasının mümkün olmadığı düşünülürse buradaki iddialara cevap vermemesi düşündürücüdür. Olayların çıkışında İngiltere'nin etkisinin olduğu da önemli iddialardan birisidir. Daha önce Prens Sabahattin'in babası Damat Mahmut Paşa'nın Konya- Bağdat demiryolu hattı imtiyazının İngilizlere verilmesi için Abdülhamit'e etki etmeğe çalıştığını fakat Padişah'ın tercihini Almanya'dan yana kullandığını bu yüzden de Damat Mahmut Paşa'nın oğullarıyla beraber yurt dışına kaçtığını belirtmiştik. Yaşanan gelişmeler Abdülhamit'in İngiltere'den uzaklaşarak Alman politikasına yaklaştığını göstermektedir. Meşrutiyet'in ikinci kez ilanından sonra ise İngiltere ile ilişkiler yeniden düzelme göstermeye başlamıştır. Özellikle Kıbrıslı Kamil Paşa'nın İngilizlerle olan yakınlığı bu düzelmede etkili olmuştur. İngiliz yanlısı politika takip eden Ahrarcılar da Kamil Paşa'nın arkasındaydılar. Derviş Vahdeti'nin İttihat Terakki karşısında Kamil Paşa'yı desteklemesi ve Kıbrıs'ta iken yakından tanıdığı İngiliz tarzına hayran olması İngiltere'ye bir başka müttefik daha kazandırıyordu. Görüldüğü gibi İttihat Terakki karşıtı cephenin en önemli ortak özelliği İngiliz siyasetine olan yakınlıklarıdır. 31 Mart Olayı'nda İngilizlerin ne denli etkili olduğunu söylemek güçtür ancak ayaklanmayı olumlu gören bir tavırları olduğu görülmektedir. Özellikle Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini engellemek için çok uğraşmışlardır. Feroz Ahmad, İngilizlerin "kendi adamı" olarak gördüğü Kamil Paşa'nın düşüşüyle Osmanlı ilişkilerindeki balayının bittiğini belirterek İttihat Terakki'nin İngiltere ile iyi ilişkilerden yana olduğuna dair verdiği beyanatın bile bu durumu değiştirmede ifade etmektedir. Özellikle İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther ve baş tercüman Gerald Fitzmaurice'nin Ahrar Fırkası'nı kullanarak entrikalar çevirdiğini, İsmail Kemal Bey'le bağlantıları olduğunu ve bazı gazetelere para verdiklerini belirtmektedir. Döneme ilişkin İngiliz raporlarının arşivlerden ayıklandığını iddia eden Ahmad, bu nedenle İngilizlerin bu olaydaki rollerinin belgelendirilemediğini savunmaktadır (Ahmad, 2009: 3).

Sonuç olarak denilebilir ki, muhalefetin İttihat Terakki'yi ortadan kaldırmak amacıyla el birliği yaparak destekledikleri ayaklanma Padişah yanlısı ve Meşrutiyet karşıtı bir tepkiye dönüşmüştür. Neredeyse hepsi Abdülhamit döneminde sürgünde bulunan ve Meşrutiyet sayesinde hürriyete kavuşan bu muhalefet, isyanın bir anda kontrolden çıkması nedeniyle ortalığı yatıştırmak için harekete geçmişlerdir. Çünkü Selanik'ten yola çıkan ordu şehre girecek olursa muhalefet bu işten zararlı çıkacaktır. Padişah da yaşanan olaylar karşısında temkinli davranmak durumunda kalmış, aslına bakılırsa nasıl bir politika izleyeceğini şaşırmış, isyanın kendisine karşı bir hal almasından korktuğu için asilerin her isteğine boyun eğmiştir. İttihat ve Terakki üyeleri

için olay tam bir ölüm kalım meselesi olmuştur. Kaçanlar kendilerini kurtarmış, Harbiyeli subayların bir kısmı hayatını kaybetmiştir. Hareket Ordusu'nun şehrin kapılarına dayanması ile birlikte İttihatçılar rahat bir nefes almış, bu sefer kendini kurtarma sırası muhalefete gelmiştir. İsyan bastırıldıktan sonra Divan-ı Harp yargılamaları yapılmıştır. Derviş Vahdeti'nin de aralarında bulunduğu 70 kişi için idam kararı verilmiştir. Pek çok kişi içinde çeşitli cezalar verilmişti (Çaycı, 2009: 80).

2.10. Babı Ali Baskını (23 Ocak 1913)

Babıâli Baskını, 23 Ocak 1913 günü Enver ve Talat Paşaların başını çektiği bir grup İttihatçı tarafından Sadaret binası olan Babıâli'nin basılmasıyla gerçekleştirilen askerî darbenin adıdır. Kamil Paşa kabinesinden rahatsız olan ve doğrudan iktidarı devralmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri, Kâmil Paşa hükümetine karşı çok önceden beri darbe planları yapıyorlardı. Nihayetinde 23 Ocak 1913 tarihinde hükümete karşı Bâbîâli Baskını olarak da bilinen askeri darbe meydana geldi.

Osmanlı-Türk siyasal hayatındaki modern anlamda ilk askeri müdahalenin, 23 Ocak 1913 tarihinde kanlı bir şekilde gerçekleşen Bâb-ı Âli Baskını olduğunu söylenebilir. Bâb-ı Âli Baskını'nın gerçekleştiği sırada, Balkan Savaşları sürmekte ve Osmanlı ordusunda kolera salgını başlamıştı. Bulgar ordusu İstanbul sınırındaki Çatalca'ya kadar gelmiş durumdaydı (Aksoy, 2008: 85). Bu durum iktidarda bulunan Sadrazam Kamil Paşa Hükümetini gittikçe zor duruma sokar. Büyük güçlerin İstanbul'daki büyükelçileri, 17 Ocak 1913'te Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota verirler. Bu notada, Büyük Güçler tarafından öne sürülen tüm şartların kabul edilmesi, askerî faaliyetlerin durdurulması istenir. Bunların yapılmaması durumunda sadece İstanbul'un değil, Anadolu'daki tüm vilayetlerin kaybedileceği ikazında bulunulur (Aksakal, 2010: 89). Bir süredir iktidardan uzaklaştırılmış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ise bu durumu kullanmaya başlar ve hükümetin, Edirne'yi Bulgarlara vereceği propagandasını yapar (Bayur, 1943: 256). Büyük Devletlerin notasından altı gün sonra 23 Ocak 1913'te Kamil Paşa Hükümeti bu notayı görüşmek için Bâb-ı Âli'de toplanır. Toplantının sürdüğü sırada, İTC'nin önde gelen askeri liderlerinden Enver Bey'in liderliğindeki bir grup subay toplantının yapıldığı mekana doğru hareket eder. İTC'nin etkili hatiplerinden Ömer Naci de bu sırada:

“Vatandaşlar! Kâmil Paşa Hükümeti Edirne'yi Bulgarlara bugün resmen terk ediyor, şu dakika Bâb-ı Âli'de notalar imzalanıyor. Türk milleti bunu asla kabul etmeyecektir. İttihat ve Terakki buna müsaade etmeyecektir. Yaşasın millet, yaşasın İttihat ve Terakki!...” diyerek çevrede bulunanları hükümete karşı kışkırtır (Vardar ve Tansu, 1960: 48).

Bâb-ı Âli'ye ulaşan Enver Bey önderliğindeki grup, toplantının yapıldığı salonu basarlar. Bu sırada, grup içinden İTC'nin fedailerinden Yakup Cemil, Harbiye Nazırı Müşir Nazım Paşa'yı öldürür. Bunun dışında Sadaret Yaveri Ohrili Nafiz Bey, polis

komiseri Celal Bey ile İttihatçı grubun içinde bulunan Mustafa Necip ölür. Enver Bey, silah zoruyla Kâmil Paşa'ya istifa mektubunu yazdırdıktan sonra, bu mektubu alarak Saray'a götürür. Böylelikle darbe tamamlanır (Kuyaş, 2013: 26).

Darbeden sonra Mahmut Şevket Paşa liderliğinde yeni bir kabine kurulur. Kabinenin arkasındaki asıl güç darbeyi organize eden Enver Bey'dir. Bu dönemde Meclisi Mebusan'ın toplantı halinde olmaması, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın söz sahibi olmaması anlamına gelir. Bunların yanında baskından sonra basın da baskı altına alınmasından dolayı İTC adeta rakipsizdir (Aydemir, 1971: 394). Darbeciler, kendilerini Edirne'nin kurtuluşu üzerinden meşrulaştırırlar. Ancak, Bulgarların yoğun bombardımanı sonucu Edirne 26 Mart 1913 tarihinde Osmanlı Devleti'nin yönetiminden çıkar. Fakat, Bulgarlar ile Sırların savaş ganimetleri yüzünden birbirine düşmesinden faydalanan Enver Bey, 29 Eylül 1913'te İstanbul Antlaşması ile Edirne'yi geri almayı başarır (Aydemir, 1971: 402).

Bâb-ı Âli Baskını, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına sürükleyecek bir sürecin başlangıcıdır. Bu baskın, bir askerî darbe geleneği yaratarak, Cumhuriyet'e olumsuz bir miras bırakacaktır. II. Abdülhamid dönemi, Osmanlı Devleti'nde Alman nüfuzunun yerleştiği bir zaman dilimini kapsar (Ortaylı, 2002: 12). Bu dönemde askerî okullardaki ve ordudaki sistem esas itibarıyla Alman modeline göre kurulmuştur. Dönemin en etkili Alman subayı ise Colman von der Goltz Paşa'dır (İnönü, 1992: 21).

Bâb-ı Âli Baskını, Osmanlı son dönem genç subaylarının yaptığı bir siyasi darbedir. Darbenin lideri Enver Bey gibi genç subaylar ile daha sonra Milli Mücadele'yi yürüterek Cumhuriyet'in kurucu kadrosunu oluşturan subaylar, Sultan II. Abdülhamid'in modernleştirdiği askeri okullardan mezun olan subaylardır. Bu subaylar, askerî okullarda aldıkları eğitim neticesinde Von der Goltz Paşa'nın etkisi altında yetişmişlerdir. "Silahlı millet" fikrini benimseyen subay sınıfı, 1913'teki Bâb-ı Âli Baskını ile beraber gerçek anlamda iktidar olmuşlardır.

2.10.1. Bab-ı Ali Baskını Öncesi Son Durum

1815 Viyana Kongresi ile beraber Ruslar tarafından ortaya atılan Şark Meselesinin en önemli ayağı olan Balkanlar Sorunu Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhakı, Arnavutluk'ta yaşanan kaos, Trablusgarp Savaşının Osmanlı'yı soktuğu zor durum, karışık iç siyasal durum ve Osmanlı'dan ayrılıp bağımsızlık kazanan Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ ve Sırbistan gibi devletlerin Balkanlardaki emelleri ile tekrardan alevlenmişti. Rusların desteğini alan Bulgaristan, Balkan ittifakının temellerini atmak için Sırbistan ile ittifak için harekete geçti. Bu ittifak girişiminden İngiltere'nin de haberi vardı.

"Bulgarların amacı, Makedonya'nın çoğunu ve Trakya'yı elde etmektir. Sırların amacı güneye doğru bir miktar genişlemek ve batıdaki Osmanlı arazisini almaktır. Bulgar Sırp ittifakı Rus Çarı hakemliği ile 1912 yılının

11 ve 13 Mart tarihlerinde imzalandı. İttifaka Yunanistan da 29 Mayıs 1912'de Bulgaristan ile imzaladığı ittifak anlaşması ile katıldı.”

İttifak anlaşmaları ile kendi aralarında birlik sağlayan Balkan devletleri büyük güçlerin desteği ile 30 Eylül 1912 tarihinde seferberlik ilan ettiler. 8 Ekim 1912'de Balkan devletlerinin en küçüğü olan Karadağ Osmanlı'ya savaş ilan etti. Kendilerinde Osmanlı toprak bütünlüğü hakkında söz söyleme hakkı bulan Düvel-i Muazzama Fransa öncülüğü ile bir nota hazırlayıp 10 Ekim'de Osmanlı'ya verdi (Bayar, 1997: 67). 13 Ekim'de Bulgaristan Sırbistan ve Yunanistan hükümetleri Osmanlı'ya ağır bir nota verdi.

Trablusgarp meselesi yüzünden İtalya tarafından kısıpaca alınmış olan Osmanlı Devleti, bu nota ile beraber daha da sıkıntılı bir duruma düşmüştü. Osmanlı Devleti ivedi bir şekilde İtalya ile Uşi Barış Antlaşması yaptı. Balkan devletlerince verilen notanın asıl gayesi savaş için bahane üretmektir. Ekim 17'de Bulgaristan ile Sırbistan'ın savaş ilan etmeleri bilinen gerçeği ortaya çıkardı. Osmanlı'nın Balkan devletleriyle savaşa başlaması ile İttihat ve Terakki Meclis grubu toplandı. Memleketin içinde bulunduğu büyük tehlikeye karşı hükümete karşı öteki tüm duyguları bir kenara bırakıp destek verme kararı alındı. Oy birliği ile alınan bu kararı İttihatçılar Gazi Muhtar Paşa'yı ziyaret ederek bildirdi. *"Gazi Muhtar Paşa ziyarete gelen Eyüp Sabri, Doktor Nazım ve Ali Fethi Bey'i kucaklayıp şöyle dedi: 'Bu harbi zaferle tamamlayıncaya kadar tek kalp ve kafa gibi beraberiz"* (Okyar, 1980: 154).

İç siyasette birlik sağlansa da savaş başlar başlamaz Bulgarlara karşı 21-23 Ekim arası Kırklareli'de, 28 Ekim- 2 Kasım arasında Lüleburgaz'da, 22 Ekim'de Sırlara karşı Kosova'da, 23-24 Ekim'de Kumanova'da alınan yenilgiler Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemişti. Batı Rumeli'nin kaderini belirleyecek olan 14-18 Kasım Manastır Muharebesinde kaleler dışında şehir kısa bir zaman içinde düştü. Danişmend, Üsküp, Kalkandere, Selanik birbiri ardına düşen şehirlerdi. Osmanlı Ordusu sadece Çatalca'da tutunabilmişti. Savaşın hemen başlarında 30 Ekim'de Gazi Muhtar Paşa istifa etmiş yerine Kamil Paşa hükümeti kurulmuştur. Bu ağır yenilginin baş sorumlusu olarak Kamil Paşa hükümetinde de Harbiye Nazırı olarak yer alan Nazım Paşanın ismi öne çıkmaktadır (Doğruöz, 2016: 300).

Nazım Paşa ile beraber hezimetle siyasi sorumlu olan Kamil Paşa ittihatçı düşmanlığını Selanik'in elden çıkmasından sonra bile gizleyememiş ve bu asırlardır Türk yurdu olan Selanik için, İttihat ve Terakki için şöyle demiştir. *"Artık atisi filan kalmadı, onlar bir fırka-i ihtilaliye idi, Merkezleri Selanik'ti. Selanik gitti, onlar da defolup giderler"*Balkan Savaşı sırasında muhasara altına alınan Edirne'nin durumu hükümeti ve İttihatçıları düşündürüyordu. Hükümetin Edirne'yi kurtarma planı Balkanlardan tamamen çekilmek taahhüdü karşılığında Edirne'den Balkan güçlerinin çekilmesini Londra görüşmelerinde gündeme getirmiştir. Ama İngiliz Kamil namına sahip olan Kamil Paşa, İngilizlerden istediği ilgiyi göremedi. *"Kamil Paşa İngiltere*

Sefiri Lowther (Lavter)'in gevşekliğine hamlederek 'Nerede White (Vayt), nerede Currie (Küri)? Bu adam tembel, tempervet' diye şikâyetle bulunuyordu."(Türkgeldi, 1949: 85).

Büyük güçler Osmanlı'dan Edirne'den de vazgeçmelerini istiyorlardı ve 17 Ocak 1913'te bir nota verdiler. *"Kamil Paşa barış taraftarı idi. İttihatçılar ise Osmanlı İmparatorluğundan toprak terk edilmesini, Anayasa'ya göre ancak parlamento kararı ile mümkün olduğu hususunda asker ve halk arasında şiddetli bir propagandaya girişmişlerdi"*(Kartal, 1999: 191).

Devlet yönetiminde olumsuz gidişatı gören Kamil Paşa Meclis-i Umumi'yi toplamış bir önceki başlık altında bahsedilen Büyük Güçlerin verdikleri nota hakkında görüşmüşlerdir.

"21 Ocak 1913 günü Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan toplantıya Padişah, Veliaht Yusuf İzzet Efendi ve bazı şehzadelerden başka Ayan üyeleri, Şeyhülislam ile Ulema temsilcileri, Sabık Sadrazam Sait Paşa, Müşir İbrahim Paşa, İzzet ve Abdullah Paşalar, Temyiz ve Devlet Şurası temsilcileri, Bahriye Nezaretinden 3 kişi, İstanbul Belediye Başkanı, Prens Sabahattin ve daha kimseler katıldılar. Eski Sadrazamlardan Hakkı Paşa ve Mahmut Şevket Paşa ve Maliye Nazırı Naim Bey mazeret bildirerek toplantıya katılmadılar"(Kartal, 1999: 191).

Toplantıda Kamil Paşa Hükümeti Balkan Savaşı husunda bilgi verdikten sonra toplantıdan çoğunlukla barış antlaşması imzalanması kararı çıktı. Kamuoyunda Kamil Paşa'ya güvenenler bile Edirne'nin ve adaların terk edileceği düşüncesi ile farklı tepkiler ortaya çıktı. İttihatçılar bundan faydalanarak hem askeri hem sivil halk arasında propagandalarını şiddetlendirmiş Edirne'nin ancak savaşarak kurtulabileceğini beyan ettiler. İttihatçıların iktidarı ele almak için düşündükleri ilk çare Harbiye Nazırı Nazım Paşa yerine Mahmut Şevket Paşa'yı getirip onun aracılığı ile Kamil Paşa'yı ve hükümeti düşürmekti. Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan bu teklifi Paşa reddetti. Meşru yollardan iktidarı ele geçiremeyeceklerini anlayan İttihatçılar Bab-ı Ali'yi basıp Kamil Paşa hükümetini devirme kararı aldılar (Akşin, 1980: 45).

Bu husus hakkında ilk toplantılarını Vefa semtinde bulunan Beşezade Emin Bey'in evinde yaptılar. "Enver Bey'in katılamadığı toplantıda yer alanlar Prens Sait Halim Paşa, Hacı Adil, Ziya Gökalp, Binbaşı İsmail Hakkı Bey, Kurmay Binbaşı Fethi Bey, Mithat Şükrü, Yarbay Cemal (Cemal Paşa), Doktor Nazım, Kara Kemal, Mustafa Necip Bey idi." (Bayar, 1997: 18) Toplantıda baskına karşı Fethi Bey'in muhalif tavrı toplantıya katılanlarda baskına karşı tereddüt hissiyatı yarattı. Bundan dolayı bir karara varamadılar. İkinci toplantıda Fethi Bey'in yokluğundan istifade eden Enver Bey sözüne şöyle başladı:

"Geçen defaki içtimanızda konuşulan şeyleri hayretle haber aldım. Ben fazla konuşmaya ihtiyaç görmüyorum. Yalnız sizlerden şunu öğrenmek

istiyorum. İktidardaki hükümetin memleket meselelerinde başarı sağlayacağından emin misiniz? Eğer emin iseniz mesele yoktur. Beyhude bir araya gelip konuşmayalım hemen dağılalım”(Bayar, 1997: 19).

Toplantıya katılanlar "Hayır emin değiliz" diye bağırıldılar. Enver Bey bu cevaptan memnun olmuştu. Artık Bab-ı Ali Baskını kesin bir karara bağlanmıştı. Kabineyi kuracak isim üzerinde fazla durulmamış Talat Bey'in ortaya attığı Mahmut Şevket Paşa ismi kabul görmüştü.

23 Ocak günü Kamil Paşa Hükümeti büyük devletlere verecekleri cevap son şeklini vermek için Bab-ı Ali'de toplandı. Bu sıralarda halkı galeyana getirmek için Ömer Naci ateşli bir nutuk atıyordu.

"Alkışlayın vatandaşlarım Alkışlayın, vatanın kurtarıcısı milletin gözbebeği Enver hainlere hadlerini bildirmeye gidiyor. Memleketimizi düşmana kaptıranlar, Halkımıza kanlı göz yaşları döktürenler şu anda kendisine kahramanca savunan ilk başkentimiz Edirne'yi de düşmana vermek için içeride kararlar vermek üzere toplanmış bulunuyorlar. Fakat hayır, yüz kere, bin kere hayır. Millet buna müsaade etmeyecek. Bütün İttihat ve Terakki, bütün Millet Enver ile beraberdir. Edirne'yi vermeyeceğiz. Gerekirse kanlarımızın son damlasına kadar vuruşacağız. Edirne'yi kurtaracağız, Kahrolsunlar hainler, Yaşasın Edirne, Yaşasın İttihat ve Terakki, Yaşasın Millet”(Kara, 1999: 195).

O günlerde üzgün ve çaresiz olan halk bu hitap ile coşmuş ve hatibin son sözlerini tekrarlayarak Bab-ı Ali önüne kalabalık bir yığın olarak gelmişlerdir. O sıralarda Padişahın iradesini belirtmek için Bab-ı Ali'ye gelmiş olan Mabeyn Başkitabeti Ali Fuat tekbir getiren halkın seslerini duyarak sadrazama:

"Bugün miting mi var? Elleriindeki bayraklarla birçok adamlar Bab-ı Ali'ye doğru geliyorlar demiş. Kamil Paşa'da cevaben “Yok öyle bir şey” demiştir (Türk geldi, 1949: 87). Kalabalığın artan gürültüsü üzerine kapıların tutulması emredilmiştir. "Kara Kemal İstanbul Telgraf ve Telefon idaresine el koyması, Bab-ı Ali'deki polis komiserinin elde edilmesi ve Bab-ı Ali de görevli Uşak Redif Taburu'nun Kumandanı Yüzbaşı Osman da elde edilmiştir." (Akşin, 1980: 207-208).

Bu haberleri alan Enver Bey yanında Talat Bey, İzmirli Muhtar, Sapançalı Hakkı, Mustafa Necip ve Yakup Cemil ile beraber Bab-ı Ali binasına girdiler. Kendilerine karşı koymak isteyen Sadrazamın Yaveri Kıbrıslı Tefik ve Şeyhülislam'ın Muhafızı İzmirli Celal Bey'i Kamil Paşa'nın odasına girebilmek için öldürdüler. Silah seslerini duyan Harbiye Nazırı ve Başkumandan Nazım Paşa dışarı çıkmıştır. Onu gören Enver Bey her zamanki nezaketini koruyarak kendi üstü olan bu askeri selamladı. Nazım Paşa onlara hitaben: “Piçler siz beni atlattınız bana verdiğiniz söz böyle mi idi diye çıkıştı” (Türk geldi, 1949: 89-90). Bu çıkış üzerine Yakup Cemil, Paşa'nın yan

tarafından onu vurarak öldürdü. Nazım Paşa aldığı tek kurşun ile can verdi. Bu hadise üzerine: Enver Bey, Yakup Cemil'e dönerek *"Ne yaptın Yakup, bu cinayete ne lüzum vardı?"* diye haykırdı. Yakup Cemil cevap olarak

"Bu adamlara başka türlü laf anlatılmaz ki!" cevabını verdi. Talat Bey gördüğü manzaradan üzülmüş ve işittiği silah seslerinden olayın beklenmedik kanlı bir yola yöneldiğini anlamıştı. Hemen bağırdı: *"Arkadaşlar! Böyle olmayacaktı. Eğer bu hal devam ederse ben yokum, her şeyi bırakıp giderim"* dedi (Bayar, 1997: 25-26).

Talat Bey ile Enver Bey, Kamil Paşa'nın odasına girdiler. Enver Bey sükûnetini muhafaza eden sadrazama: *"Millet sizi istemiyor, istifa ediniz"* deyince yaşlı Vezir önündeki Makam-ı Sadaret başlıklı kâğıtlardan bir tanesini alıp *"Asker tarafından vaki talep üzerine"* istifa ettiğini bildiren satırlarını yazarken Talat Bey *"istifa istifa"* diyordu. İstifanameye Enver Bey ve Talat Bey asker tarafından gerekçesine bir de Ahali kelimesini ilave ettirmiştir (Okyar, 1980: 184).

Sadrazamın istifanamesi:

"Huzur-ı Ali-i Hazret-i Padişahi Ahali ve Cihet-i Askeriyyeden vuku bulan teklif üzerine huzur-ı şahanelerine istifaname-i acizanemin arzına mecbur olduğum muhat-ı ilm-i ali buyuruldukta ol babda ve katibe-i ahvalde emr-ü ferman hazreti veliyy ül-emr efendimizindir. 10 Kanun-i sani 328 Sadrazam Kamil" bu şekildedir.

Kamil Paşa'nın istifasından sonra" Bab-ı Ali Baskınının ünlü hatibi Ömer Naci onun yanına giderek *"Kamil Paşa, sen bize karşı muhalif bulunmayıp ta bizimle ittihat etmiş olsaydın sonuna kadar sadrazamdın, niçin bunu yaptın?"* demesi üzerine Kamil Paşa eliyle *"haydi haydi"* yapmıştır"(Türkgeldi, 1949: 88-89).

Bab-ı Ali Baskınından sonra Enver Bey, Saraya gitmiş, Sultan Reşat'ın elini öperek yeni kabinenin kurulmasını istirham etmiştir. Enver'in teşebbüsünü engellemek için *"Satvet Lütfi saraya koşarak İkinci Mabeyinci Reşit Bey'den o sırada Padişahın huzurunda bulunan Enver'i tutuklatması ve Sultan Reşat'ın Bab-ı Ali'ye giderek kalabalığı dağıtması için harekete geçmesini istemiş fakat o yanaşmamıştır."*(Akşin, 1980: 208).

Ayrıca Satvet Lütfi'den başka Şehzade Abdulmecit Efendi de Bab-ı Ali'ye gidip kalabalığı dağıtma isteğiyle Baş Mabeyn Kitabetchisi *"Ali Fuat Bey'e "Zat-ı şahaneye söyleyiniz bana müsaade buyursunlar şimdi bir ata binip gideyim oradaki kalabalığı dağıtayım"* demesi üzerine Fuat Bey'in *"Aman efendi hazretleri iş bu dereceye geldikten sonra öyle bir teşebbüs yalnız şahsınıza değil, Saltanatı da tahtı tehlikeye kor"* cevabı üzerine kararından vazgeçmiştir"(Türkgeldi, 1949: 90).

Bu girişimler sonuçsuz kalınca Mahmut Şevket Paşa'nın hükümeti kurması önünde hiçbir engel kalmamıştır. Paşa tören elbisesi giymeksizin Bab-ı Ali'ye gelmiştir. *“Ahali onu görünce; Ah Mahmut Şevket Paşa, Edirne'mizi kurtar diye bağrışmaya başlamıştır.”* Rütbesi Mareşalliğe yükseltilmiş olmasına rağmen Mahmut Şevket Paşa'nın sadarete getirilişi olağanüstü şartlarda olduğundan töreni pek sönük olmuştur.

“24 Ocak'ta Yeni Kabine kurulmuş bulunuyordu. Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nazırlığını kendi üzerine almıştır. Bahriye Nazırlığına Çürüksulu Mahmut Paşa, Dâhiliye Nazırlığına Hacı Adil, Adliye Nazırlığına Selanik Eski Valisi İbrahim Bey, Ticaret ve Ziraat Nazırlığına Celal Bey, Evkaf Nazırlığına Hayri Bey, Maliye Nazırlığına Rifat Bey, Nafia Nazırlığına Ayandan Besarya, Maarif Nazırlığına Şükrü Bey, Posta ve Telgraf Nezaretine Ohannes Bey ve Hariciye Nezaretine Sait Halim Paşa getirilmiştir. Yeni Kabine İttihatçı idi.” (Türkgeldi, 1949: 91).

2.10.2. Bab-ı Ali Baskını Sonrası

Mahmut Şevket Paşa'nın içte ve dışta barışı sağlamak için yürüttüğü faaliyetler 26 Mart'ta Edirne'nin düşmesi ile çökmüştür. Bu durum hem hükümetin hem İttihatçıların saygınlığını kamuoyu önünde zedelemiştir. Ortada koalisyon partisi niteliğinde olan Hürriyet ve İtilaf Partisi dışında bir muhalefet partisinin olmaması kendilerinin lehine bir durumdur. Muhafızlar, İttihat ve Terakki'yi devirmek için onun kukla hükümetinin başı olan Mahmut Şevket Paşa'ya 11 Haziran günü suikast tertipler. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezaretinden Bab-ı Ali'ye gelirken öldürüldü. Altı kişi olarak tespit edilen caniler, Paşa'nın otomobilinin önüne kasten sahte bir cenaze çıkarmışlar, yolu kapamışlar ve Topal Tevfik adlı bir sabıkalı önce bir daha sonra otomobilin çamurluğuna çıkarak ardı ardına iki kurşun ile paşayı vurmuştur. Paşa'nın Yaveri İbrahim Bey de öldürülmüştür. Katillerin başındaki Topal Tevfik ile Cevat, Muhip, Ziya, Kazım, Şevki ve Mehmet Ali Beyler ele geçirilmiştir. Divan-ı Harpte altısı gıyaben on sekiz idam cezası verilmiştir.”(Okyar, 1980: 196).

Mahmut Şevket Paşa'nın öldürüldüğü gün İttihatçılar sadrazam adayı olarak alelacele bir şekilde Sait Halim Paşa ismini belirlemişlerdi. Padişahın aklından geçen Hüseyin Hilmi Paşa olmasına rağmen Sait Halim Paşa önce vekâleten sonra ise İttihatçıların ısrarları üzerine aslen sadrazam olmuştu.

“Sait Halim Paşa Hariciye Nazırlığını üzerine alarak, Devlet Başkanlığına Halil Bey'i, Dâhiliye Nazırlığına Talat Bey'i, Nafia Nezaretine Osman Niyazi Paşa'yı Ziraat ve Ticaret Nezaretine Süleyman Bostani Efendi Harbiye Nazırlığına İzzet Paşa'yı getirdi. Öteki Nazırlıklar ise Mahmut Şevket Paşa Hükümetindeki aynı kişilerden oluşmuştur. Bu kabine Meşrutiyetten beri en koyu İttihatçı kabineydi”(Karal, 1999: 210).

İkinci Balkan Harbinin çıkması ile beraber Bulgarlar Edirne'deki güçlerinin bir bölümünü geri çekmişlerdi. Bu durumdan faydalanan Teşkilat-ı Mahsusa'nın Akıncıları Bulgar savunmasını yarararak önce Kırkkilise'yi (Kırklareli) daha sonra Edirne'yi kurtardılar. Kabinenin durun emrini dinlemediler ve ilerlediler Yunan Kuvvetlerini de geri püskürterek Batı Trakya'ya girip Gümülcine çevresini ele geçirdiler. Garb-ı Trakya Hükümeti Muvakkatesi'ni kurdular. Yunanistan Bulgaristan Sırbistan Karadağ Arnavutluk ve İtalya bu oluşumu tanıdı (Okyar, 1980: 199-200). Daha sonra İttihatçılar arasındaki şahsi çekişmeler sonucu bu oluşum yıkıldı.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın ileri gelenlerinin teşvikleri ile Yarbey Enver Bey 33 yaşında Tümgeneral rütbesi ile 3 Ocak 1914 tarihinde Harbiye Nazırı oldu. Albay Cemal Bey de Tümgeneral yapıp Bahriye Nazırı oldu. Daha sonraları Talat Bey, Enver Bey ve Cemal Bey İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen üç paşası olmuşlar ve Osmanlı Siyasetine yön verdiler. Bu iktidarları 30 Ekim 1918 de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile son bulmuştur (Baş, 2016: 34).

Sonuç olarak; Enver Paşa, Talat Paşa ve Yakup Cemil önderliğindeki İttihatçı bir grup Osmanlı hükümet binalarına ve Bâb-ı Âli'ye bir baskın yaptı ve Kamil Paşa kabinesi toplantıdayken kendilerine karşı koymaya çalışan Sadaret Yaveri Ohrili Nafiz Bey, Harbiye Nazırının yaveri Kıbrıslı Tevfik Bey, Komiser Celal Bey'i vurarak ölümüne sebep oldular. Silah sesleri üzerine kabine üyeleri dağıtıldı. Aynı zamanda Harbiye Nazırı Nazım Bey de olanları anlamak için çıktığı anda balkonda vurularak öldürüldü (Karal, 1988: 214). Ardından Enver Paşa Kâmil Paşa'nın odasına girerek silah zoru ile istifasını yazdırmış; istifa mektubunu alan Enver Paşa mektubu saraya bizzat götürmüştü. Kâmil Paşa'nın istifası V. Mehmet (Sultan Reşat) tarafından aynı gün onaylanmış ve İttihat ve Terakki'nin baskısı ile sadrazamlığa Mahmut Şevket Paşa getirildi (Baş, 2016: 33).

Askeri darbe sonrasında genel olarak denetleme iktidarı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, daha sonra doğrudan iktidar olmuştur. Mahmut Şevket Paşa, 23 Ocak 1913'te Sadareti ve Harbiye Nezareti'ni üstlenmiştir. Sadaret Mahmut Şevket Paşa'nın hal ve hareketlerinde, özellikle de muhaliflere karşı tutumunda değişikliğe sebep olmuştur. Daha önce muhalefete, her türlü eleştiriye kapalı olan, daha önce kendisine karşı en ufak bir muhalif tutum sergileyenlerin kafasında esasını parçalayan Paşa, sadareten sonra beklenenin aksine İttihat ve Terakki muhaliflerine karşı ılımlı bir tutum sergilemiştir. Nihayetinde 11 Haziran 1913'te gerçekleşen bir suikastla hayatını kaybetmiştir. Böylece arkasında halk desteği yok denecek kadar az olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin artık diktatörce yönetimi başlamış oldu. İttihatçılar ulus devlet kurma projelerine hız verdiler, Turancı hayallerle Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na soktular (Safi, 2019: 147).

2.10.3. Haziran 1913 Darbe Girişimi ve Mahmut Şevket Paşa Suikastı

Mahmut Şevket Paşa Osmanlı Devleti'nin son yıllarında önemli siyasi otoritelerinden birisi olmuştur. Osmanlı Ordusu'na uzun zaman hizmet etmiş ve Ocak 1913 Askeri Darbesi sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteğiyle Sadrazamlığa ve Harbiye Nazırlığı'na atanmıştır. Balkan Savaşlarının en şiddetli koşullarında Sadrazam ve Harbiye Nazırı olarak görev yapan Mahmut Şevket Paşa, 11 Haziran 1913'te İstanbul Bayezid'de suikasta kurban gitti. Mahmut Şevket Paşa'nın siyasal bir suikastla öldürülmesi adi bir vakıa değildir. Hazırlanışı ve hedefleri bağlamında daha ayrıntılı bir eylem şekli olarak görülmektedir. Esasen amaç sadece bir suikast değil Babıali Baskını tarzı bir darbe girişimidir. Suikast darbenin bir parçasıdır. Cemiyet, suikastın yapılmasını engelleyememiş ya da engellememiş ama darbeyi engellemiştir (Safi, 2019: 148).

“Babıali Baskınında öldürülen Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın mensup olduğu “Halaskar Zabitan” grubu darbenin planlayıcısıdır. Halaskaran Zabitan'ın öncülüğünde Kürt Şerif Paşa, Gümülcineli İsmail, Müdür Muhib, Miralay Fuad, Yüzbaşı Kazım, Pertev Tevfik, Kemal Midhat Bey'lerin başını çektiği bir komite İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni devirmek, Prens Sebahattin'i başa geçirmek için darbe yapmak düşüncesi etrafında bir araya geldiler. Nihayetinde 20 kişiden ibaret olan bir darbe ekibi oluşturuldu ve darbe planı yapıldı. Ancak darbe kötü planlanmıştı. Suikast iyi planlanmıştı; ama diğer planlar acemice ve çok kötü planlanmıştı. Uygulanma imkânı yoktu. Önce planlanan suikastlar yapılacak, kabine üyeleri öldürülecekti. Mahmut Şevket Paşa, Talat, Enver Cemal ve diğer ittihatçılardan oluşan bütün kabine ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin bütün Merkezi Umumi üyeleri öldürülecekti (Yalçın, 2000: 265). Daha sonra halkın desteğini almak için sokak gösterileri düzenlenecekti. Darbeye halk desteğinin sağlanması için Emanuel Karasu ve Nesim Rosu'nun da öldürecekler listesinde yer almaktaydı. Bunların Yahudi ve Ermeni olmaları darbenin Cemiyete karşı değil de bir Yahudi temizleyiciliği havası doğurması içindi (Yalçın, 2000: 265). Bu arada askerle saray kuşatılıp Sultan Reşat ile görüşülecek ve darbeye sarayın desteği sağlanacaktı.

29 Mayıs 1329 (11 Haziran 1913) perşembe günü suikast için seçildi. Bakanlar kurulu toplantısı çıkışı Mahmut Şevket Paşa'nın konvoyuna saldırıldı. Mahmut Şevket Paşa ve yaveri Bahriye Mülazımı İbrahim Bey başından aldığı kurşun yaraları ile hayatını kaybettiler. Suikastın hemen ertesi günü (12 Haziran 1913) yabancı ülke temsilcilerinin de çağrıldığı, 150 bin kişinin katıldığı muhteşem bir cenaze töreni düzenlendi (Aydemir, 1993: 398).

Hükümet ani bir refleksle darbecilerin üzerine gitti ve suikastı gerçekleştirenlerin çoğunu yakaladı. Darbenin beyin takımı yurt dışına kaçtı. Kurulan divanı harpta yargılama süreci kısa tutuldu ve hızlı karar verildi. Divanıharp, 22 Haziran 1913 günü kararını açıkladı ve 12'si gıyabında olmak üzere 24 kişi hakkında idam, 2

kişi için müebbet kalebentlik cezası, 3 kişi için 15 sene müddetle kürek cezası verdi. İdam hükümlülerinin infazı hemen yerine getirilmiş ve 12 kişi Beyazıt Meydanı'nda asılmıştır.

Darbe girişiminin arkasında Halaskârân-ı Zabitan Grubu olduğu kanaatine varılmıştı. Halaskârân-ı Zabitan Grubu ve diğer gruplar bu olay sonrasında çözülme sürecine girmişler bununla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti, yaşanan bu suikastı kendisi için fırsat haline getirme yolunda bazı adımları atarak gücünü ve iktidarını kuvvetlendirmişti. Sonuç olarak Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayı ve Haziran 1913 Darbe girişimi Osmanlı siyasetini kısa süreli bir kaosa sürükledi. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu olaylardan büyük menfaatler sağladı. Birinci'ye göre; İttihat ve Terakki Cemiyeti bu olay sonrasında hem Mahmut Şevket Paşa'dan hem de siyasal rakiplerinden kurtulmak gibi bir başarı elde ettiği bilinmekteydi (Birinci, 1990: 215; Safi, 2019: 148).

Babı Ali Baskını siyasi tarihte en ilginç hükümet darbeleri olarak tarihte yerini aldı. Bu darbeden sonra İttihat ve Terakki iktidardaki mevkisini sağlamlaştırdı. Fakat darbe için en önemli gerekçe gösterdikleri Edirne'yi terketmek zorunda kaldılar. Edirne 26 Şubat 1913'te Bulgarların eline geçmesine rağmen İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile Trakya'yı tahliye eden Bulgar ordularından Enver Bey öncülüğündeki Türk kuvvetleri tarafından 23 Temmuz 1913'te Edirne'yi tekrar geri aldı (Afyoncu vd., 2018: 347).

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE MEYDANA GELEN DARBELER

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki ordunun siyaseten etkinliği gerek milli mücadelede askerlerin ve İttihatçıların etkin fonksiyonundan gerek Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün asker kimliğinden ve Cumhuriyetin kuruluş aşamasında görev alan diğer asker kökenli kişilerden ötürü erken Cumhuriyet döneminde devam etmiştir. 23 Nisan 1920'de birinci meclis oluşturulmuş, bu meclis olağanüstü şartlarda çalışmış ve daha çok bağımsızlığı sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Bu dönemde yapılan milletvekillerinin süresinin bir dönem daha seçim olmaksızın uzatılabilmesine ilişkin düzenleme de olağanüstü hal göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Dönemin bağımsızlık çalışmaları sadece dışa yönelik değil, aynı zamanda saltanata ve İstanbul Hükümeti'ne karşı verilmesi hasebiyle içe de yöneliktir (Akın, 2001: 295-395).

1923 yılında yeniden seçimlere gidilmesi kararlaştırılmış, seçimlerden önce Halk Fırkası kurulmuş, ardından seçimler yapılmış ve aynı yıl ikinci TBMM oluşturulmuştu. İlk seçimi Mustafa Kemal ve ekibi kazanmıştı. Ancak ikinci meclis açıldıktan sonra halk Fırkası içerisinde görüş ayrılıkları görülmeye başlanmıştı. Muhalifler önceleri görüşlerini Halk Fırkası'nın meclis grubunda açıklıyorlardı. Sonraları meclis genel kurulunda yapılan bu eleştirilerin dozajı artmış ve parti içindeki muhalifler görüşlerini çok daha sesli bir biçimde dile getirmeye başlamışlardı. Özellikle Rauf Bey muhalifler arasında başı çekenlerdendi. Cumhuriyetin kurulmasının aceleye getirildiği yönünde parti içerisindeki muhalifler partiyi sık sık eleştiriyorlardı (Akın, 2001: 295-395; Tomakin, 2014: 30). Bu durum Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu ilk yıllarda görüş ayrılıklarının ve darbelerin temelerinin atılmasına neden olmuştu. Bu yılları takiben, ilerleyen dönemlerde darbe ve suikast girişimlerinin olması tarihsel sıralamada incelenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 tarihinde kurulması ile Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde demokratik ve laik bir devlet anlayışı benimsenmiştir. 1923 Cumhuriyetin ilanı ile günümüze kadar devlet otoritesine yönelik girişimler olmuştur. Bu olaylar ilk olarak Şeyh Sait ayaklanması ile başlamış, son olarak ise e-muhtıra ile tarihteki yerini almıştı. Bu zaman zarfında yaşanan olaylar ayrıntılı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.1. Topal Osman Vakası

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş dönemlerinde Atatürk'ün Samsuna çıkışı sonrası burada tüm gücü ile destekleyen ve Mustafa Kemal'in emrine veren Topal Osman; Birinci Dünya Savaşı sırasında gösterdiği yiğitlik ve ayağından yaralanması ile topal lakabını almıştır. Ankara'da Meclisin kuruluş aşamaları için gelen Mustafa Kemal'i korumayı üstlenmişti. TBMM genel kurulunda “*Muhafız Tabur Kumandanı*” olarak ayrı

bir yeri olduğu belirtilir. Hatta Mustafa Kemal'e muhalif olan hemşerisi Trabzon milletvekili Ali Şükrü Beyi (27 Mart 1923) öldürmüştü. Fakat bu öldürme olayı açığa çıkınca masumiyetini kanıtlayamamış, Mustafa Kemal tarafından bu talebi reddedilmişti. Bu sebep ile Mustafa Kemal'e kin tutmaya başlamış, Çankaya Köşkü'nde bulunan Mustafa Kemal'e saldırı planlayarak Çankaya köşkü'nü kuşatmıştı. İçerde Mustafa Kemal'i bulamayan Topal Osman asker ile çatışmaya girerek uzun süren bir vuruşma yaşanmıştır. Teslim olmayan Topal Osman 1 Nisan 1923 tarihinde arkadaşları ile birlikte öldürülmüştür (Demir, 2017: 74-77).

3.2. Şeyh Sait Ayaklanması (12 Aralık 1925)

Bir bakıma, uzantısı olduğu Osmanlı siyasal geleneğinin devamı olarak nitelediğimiz Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluşundan ve önceki dönemi de kapsayacak biçimde, günümüze kadar birçok Kürt isyanı ile karşılaşmıştır. Şeyh Sait isyanı bu isyanların çok önemli halkalarından birisidir. Fakat bu isyanları hep farklı adlandıran Türkiye Cumhuriyeti Devleti, isyanların doğrudan "*Kürt İsyanı*" olduklarını kabul etmekten ziyade, bu isyanları geri kalmışlık, aşiretsel tepki, eşkiya direnci v.s. olarak tanımlama yoluna gitti (Bedirhanoğlu, 2010: 4).

İsyanın meşru lideri olan Şeyh Sait, Elazığ'ın Palu ilçesinde, 1865 yılında dünyaya gelmişti. Doğumundan birkaç yıl sonra babasıyla beraber Hınıs'a yerleşmiştir. Burada Kuran-ı Kerim ve Fıkıh ilimleri okumuştur. Dedesi, şeyhlik ve vaizlik yapmış bir âlim, amcası ise Palu müftüsüydü. Babası ise Nakşibendî şeyhi ve Sait'in ruhani hocasıydı. Sait, Şeyhliği babasından aldı (Bedirhanoğlu, 2010: 66).

Şeyh Said Medreselerde eğitim görmüş, dönemin en iyi din tedrisinden geçmiş, Arap-İslam felsefesinin yanında eski Yunan felsefesi ile mantık derslerini okumuştur. Arapçayı Kürtçe kadar iyi konuşmakta, okumakta ve yazmaktadır.

Aras Şeyh Sait'in aile durumu ile ilgili olarak aktardıklarına göre:

"Nüfuzunu genişletmek için Cibran aşiretinden Halit Bey'in kız kardeşi ile evlenmiştir. İki evliydi ve aile de kalabalıktı. Büyük sürülere sahipti. Oğulları da bu ticareti yapmaktadır. Yörede herkesi tanıyan ve herkesin üzerinde etkisi olan bir insandı. Zengin ve itibarlıydı. Sürülerinden dolayı, Kürtlerin yaşadığı toplumsal ortamı gezmekte ve buraların ileri gelenleri ile tanışma imkânı bulunmaktadır" (Aras, 1994: 48).

İşte bütün bu özellikleri Şeyh Sait'in Azadi Kongresine davet edilmesini ve Azadi örgütünün ileri gelenlerinin yakalanmaları ile birlikte isyanın liderliğini eline almasını sağlamıştır. Bruinessen ve Yalkut'a göre: "Bu ayaklanma politik bir örgüt tarafından hazırlanmış, örgütün kendi yaptırım gücü yeterli olmadığından, kitlelerin harekete geçirilmesi şeyhin karizmatik kişiliğinden yararlanılarak sağlanmıştır. Ancak Şeyh Sait göstermelik bir önder olmaktan öte, tüm askeri harekâtın başkomutanlığını üstüne almıştır (Bruinessen ve Yalkut, 2003: 387).

İsyan Kürtler arasında çıkmış ve Kürtçü hareket daha mütareke döneminde başlamış olduğundan (Kürt Teali Cemiyeti) ayaklanmada Kürtçü unsurların bulunması doğaldır. Bu bağlamda İstiklâl Mahkemesi Kürt Teali Cemiyeti'nin liderlerinden Seyyid Abdülkadir'in olayla ilgisini tespit etmiş ve idam cezasına çarptırmıştır. Akşin, hareketin içinde ya da başında bazı Kürt milliyetçilerinin bulunmasının ayaklanmanın bir Kürt ulusal hareketi sayılması için yeterli olmayacağı görüşündedir: *“Çünkü aşiret yapısının egemen olduğu toplumsal bir dokuda çağdaş- demokratik yurttaşlık bilinci gerektiren bir ideoloji (ulusçuluk) pek söz konusu olmasa gerek. Hicaz'da Şerif Hüseyin'in ayaklanmasının ulusal bir ayaklanma sayılamayacağı gibi...”* Zaten, bilindiği kadarı ile, ayaklanmada kullanılan şiarlar, ulusçu değil, dinsel- feodal şiarlardır (Akşin, 2008: 157-180).

Büyük bir nüfuza sahip olan Nakşibendî Şeyhi Sait, Genç vilayetlerinde bir dolaşma hareketi yaparak gittiği her yerde devlet ve hükümet aleyhinde propagandalar yapmış ve hükümete muhalif olan aşiretlerle görüşmüştü. Şeyh Sait'in reisi olduğu Piran köyüne geldiğinde jandarmalar aramakta olan asker kaçağı iki kişiyi fark ederek tutuklamaya kalkınca da jandarmalarla şeyhin adamları arasında çıkan çatışma isyanı erken de olsa fiilen başlatır (Deniz, 2007: 23).

Şeyh Sait ve adamları kendilerine göre plan yapmışlardı. Bu plan gereğince isyan bölgelere ayrılmış ve bu bölgelere isyanı idare etmesi için komutanlar da belirlenmişti. Genel komutan Şeyh Sait idi. Hedef olarak da Telalu da toplanılacak, Diyarbakır'a taarruz edilecek, Lice'ye taarruz edilecek ve İzzet kuvvetleri de Lice alındıktan sonra Şeyh Sait'e katılacaktı.

1- *Çobakçor Bölgesi*: Bu bölgedeki isyancıları Şeyh Şerif komutasında Çan şeyhlerinden İbrahim ve Hasan tarafından yönetilecek. Çobakçor ele geçirildikten sonra Göykün ağalarının da desteği ile Elazığ'a doğru yürünecekti. Gezik ve Kığı boğazları tutulacak, askerlerin bu yönden gelmeleri engellenecekti.

2- *Muş Bölgesi*: Bu bölgedeki isyancılara Melekanlı Şeyh Abdullah kumanda edecekti.

3- *Diyarbakır Bölgesi*: Bu bölgenin de kumandanlığını Şeyh Sait kendisi üzerine almıştı. Kardeşi şeyh Abdulrahim de Maden'deki kuvvetlere komuta ediyordu. Abdulrahim Maden ilçesinden sonra Siverek'e doğru yol açacak, Siverek de Şeyh Sait'e bağlı Şeyh Eyüp tarafından ele geçirilecekti (Mumcu, 1991: 70).

Ayaklanmacılar ilk olarak telgraf tellerini kesip haberleşme ağına son vermişlerdi. Aynı gün Piran'dan hareket eden Şeyh Sait 15 Şubat günü Genç vilayetine bağlı Piçar nahiyesinin Hakik köyüne varır. Bu zaman zarfında kendisine Paro oğlu Ömer Ağa kumandasında Butyanlı, Fakih Hasan oğlu Abdulhamid'in kumandasında Mistanlı, Ömer oğlu Haydar Ağa kumandasında Tavaslı, Tavberli Molla Ahmet kumandasında Silvanlı aşiretleri katılmıştır (Deniz, 2007: 25).

İsyanın başladığı sıralarda 60 (altmış) yaşlarında olan Şeyh Sait, bütün nüfuz unsurlarını başarılı bir biçimde kendinde somutlaştırabiliyordu. İsyanın başlangıcından

sonuna kadar da önderlik vasfından bir şey kayıp etmemiştir. Fakat İstiklal Mahkemelerindeki savunmaları, çok politik olmaktan ziyade, yüzeysel ve alt yapıdan yoksun görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Okçuoğlu'na göre mahkeme heyetinin bunda direkt etkisi olmuştur.

“Mahkeme heyeti Şeyh Said'e” *“Eğer mahkemede olayın Kürtlükle bir alakası yok, biz İslami nedenler ile ayaklandık dersin sana vereceğimiz idam cezasını müebbet hapse çevirip, seni Edirne'ye sürgün ederiz, iki yıl sonra da genel af çıkarıp seni dışarı çıkarırız”* demiştir (Okçuoğlu 2005: 22).

İsyanlarda aktif olarak rol alan Şeyh Eyüp ve Doktor Fuat Bey ilk önemli dava olarak İstiklal Mahkemelerinde görülür. Daha sonra başta Seyit Abdulkadir ve diğerleri Şeyh Said isyanında destekleri bulunan asiler İstiklal mahkemeleri tarafından cezalandırılır. Şeyh Said ile birlikte hareket eden asilerin hükümetin onayı alınmadan direk olarak idam cezasına çarptırılmasına karar verilir (Deniz, 2007: 70-79).

Şeyh Said isyanının ardından bölgesel çaplı olsa Kürt sorunu temelli isyanlar olmuştur. Bu isyanlardan bir kısmı, Şeyh Said isyanında idam edilen şahısların akrabalarının intikam duygusu ile giriştikleri isyanlardı. Bir kısmı da feodal düzenin devam ettiği bölgelerde devletin yaptığı düzenlemelere tepki olarak çıkarılan isyanlardı. Şeyh Said isyanından 1939 yılına kadar ortaya çıkan Kürt temelli isyanları sırasıyla;

- 1925 Raçkotan ve Raman İsyanı
- 1925-1937 Sason İsyanları
- 1926 Birinci Ağrı İsyanı, Koçusağı İsyanı, Erüh'lu Yakup Ağa İsyanı
- 1927 İkinci Ağrı İsyanı, Mutki İsyanı, Bicar İsyanı
- 1929 Asi Resul İsyanı, Tendürek İsyanı
- 1930 Savur İsyanı, Zeylan İsyanı, Oramar İsyanı, Üçüncü Ağrı İsyanı, Pülümür İsyanı
- 1937-1938 Tunceli İsyanı şeklindedir.

Bu isyanlar içerisinde en geniş çaplı 1937 yılında meydana gelen Tunceli isyanıdır. Sosyal yapı, mezhep farklılığı gibi etkenlerin yanında Fransızların, Hatay meselesi konusunda Türkiye'nin elini zayıflatmak yönündeki çabaları ile desteklenen bir isyan niteliğindedir (Gökçegöz, 2008: 103).

Şeyh Said Ayaklanmasının bastırılması Cumhuriyet yönetiminin Doğu Anadolu ve güney Doğu Anadolu'da denetimi sağlamasında önemli bir dönüm noktası oldu. Diğer yandan ayaklanma ile ortaya çıkan gelişmeler, bir süre önce çok partili yaşama geçiş yönünden atılan adımların kesintiye uğramasına neden oldu. Ayaklanmaya karıştığı gerekçesi ile hakkında soruşturma açılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, çok geçmeden hükümet kararnamesi ile kapatıldı.

3.3. İzmir Suikastı (15 Haziran 1926)

İzmir Suikastı, suikast teşebbüsünün varlığı ve gayesi, mürettepleri ve bunların siyasi kimlikleri, suikast yargılamalarının özellikleri Cumhuriyet tarihinin temel meselelerden biri olma özelliğindedir.

Cumhuriyetin ilanı ile Mustafa Kemal Paşa, peş peşe yenilikler yapmaya devam etti. 13 Aralık 1925 tarihinde 677 sayılı kanunla Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilaveten Şapka Kanunu'nu çıkartıldı. Yapılan yeniliklerin halk üzerindeki etkisini görmek isteyen Mustafa Kemal Paşa, yurt gezisine çıktı. Atatürk'e karşı tavırları bulunan eski milletvekillerinden Ziya Hurşit, Çopur Hilmi, Laz İsmail, Giritli Sevki ve Gürcü Yusuf'un içlerinde bulunduğu bir grup Atatürk'e suikast yapmayı planladılar. Atatürk 7 Mayıs 1926'da çok geniş bir yurt gezisine çıkacak ve 15 Haziran'da İzmir'e gelecekti. Mustafa Kemal Paşa'nın geçeceği yolları bilen suikastçılar planlarını İzmir'de gerçekleştirmeye karar verdi (Turan, 2011: 20).

7 Mayıs tarihinde gezisine başlayan Mustafa Kemal Paşa Ankara'dan ayrıldıktan sonra Eskişehir, Afyon, Konya, Tarsus, Mersin, Silifke ve Mudanya'yı gezdi. 14 Haziran tarihinde Bursa'dan Balıkesir'e hareket etmeyi düşündü. İzmir Valisi Kazım Paşa'dan kendisine bir suikast teşebbüsünün ortaya çıkarıldığını haberdar eden telgraf aldı. İzmir Valisi Kazım Dirik, gönderdiği telgrafta kendisine yönelik bir suikast ihbarı olduğunu bildirerek İzmir'e gelişini ertelemesini istedi. Son gelişmeler üzerine 15 Haziran'da İzmir'e gelmesi planlandığı halde Balıkesir'de bir gün kalacağını açıkladı (Aydemir, 1966: 231; Kılıç, 1994: 45; Aydın, 2015: 28).

16 Haziran 1926 tarihinde Mustafa Kemal Paşa İzmir'e geldi. Her taraf kırmızı beyaz renkle süslenmişti. Bütün İzmirli ve Kemeraltı civarında toplandı. Mustafa Kemal Paşa'yı taşıyan trenin saat 16'yı çeyrek geçe Basmahane'ye gelmesi üzerine halk coştı. Mustafa Kemal Paşa, 16 Haziran tarihinden 30 Haziran tarihine kadar olan sürede İzmir Naim Palas'ta, 9 Temmuz 1926'ya kadar olan dönemde ise Çeşme'de kaldı (Kocahanoğlu, 2005: 65; Aydın, 2015: 30).

Bu suikast girişimi üzerine Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin son kez görev yapacağı önemli bir dâva başlamış olur (Alkan, 2011: 75). İstiklal Mahkemeleri'nin İzmir Suikastı meselesi üzerine verdiği kararlar, aydınlığa kavuşmamış tarafları ile hâlâ zihinleri meşgul etmektedir. Gerek cumhuriyet ve gerekse hukuk tarihi bakımlarından hayli önemli ve ilginç sonuçlar doğuran bu dâva, Türkiye'de tek parti yönetiminin temel karakteristiğini izah etmesi bakımından dikkate değer nitelikler taşımaktadır. İzmir suikastı ve arkasından gelen suikast davalarını, 1925 Takrir-i Sükûn kanunuyla başlayan sürecin bir devamı olarak okumak mümkündür. 1926'daki İzmir ve Ankara mahkemelerinin sonunda, meclis içerisindeki muhalefet ile meclis dışındaki potansiyel muhalefetin ortadan kaldırıldı (Özoğlu, 2011: 167; Lüleci, 2016: 182).

İstiklal Mahkemesi'nin başkanı Ali Çetinkaya, üyeleri Kılıç Ali, Rize mebusu Laz Ali, Aydın Mebusu Reşit Galip, savcı ise Denizli Mebusu Necip Ali Küçüka'dan

oluştı. Mahkeme Heyeti, 18 Haziran ile 25 Haziran tarihleri arasında iddianameyi hazırladı. İstiklal Mahkemesi, suikastı İttihatçı meselesi olarak değerlendirdi. Mahkeme Heyeti'ne göre İttihatçılar ile eski Terakkiperverler ve kötü niyetli insanlar, İsmet Paşa Hükümetini devirerek iktidara gelmek istemişler, hedeflerine ulaşmak için Doğu ayaklanmasını kışkırtmışlar, başarılı olamayınca Mustafa Kemal Paşa'yı ortadan kaldırarak yönetimi ele geçirmeyi düşünmüşlerdi (Avcı, 1995: 100; Zürcher, 2011: 220, 222; Aydın, 2015: 32). Fakat bu olayın önceden haber alınması ile açığa çıkması ve akabinde kurulan istiklal mahkemeleri sonucunda Mustafa Kemal Paşa'nın iktidarına karşı son muhalefet de bertaraf edilmiş oldu.

Türkiye Cumhuriyeti devleti'nin yaptığı yeniliklerin nabzını tutmak için Anadolu'da bir dizi ziyaretler yaparak yeniliklerin haklı gerekçelerini halka sunmuşlardı. İzmir suikasti girişimi sonuçsuz kalmasına rağmen etkisi devam edecek dini ve etnik kökenlerin temelinde farklı gruplaşmaların ülke tarihinde görülmesi devam edecektir.

3.4. Menemen Ayaklanması (23 Aralık 1930)

Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğü ile Cumhuriyet tarihinde ülkeye yeni ufuklar açmak için kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Türk siyasal hayatına çok seslilik getirmeyi istiyordu. Ancak bu girişim, ülkenin çeşitli noktalarında başlayan irticai eylemler ve 23 Aralık 1930 tarihinde Cumhuriyet tarihimizde oldukça önemli yeri olan irticai isyan denemelerinden biri olan Menemen Hadisesi ile kesintiye uğruyordu.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması sırasında Mustafa Kemal'in arzu ettiği tek şey, laik Cumhuriyetin temel alınması idi. Fakat 1929-1930 dünya ekonomik krizin Ege bölgesinde etkisi sonucu ekonomik sıkıntıdan yararlanan gerici çevreler, kurulan yeni partiyi fırsat bilerek Cumhuriyetin laik temel esaslarının tehlikede olduğunu düşünen Mustafa Kemal, çok partili bir yönetimi denemeden vazgeçti (Tanfer, 1990: 318).

Fırsatı kaçırdığını gören irtica ise, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın dağılma kararı almasından 35 gün sonra tekbir sesleri ve şeriat isteriz sloganları ile 23 Aralık 1930 tarihinde İzmir'in Menemen kazasında ayaklanma çıkardı (Çetinkaya, 1997:16).

İslam dini, fikri yargıya ve mantığı temel aldığı halde din âlimleri bilgi edinmek hususundaki tembellikleri yüzünden kapkara bir cehalete düşmüş, dini kural ve görevleri, bir anlamsız şekiller yığını haline getirmişlerdi. Bu durum sonucunda yeniliklere yönelme hususunda açılacak yolların, verilecek tavizlerin, kurdukları bu gerici çıkar düzenini yıkabileceği korkusu onları birbirine kenetlemiştir. Bu kenetlenmiş cahil sözde din adamı zümresi, yıllar boyu yeniliklere akıl erdirmenin ve onları benimsemenin değil, yeniliklerden uzak durmanın, halkı bu fikirlere düşman etmenin tekniğini geliştirmişlerdi. İşte daima bu telkinler ile beslenen bu zümre, sayıları az da

olsa düşüncelerini yaymak için daima çaba göstermişlerdir. Yine cehaletlerinden dolayı bir iki yerde kendileri gibi düşünen kişileri bulduklarında, bekledikleri günün geldiğini zannedip ayaklanmışlardı (Çağatay, 1973: 30-31).

3.4.1. Olayın Çıkış Nedenleri ve Gelişimi

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte laik düzen ve dünya görüşü doğrultusunda gerçekleştirilen devrim hareketleri, dinsel kurallara bağlı çevrenin tepkilerine yol açmıştı. Yeniliklerin (halifeliğin kaldırılması, medreselerin, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, öğretimin birleştirilmesi ve Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi) oluşturduğu değişiklikler, eski düzeni savunan ve ilk fırsatta eski nizama dönülmesini arzulayan çevreleri yeniden harekete geçirmişti. Ancak düşüncelerini açıkça söyleyerek ortaya çıkmak istemedikleri için gizliden gizliye hazırlanmaya koyulmuşlardı. Menemen Olayının temelinde Nakşibendi tarikatına mensup kişiler bulunmaktaydı. Tarikatın lideri olan Şeyh Esat, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra İstanbul Erenköy'deki köşküne çekilmiş, ancak etkinliğini halife ve müritleri aracılığı ile sürdürmüştü (Kırçak, 1994: 291-292). Kendisi, "Kutbilaktab" namı ile anılmakta ve kutupların kutbu anlamına gelen bu unvan, tarikat tarafından her dönemde dini topluluğun maddi ve manevi başkanı olarak tanınan bir kişiye verilmekteydi (Turan, 1995: 310). Şeyh Esat'ın en önemli ve çok güvendiği adamlarından birisi olan Laz İbrahim'i Manisa yöresine baş halife olarak ataması ile yörede tarikatın faaliyetlerinde büyük bir hareketlenme başlamıştı. Nakşibendiler gizli toplantılar ile etkinliklerini sürdürürken, Muradiye Camii'nde hocalık yapmaya başlayan Laz İbrahim'in de delikanlılık çağındaki gençleri, esnaf ve çırakları etkilemeye çalıştığı görülmektedir. Özellikle ekonomik sıkıntılar nedeni ile iş bulamayan, geçimlerini sağlayamayan gençlerin tarikata girmeleri halinde büyük desteklere sahip olacakları fikri aşılarmakta ve Şeyh Esat'tan gelen ve çevreden yardım amacı ile toplanan paralar da tarikata girenlere dağıtılmaktaydı (Saraçoğlu, 1966: 2429-2430).

İslam dininin en tutucu tarikatlarından birisi olan Nakşibendilik, Şeyh Sait Ayaklanması da etkisini göstermiş ve Şeyh Esat'ın Şeyh Sait ile ilişkisi bulunduğu anlaşılmıştı. 1930 yılı başlarında ülkede toplumsal, siyasal ve ekonomik nedenler ile başlayan sıkıntılar, Serbest Cumhuriyet Partisi'nin kuruluşu ile devrimlere karşı olan bazı kişi ve grupların, bu partiye girmelerine veya ona yandaş görünüp kendi düşünceleri doğrultusunda çalışmalarına olanak hazırlamıştı. Yeni parti toplantılarında hükümetin açıkça suçlanması, hatta zaman zaman dinin elden gittiğinden, kadınların yüzlerinin açıldığından, zorla şapka giyildiğinden söz edilmesi, şariat düzenine dönmek isteyenleri cesaretlendirmişti (Çavdar, 2004: 302).

İşte hükümetin güçsüz görüldüğü bu ortam içinde Nakşibendi tarikatı, kendine taraftar bularak Mehdi olduğunu öne süren Giritli Derviş Mehmet ile harekete geçmeye karar vermiştir. Halifeliğin geri geldiğini ve Cumhuriyet düzeninin sona erdiğini

açıklamak için, İzmir ve Manisa gibi güvenlik güçlerinin hemen işe el koyabilecekleri büyük kentler değil, o yıllarda 4000 veya 5000 nüfuslu küçük bir kasaba olan Menemen kazası seçilmişti.

Manisa'da, kendisini ölümlerin dirileceği kıyamet günü ortaya çıkacak olan “Mehdi” ilan eden Giritli Mehmet, altı arkadaşı ile “din elden gidiyor” söylemi ile harekete geçmeye karar vermişti (Turan, 1992: 311). 7 Aralık'ta Paşaköy'e gelerek burada konaklayan Giritli Mehmet ve adamları, burada silahlanmışlar ve yanlarına bir de köpek alarak, Bozalan Köyü'ne hareket etmişlerdi. Müritlerin birisinin köyü olan Bozalan, 1924'te Rumeli'den gelen göçmenlerin yerleştirildiği bir bölgeydi. Köy halkı Müslüman olmasına rağmen çoğunun din bilgisi yok denecek kadar azdı. Bu durumdan yararlanmak isteyen Derviş Mehmet ve arkadaşları köyde konaklamaya karar vermişlerdi. Fakat köy içinde rahat hareket edemediklerinden, köy yakınlarında bulunan Sünbüller Dağı'nda bir kulübe yaptırarak 15 gün kadar zikirlerine burada devam etmişlerdi (Turan, 1992: 312).

23 Aralık 1930 sabahı erkenden Menemen'e gelen Derviş Mehmet ve müritleri, tekbirler getirerek çarşı içindeki Müftü Camii'ne yönelmişlerdir. Silahlı olarak camiye giren Derviş Mehmet, sabah namazına gelmiş 8-10 yaşlı kişiye kendisini Mehdi olarak tanıtmış ve dini korumaya geldiğini, 70 bin kişilik halife ordusunun da yakında gelip kendisiyle birleşeceğini öne sürmüştü. Arkasından camideki “sancak-ı şerif” denilen üzerinde “La ilahe İllallah İna Fetahneke” yazılı yeşil bayrağı alan Derviş, öğleye kadar bu sancağın altında toplanmayanların kılıçtan geçirileceği tehdidini savurmuştu. Buradan Belediye Meydanı'na yönelen Derviş ve müritleri, şeriatın simgesi sayılan bu bayrağı bir çukura diktirerek etrafında zikredip tekbir getirmeye başlamışlardı. Bu arada sabah namazından çıkan ve dükkânlarını açmaya gelen halk da meydanda toplanmaya başlamıştı. Derviş Mehmet toplanan halka, “*Ey Müslümanlar, ne duruyorsunuz? Halife Abdülmecit sınıra geldi, sancak-ı şerif çıktı, gelin altında toplanalım, şeriat isteyelim*” şeklinde çağrılar yapıyor ve propagandasını devrimler üzerinde yoğunlaştırıyordu. Şapka giyenlerin kâfir olduğunu, yakında yine fes giyileceğini ileri sürüyordu. Meydana gelenlerin bir kısmı bu çağrı üzerine onlara katılıp zikre başlamış ve kısa süre içinde Derviş'in yanındakiler 100 kişiye kadar ulaşmıştı (Turan, 1992: 312).

Bu arada bazı duyarlı vatandaşların olayı emniyet kuvvetlerine haber vermesi üzerine, olay yerine ilk olarak jandarma yazıcısı Ali Efendi gelmişti. Giritli Mehmet'ten ne yapmak istediğini soran Ali Efendi, “*Sen git de komutanını yolla*” cevabını alınca, durumu hemen Bölük Komutanı Fahri Bey'e bildirmişti. Fahri Bey'in doğrudan evinden olay mahalline gelerek Derviş Mehmet ile görüştüğü ve amacını öğrenmek istedi. Derviş Mehmet ise Bölük Komutanı Fahri Bey'e, kendisinin mehdi olduğunu, dini yaydığını ve kendisine karşı koyamayacağı tehditlerini savurarak hakaretler etmişti. Bu gelişmeler üzerine Bölük Komutanı tedbir almak üzere olay yerinden geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bu olaydan cesaret alan Derviş Mehmet'in halk üzerinde etkisi de her

geçen saat hızla artmıştı (Tuncay, 1992: 293-294). Jandarma Bölük Komutanı, telefon ile 43. Alay'dan askeri yardım istemiş ve Alay Komutanlığı da I. Tabur, 3. Bölük Komutanı İzmirli Hüseyin oğlu yedek subay Asteğmen Kubilay'ı bir müfreze ile olay yerine göndermişti. Girit'ten göç eden bir ailenin çocuğu olan 1906 doğumlu Kubilay'ın asıl adı Mustafa Fehmi'ydi. Terzi çıraklığı yaparken öğretmen olmayı istemiş, sınavları kazanarak 1926'da Bursa Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuştu. Heyecanlı, atak bir genç olarak tanınmakta ve Atatürk'ün öncülük ettiği devrimlerin ateşli savunucularından birisi idi. Türk tarihinden de esinlenerek adına Kubilay'ı da eklemiş ve öylece anılmıştı. Alay Komutanlığı'ndan kendisine verilen görev üzerine, kışladan çıkarken silahını bile almayan ve emrindeki takımın erlerinde ise sadece manevra mermileri bulunan Kubilay, süratle olay yerine hareket etmişti. Olay yerine gelen Asteğmen Kubilay, erleri kalabalığın yanında bırakıp yalnız başına isyancıların yanına gitmiş ve Derviş Mehmet'in yakasından tutarak sert bir sesle hemen silahlarını bırakıp teslim olmalarını istemişti. Bu kez işin sıkıya geldiğini gören Derviş Mehmet ise tabancasını ateşleyip genç Asteğmeni yaralamıştı. Komutanlarının yaralandığını gören askerler manevra mermileri ile ateş açmışlar fakat mermilerin kendilerine bir şey yapmadığını gören Mehmet ve müritleri daha da cesaretlenmişlerdi. Bu kargaşa anında yaralanan Kubilay, yerden kalkıp yakındaki Gazez Camii avlusuna doğru koşmaya başlamış, ancak oraya ulaşınca tekrar yığılıp kalmıştı. Ne askerden ne de halktan bir yardım gelmediğini gören Derviş Mehmet müritleri, bunun üzerine yeşil bayrağın dibindeki torbasından testere ağızlı bir bağ bıçağı çıkararak Kubilay'ın üzerine saldırmış ve kısa bir mücadeleden sonra başını gövdesinden ayırmışlardı. Bununla da yetinmeyen Derviş Mehmet, Kubilay'ın kanını avuçları ile içmiş ve kesik başını bir iple sancağın direğine bağlayarak Menemen'i dolaşmaya başlamıştı. Kalabalığın tekbir sesleri arasında Derviş Mehmet, "Kalkın ahali, Müslümanlığı kurtaralım" diye bağırırmıştı (Çavdar, 2004: 302). Silah sesini duyarak olaya müdahale etmek isteyenler yalnızca genç mahalle bekçileri Hasan ve Şevki Bey olmuştu. İsyancılar ile bekçilerin çatışmasında isyancılardan birisi öldürülmüş, fakat iki bekçi de isyancılar tarafından şehit edilmişlerdi (Turan, 1992: 313). Bu sırada Alay Komutanlığı, olayın bu boyuta erişmesinden endişelenerek daha güçlü bir birliği asilerin üzerine göndermiş ve komutanın "teslim ol" çağrısına, asiler "bize kurşun işlemez" diye ateşle karşılık vermişlerdi. Çıkan silahlı çatışmada Mehdi Giritli Derviş Mehmet, Sütçü Mehmet ve Şamdan Mehmet ölmüşler, yaralanan Emrullah oğlu Mehmet ile Hasan adında diğer iki kişi ise, sokak aralarına kaçarken yakalanmışlardı.

3.4.2. Olayın Sonuçları

Menemen olayı tam anlamı ile laik hukuk düzenine ve Cumhuriyete karşı gerici bir ayaklanma niteliğinde olduğu benimsenmişti. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bu irticai olayı Edirne'de öğrenmişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya 27 Aralık'ta TBMM

Başkanı Kazım (Özalp), İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Beyler ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak), İkinci Ordu Komutanı Fahrettin (Altay) Paşalar, İstanbul'a gielerek Dolmabahçe Sarayı'nda olay hakkında ayrıntılı bilgi vermişlerdi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 28 Aralık 1930'da orduya yayımladığı başsağlığı bildirisinde ayaklanmacılara ve onları alkışlayan kişilere duyduğu öfkeyi şu sözler ile ifade etmekteydi:

“Menemen'deki gericilik olayında Yedeksubay Asteğmen Kubilay Bey'in görev yaparken uğradığı akıbetten ötürü, Cumhuriyet Ordusu'na başsağlığı dilerim. Kubilay şehit olurken gericilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen'deki halktan bazılarının alkış tutarak olayı uygun bulduklarını belli etmeleri, bütün Cumhuriyetçiler ve vatanseverler için utanılacak bir durumdur. Vatani savunmak için yetiştirilen, her türlü iç politikanın ve anlaşmazlığın dışında ve üstünde saygıdeğer bir durumda bulunan Türk subayının, gericiler karşısındaki yüksek görevinin vatandaşlarca yalnızca saygı ile karşılandığına şüphe yoktur. Büyük ordunun kahraman genç subayı ve Cumhuriyetin mefkûreci öğretmen topluluğunun kıymetli üyesi Kubilay'ın temiz kanı ile Cumhuriyet, canlılığını tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır.” (Aykaç 2009: 605)

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa tarafından Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın başsağlığı bildirisini orduya şu tamimle tebliğ etmiştir:

"Zabit Vekili Kubilay Beyin feci bir surette vuku bulan şهادeti münasebetile Reisicumhur Hazretlerinin ordumuza taziyetnameleri sureti aynen yukarıya dercedilmiştir. Bütün kıtaat ve müessesatta umum zabit ve neferler muvacehesinde merasimi mahsusa ile okunmasını tamimen tebliğ ederim. Yüksek ordumuz hakkında her vakit ızhar buyurulan ve bu defa da pek âli bir surette tecelli eden bu muhabbet ve hissiyatı âliyeye karşı ordumuzun lâyezal rabıta ve şükranları Reisicumhur Hazretlerine bizzat arz olunmuştur. Bu kahraman arkadaşımızın şهادetinden dolayı teessürlerimi ifade ederken, bu aziz şehidin ruhunu tebcilen zati taziyetlerimin de bütün ordu arkadaşlarıma iblâğını ayrıca rica ederim.” (Aykaç 2009: 606).

Menemen Olayı sonucu sıkıyönetim kararına onay veren Meclis, Korgeneral Muğlalı Mustafa Paşa başkanlığında askeri bir mahkemenin kurulmasını da kabul görmüştür. Bu arada 7 Ocak 1931'de Çankaya'da, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında, Başbakan İsmet Paşa, Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Paşa, Sıkıyönetim Komutanı Fahrettin (Altay) Paşa, İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) ve Milli Savunma Bakanı Zekâî (Apaydın) Beylerin katıldıkları bir toplantı tertip edilmiş ve Menemen Olayı bütün yönleri ile incelenmiştir. Bu toplantıda olayın gerici nitelikte, düzenli ve siyasi olduğu görüşü benimsenerek suçluların gerekli cezalandırmaların yapılması istenmiştir. Bu

bağlamda 15 Ocak 1931'de Divan-ı Harp Mahkemesi'ndeki duruşmalar başlamış ve olay ile alakaları bulunan sanıklar ise:

“Anayasayı cebren tağyir, eyleme iştirak, azmettirme ve Mehdi Mehmet'in, mehdiliği için harekete geçtiğini bildikleri halde zamanında Hükümete haber vermedikleri, tekkelerin seddinden sonra ayini tarikat icra ettikleri” suçlamaları ile yargılanmıştır (Aykaç 2009: 608).

3.5. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

Türkiye siyasi hayatına gerçekleştirilen ilk askeri darbe ise, 27 Mayıs 1960 darbesidir. 27 Mayıs ya da 1960 darbesi olarak anılan ters demokrasi hareketinin temeline inebilmek için II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan soğuk savaş ortamı ve iki kutuplu dünya düzenini değerlendirmeliyiz (Doğan, 2005: 7). Dönemin iki kutubu olan SSCB ve ABD'nin güç mücadelesinde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye Coğrafyasında da önemli bir bölgeye hâkim idi.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti askerin sivil siyasette ağırlıklarını Cumhuriyet tarihi boyunca korudukları, çok partili dönemde iki dolaylı ikisi dolaysız: Askeri müdahaleyi yaşamış bir ülkedir. Askerlerin toplumda fiili güç kullanımı veya tehdidi ile bağımsız bir siyasal güç haline gelmeleri olarak tanımlanan pretoryenizm özellikle yeni kurulmuş demokrasilerde ve demokratikleşme çabası içinde olan ülkelerde önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Türkiye de 1945 yılında çok partili hayata geçtikten sonra hemen hemen her on yılda bir askeri müdahale yaşamış bir ülkedir. Siyasal partilerden biri oyların çoğunu alarak iktidarı tek başına veya diğer siyasi partilerle koalisyona gelerek ele geçirmekte ancak bir sonraki dönemde bu parti büyük oy kaybına uğramaktadır. Aşırı siyasallaşma, siyasal partilerin kutuplaşması, hizipleşme, siyasal şiddet, terör, bürokraside bozulma ve ekonomik kriz özellikleri gösteren bu dönem askeri müdahale ile sona ermektedir. Türkiye'de birçok gazete neden darbelere taraftar olmakta ve hatta darbeleri çağırmakta toplumun içine düştüğü bunalımı çözmek yerine neden umutlarını bir askeri darbeye bağladığı ise açıklanamamıştır. Askeri müdahalelerin oldukça karmaşık bir süreç olması sebebi ile böyle bir olgunun tek değişkenle açıklanması mümkün olmamaktadır (Savcı, 2006: 33).

27 Mayıs Askeri Darbesi'ne giden süreçte en önemli olgu, siyasi, ekonomik ve sosyal problemlerin, toplum hayatı ile askeri alanda kamplaşmayı ortaya çıkarmasıydı. 1957 Genel Seçimleri sonucu Demokrat Parti'nin (DP) oy kaybetmesi ve aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) oy oranım artırması, Demokratların otoriter bir tutum sergilemelerine zemin hazırladı. Demokratların sertleşen bu tutumu muhalefeti harekete geçirdi. Özellikle ordunun Anadolu'daki eşraf ile Türk burjuvazi ve CHP ile birlikte hareket etmesi, Demokratların tutumunu daha da sertleştirmişti. Bu koşullar altında ordu mensupları, mevcut yönetime karşı şikâyetlerini baskılayacak örgütler kurma yoluna gittiler. İçlerinde Talat Aydemir gibi bazı askerlerin öncülüğündeki bazı oluşumlar, Ankara ve İstanbul ile irtibatlı olacak şekilde kendisini gösterdi. Bunlardan en önemlisi Yüksek Kumanda Akademisi Örgütü idi (Seyhan, 1966: 58-60). Bu ve bunun gibi oluşturulan birçok komitede Albay Talat Aydemir'in ciddi bir etkisi vardı. 1957'den sonra kurulan örgütlerde Talat Aydemir'in doğrudan veya dolaylı parmağı olduğu açıktır. Aydemir'in bu komiteleri görevli olduğu Paris'ten yürütmesi olayı daha ilginç hale getirmektedir. 1957'den sonra faaliyetlerini artıran Aydemir, kurmuş olduğu

Yüksek Kumanda Akademi Örgütü'nü, Albay Dünder Seyhan'ın oluşturduğu Harp Akademisi Örgütü ile birleştirdi (Mumcu, 1993: 39).

Ordu içindeki bu iç çekişmeler devam ederken, siviller ordudaki hareketlenmeyi görecekte durumda değildi. Çünkü iktidar-muhalefet ilişkileri, her geçen gün biraz daha kopmaktaydı. Bu durum ordu içerisinde Başbakan Menderes'e karşı öfkenin daha da artmasına zemin hazırladı. 1957 yılının sonuna doğru içlerinde Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay, Ahmet Yıldız, Alpaslan Türkeş ve Numan Esin ile diğer bazı subaylar, Menderes yönetimine karşı komitacılık faaliyetine giriştiler (Başgil, 2006: 164; Börklüoğlu, 2017: 18). Oluşturulan bu komitenin amacı, yönetime el koymaktı. Bu amaç için de hazırlıklara başladılar. 1957 yılı Türk Silahlı Kuvvetlerinde (TSK) komite ve örgütlerin dönemi olarak bilinmekteydi. Bu dönemin en önemlisi hükümeti en çok meşgul eden vakası ise *Dokuz Subay Olayı* idi. 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ön hazırlığı olan Dokuz Subay Olayı, 1958 yılın en önemli olaylarından biriydi (Yücel, 2001: 132). Olay, bir grup askerin bir darbe yaparak, yönetime el koymasını amaçlıyordu (Kayalı, 1994: 62). Ancak vakanın Binbaşı Samet Kuşçu tarafından ihbar edilmesi, Başbakan Menderes'i harekete geçirdi. Hareketin duyulması sonrası, Milli Savunma Bakanlığı, yaptığı açıklamada yargılamaların başladığını ifade etti. 25 Kasım 1958 tarihinde biten yargılamalar neticesinde Samet Kuşçu dışında kalan Binbaşı Faruk Güventürk, Kurmay Albay İlhami Barut, Yüzbaşı Haşan Sabuncu, Binbaşı Ata Tan, Yüzbaşı Kâzım Özfirat, Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Yüzbaşı Remzi Oral, Kurmay Albay Naci Aşkun ve Emekli Albay Cemal Yıldırım tutuklandı (Özdağ, 1997: 99).

Ordu içerisinde ortaya çıkan bu tavır, siyasiler tarafından pek de dikkate alınmadığını gösteriyordu. Özellikle Başbakan Menderes bu konuda daha iyi niyetliydi. Ordu içerisinde kendisine karşı bir başkaldırının olmayacağını, dokuz subay olayını ise bir talihsizlik olarak nitelendiriyordu (Arcayürek, 1989: 23- 26). Ancak dokuz subayı sonrası TSK'da darbe planları yapan örgütlerin kuruluşları devam etti. Özellikle de Irak'ta yaşanan askeri darbe, genç subayları daha da heyecanlandırmıştı. Bu bağlamda Bağdat'taki askeri darbe, Menderes'i derinden etkilediği gibi hükümetin daha sertleşmesine sebebiyet verdi. Bu koşullar altında muhalefet de bu durumu fırsat bilip, iktidarı sarsmak için elinden gelenini yaptı. Bu amaçla İsmet İnönü, Türkiye Büyük Millet Meclis'inde (TBMM) boş bulunan 21 milletvekilliği için seçim yapılacağına dair tahminleri üzerine, Trakya ve Ege bölgesini kapsayan ve adıma Büyük Taarruz adı verilen gezilere çıktı. Ancak Uşak DP II Başkanlığı'nın doğrudan İsmet İnönü'yü hedef alan çıkışı ve DP'lilerin İnönü'ye fiili saldırıda bulunması, toplumun daha da kutuplaştırdı. Tüm bunların yaranda Geyikli ve Yeşilhisar gibi yerlerde CHP'li yöneticilere karşı yapılan gösteri ve tutumlar, olayların Meclis gündemine taşınmasına neden oldu. Başbakan Menderes, muhalefetten gelen tepkiler soması adı geçen olayların araştırması için 18 Nisan'da Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına izin verdi (Erer, 1965: 133).

Tahkikat Komisyonu'nun kurulması olayların önüne geçmedi. Hatta komisyonun art niyetli çalışmaları neticesini bahane eden öğrenciler, Ankara Kızılay'da ve İstanbul Hukuk Fakültesi'nde hükümete karşı miting tertip ettiler. Buna karşılık hükümet, ordunun da desteğini alarak İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetimi ilan etme yoluna gitti. Aslında bu süreç, ordunun siyasette artan etkisini gösteriyordu. Tahkikat Komisyonu'nun yayınladığı emir ile her türlü gösteri, haber, görüş vb. yayınlarının yapılmasını yasakladı. Durum gittikçe kötüye gidiyor ve muhalefete göre bu kötü gidişin sorumlusu DP olarak görülüyordu. Tarihler 2 Mayıs'ı gösterirken, ordu içerisinde de hareketlenmeler hızlandı. Özellikle 5. ayın 5. günü saat 5'te (555K) parolası ile Başbakan Menderes'e muhalif olanlar Kızılay'da gösteri yapmış, gösteriye müdahale etmek isteyen Başbakan Menderes, olayların yatışmaması üzerine gösteri alanından hızla uzaklaştırılmıştı (İlyas, 2016: 166).

Tüm bu olaylar cereyan ederken, orduda sokaktaki kamplaşmadan rahatsızlığını Menderes'e bildirdi. Ancak Başbakan Menderes, olayların sorumlusu olarak muhalefeti görüyor, yaklaşan tehlikeyi önemsemiyordu. Bu koşullar içerisinde Genelkurmay Başkam Cemal Gürsel'in izne ayrılması kafalarda soru işaretlerini uyandırdı. 16 Mayıs 1960 tarihinde ordu mensuplarının, ordu içerisindeki örgütlerle yaptıkları görüşmeler, artık darbe hazırlıklarının başladığını gösteriyordu. Ordu'daki örgütler ve askeri yetkililer arasında yapılan görüşmede 25-26 Mayıs gecesi müdahale yapılması kararlaştırıldı (Akyaz, 2009: 129). 27 Mayıs günü TSK, yönetime el koyduğu ilan etmesi ile olaylar silsilesi sona erdi (Ahmad, 2002: 121). Darbe konuşmasını Albay Alparslan Türkeş radyodan yaptı (Zürcher, 2004: 214). Türkeş, konuşmasında demokrasinin içine düştüğü durumdan, partilerin uzlaşmaz tutumunun toplumu kutuplaştırdığını, demokratik usulleri yeniden inşa etmek amacıyla yönetime el koymalarını belirtti (Yurtseven, 1983: 92-95; Mücek, 2009: 56).

27 Mayıs Askeri Darbesi'nden sonra Orgeneral Gürsel, kurulmuş olan Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) başına geçti (Toker, 1993: 22-25). Gürsel, göreve gelir gelmez, kendisine yakın kişileri kritik yerlere atamıştır. Farklı bir görüş olarak "*darbe sonrası yapılan atamalara bakıldığında ordu içerisinde darbe planlarının daha önceden yapıldığını*" belirtmiştir. MBK'nin kuruluşu ordu içerisinde olası bir kamplaşmayı gündeme getirdiği gibi tasfiyeleri de su yüzüne çıkarmıştır. Özellikle ordunun şahin kanadı olan Talat Aydemir, Dündar Seyhan ve Sadi Koçay gibi albayların MBK'yı etki altına almak istemeleri, MBK'nın işleyişini zorlaştırıyordu (Zürcher, 2004: 241).

3.5.1. Ordu İçerisinde Taraflar

27 Mayıs Askeri Darbe soması TSK'da önemli çalışmalar vardı. Bilhassa MBK'yı CHP'nin etkisinden ve gölgesinden kurtarmak önemliydi. Ancak MBK içerisinde bazı kişiler CHP'yi demokrasinin teminatı olarak görmek istemeleri olası kamplaşmayı da beraberinde getirdi. Cemal Madanoğlu'nun başını çektiği grup CHP'yi

desteklerken, Osman Koksall, Sami Küçük ve Cemal Gürsel ise daha ılımlılar olarak tanınıyordu. MBK içerisinde en şahin kesim ise başını Alparslan Türkeş'in çektiği ve içlerinde Muzaffer Özdağ, Numan Esin, Rıfat Baykal gibi albaylar yer almaktaydı. Aslına bakılırsa radikaller grubu, diğer gruplara göre daha güçlüydü. Çünkü grubun liderlerinden Alparslan Türkeş, başbakan gibi davranıyor ve atamaları bizzat kendisi gerçekleştiriyordu. Ayrıca darbe sırasında Kore'de görevli olan Talat Aydemir de bu grubu dışarıdan destekliyordu. Ancak MBK içerisinde Gürsel, MBK'nın başı olması ve Madanoğlu'nun Ankara'ya hakim olması, Türkeş'in önünü engellemeye yetiyordu. (Turan, 2007: 76).

Bu koşullar altında Gürsel, darbe yapılırken yönetimi bir yıl içerisinde sivillerle devretmeyi düşünüyordu. Ancak komite içerisinde şahinler grubu yönetimin sivillere verilmesi konusunda isteksizliklerini aleni bir şekilde MBK Başkam Gürsel'e her durumda bildirmişlerdir. Özellikle Gürsel, grubunda etkisiyle TSK'da bazı düzenlemeler yapılmasını ve bu süreçle birlikte ordunun güçlendirilmesi adına bazı askerlerin tasfiye edilmesini istiyordu. Çünkü Gürsel'e göre ordu içerisinde siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlere bağlı olarak bazı askerlerin usulsüz iş yaptığını biliyordu. Bu amaç ile ilk olarak MBK içerisindeki şahin grubuna gözdağı vermek amacı ile bazı tasfiyeler gerçekleştirdi. Örneğin adı rüşvet alma suçuna bulaşan Emekli Piyade Yarbayı Enver Önok, ordudan ihraç edilmesi kararı alındı. Yine zimmet suçundan yakalanan Üst Teğmen Şakir Bostancıoğlu, ordudan tasfiye edildi. Bunun dışında nikâhsız yaşadığı bir kadınla gönül ilişkisi olduğu tespit edilen Binbaşı Zeki Yıldırım'da ordudan atılan kişiler arasında yer almaktaydı. Ordu'daki tasfiyeler bununla ibaret değildi. Bu dönemde astsubay ve subay olmak üzere dört bin üzerinde tasfiye gerçekleştiği arşiv kaynaklarında yer almaktadır. Bu tasfiyelere şöyle de bakmak gerekir. MBK Başkam Gürsel, orduyu ahlaki sosyal dengeyi bozacak rüşvet, zimmete para geçirme, emre itaatsizlik, ahlaksızlık gibi kavramlardan uzak tutmaya çalışmıştır. Orduda yapılan tasfiyelerde Dünder Seyhan, Şinası Orel, Halit Sencer gibi kurmay subaylarının oluşturduğu komisyonun çok büyük etkisi vardır (Özdağ, 1997: 297-298).

Gürsel, yapılan tasfiyelerden sonra dizginleri kendi eline almak için 2 Ağustos 1960 günü 42 Sayılı kanununa başvurdu. Bu kanunla 275'i general olmak üzere beş bin subay emekliye sevk edildi (Koraltürk, 2007: 2007). Özetle generallerin yüzde 90'ı, albayların yüzde 55'i, yarbayların yüzde 40'ı ordudan atıldı Diğer taraftan Gürsel bu tasfiyeleri gerçekleştirirken, komite içerisinde yer alan marjinal gruplara da mesaj vermek istedi. (Zürcher, 2004: 243).

Ordu içerisinde bu tasfiyeler gerçekleşirken, diğer taraftan MBK'nın çehresini de değiştirmek gerekiyordu. Cemal Gürsel, 13 Kasım'da komiteyle birlikte, komitenin şahin kanadında yer alan 14 üyeyi komiteden uzaklaştırdı. Komite üyeleri, dünyanın değişik yerlerine müşavir olarak atandı. Tasfiye edilenler arasında: Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan,

Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dünder Taşer ve Alparslan Türkeş yer almaktaydı. Bu durum ordu içerisinde bir savaş niteliği taşıdığı gibi bir meydan okuma gibi de algılanabilirdi. Ordudan tasfiye edilenler, tekrar geri dönme adına Emekli inkılâp Subaylar Derneği (EMİNSU) adında bir dernek kurdular.

Ordu kademesine bakılmaksızın yapılan tasfiyelerde iki temel öğeyi ön plana çıkardı:

- Ordudaki kademe düzensizliği,
- Normalleşememe problemi.

Darbe sonrası şahinler grubunun tasfiyesi ile bir nebze soluk alan MBK, bu sefer de on dörtleri dışarıdan destekleyen Talat Aydemir, Dünder Seyhan gibi komutanların yurda dönmesi üzerine harekete geçti. Bu durum Talat Aydemir ve Dünder Seyhan'ın ordu içerisindeki gruplardan rol çalması anlamına geliyordu (Akalin, 2000: 82; Turan, 2011: 40).

3.5.2. Ordu'daki Kamplaşmalar ve Talat Aydemir

14'lerin tasfiyesi, taraflar arasında olası bir mücadelelerinin başlamasına sebep oldu. Özellikle askeri darbe yanlısı subayların ordudan atılması, ordu içerisinde MBK'ya karşı psikolojik bir gruplaşmayı beraberinde getirdi. Talat Aydemir ile Dünder Seyhan'ın yurda dönüşleri bu grupların daha niteliksel bir hal almasına zemin hazırladı. Silahlı Kuvvetler Birliği (SBK) adı altında birleşen bu grup, tasfiye sırasının kendilerine gelmeden Devlet Başkam Cemal Gürsel'den bazı isteklerde bulundular: Buna göre İrfan Tansel'in Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na (HKK) atanması, MBK yanlısı Orgeneral Celal Alkoç ile Koramiral Zeki Özek'in emekliye sevk edilmesi, Cemal Madanoğlu'nun sıkıyönetim komutanlığından alınması ve orduda yapılacak tayin ve atamalara MBK'nın karışmaması Gürsel, emir komuta zincirinin dağılması pahasına bu isteklere boyun eğmek zorunda kaldı ve ileride darbe girişimlerinde adı anılacak olan İrfan Tansel, HKK'lığına atandığı gibi Cemal Madanoğlu da görevinden alındı (Özkaya, 2005: 331; Akyaz, 2009: 157-158; Turan, 2011: 41).

Ordu'da yaşanan bu kaynamalar ve eleştirel tartışmalar bir yana, yeni anayasanın hazırlanması, kurucu meclisin faaliyete geçmesi, siyasi partiler yasağının kalkması, MBK'yı biraz rahatlatmıştı. Ancak MBK'nın, SBK'ya karşı alacağı tutumda merak ediliyordu. Bu arada Yassıada Duruşmaları sonrası Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idam edilmeleri, ordudaki düellonun şimdilik önüne geçmişti. Bu bölünmenin önüne geçen bir diğer sebep de Cevdet Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığı'na atanmasıydı. Zira Sunay, iki grubu da yatıştırabilecek bir duruşa sahipti. Ancak yapılan genel seçimler sonrası oluşan tablo SBK'yı memnun etmedi. SBK komitesi kendi içerisinde toplantı yaparak 25 Ekim 1961 tarihinde yönetime el koymalarının zaruri olduğu belirten protokolü hazırladı (Aytekin, 1967: 127). Protokolü

öğrenen Genelkurmay Başkam Sunay, Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İnönü'nün Başbakan olacağı bir siyasi iradenin SBK'nın endişelerini ortadan kaldıracakım belirterek olaya el koydu. 26 Ekim'de Gürsel, Cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanı Gürsel, İnönü'yü hükümeti kurmakla görevlendirdi. Bu durum SBK'nın darbe yapacağı 25 Ekim protokolünün de çöpe gitmesi demekti (Akyaz, 2009: 173). Bu olaydan etkilenen ordu subayları bu durumdan rahatsız oldular. Çünkü onlara göre ordunun yönetime el koyması, beraberinde yönetsel bazda istikrarın sağlanmasını teminat altına alacak, Atatürk devrimleri hatırlatılacak, böylece demokratik usuller, Atatürk'ün amaçladığı çağdaş medeniyeti çerçevesinde çöpe gitmeyecekti. 25 Ekim protokolü, ordudaki genel portföyü göstermesi açısından önem taşıyordu. Zira bu durum, Genelkurmay'ın ordudaki subaylara engel olamadığını gösterdiği gibi, hiyerarşiye de darbe vurdu. Gürsel, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra ordu içerisinde darbe zihniyetini taşıyan ve demokratik yöntemleri hiçe sayan grupların derdest edilmesini amaçladı.

Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB)'nın önemli komitecilerinden Talat Aydemir, imzalanan 26 Ekim protokolü veya Çankaya mutabakatına bizzat açıkça karşı çıktı (Demir, 2006: 158). Aydemir, kurulmuş olan hükümetin, demokratik temayüle göre oluşmadığını, İnönü'nün Atatürk devrimlerini hiçe saydığını ve bu yüzden ordunun siyasetten elini çekmesini sakıncalı bulduğunu ifade ederek çalışmalara başladı. Aydemir bu amaç için ilk olarak Orhan Erkanlı ile görüştü (Erkanlı, 1973: 194-195). Orhan Erkanlı'ya ordu içerisinde darbe yapılmasını isteyen büyük bir potansiyelin olduğunu belirtti. Bu koşullar altında 1962 yılına girilirken Talat Aydemir öncülüğünde darbe planı yapan grupların varlığı apaçıktı. Özellikle Dündar Seyhan'ın Ankara Grubu ve Harp Akademileri komutanlığı bünyesinde Faruk Gürler'in katılmış olduğu toplantıda darbe hususu bir kez daha görüşüldü. Nitekim Genelkurmay, bu planlardan haberdar olunca Talat Aydemir, Faruk Gürler ve Dündar Seyhan'a bağlı askerlerin doğu bölgelerine tayin edilmesini kararım aldı. Bu kararları öğrenen Aydemir, tayinlerin durdurulması gerektiğini ve diğer taraftan kendilerine karşı olan kişilerin ordudan tasfiye edilmesini istedi. Ancak Genelkurmay, bu atamalardan vazgeçmedi. Bunun üzerine Talat Aydemir 21 Şubat 1962 sabah saatlerinde darbe hazırlıklarına başladı. Olayın önemli olduğunu anlayan Genelkurmay başkanlığı harekete geçti. Genelkurmay Başkanlığı, Aydemir'i ikna etmek için bazı komutanları, Ankara'ya çağırdı. Talat Aydemir, komutanların araya girmesi üzerine bazı isteklerde bulundu. Bu talepleri arasında: Genelkurmay ikinci Başkam Menduh Tağmaç'ın durumunun gözden geçirilmesi, çeşitli nedenler ile ordudan tasfiye edilen subayların tekrar görevine iade edilmeleri, Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat hakkında kanuni işlem yapılması gibi şartlar bulunmaktaydı (Akyaz, 2009: 199).

Genelkurmay, Talat Aydemir'in bu talepler karşısında, Aydemir ve arkadaşlarının tasfiye etme yolunu gitti. Fakat bu tasfiyeden haber alan Aydemir, tekrar harekete geçti (Aydemir, 1966: 130-132). Aydemir, Genelkurmay'a ikinci kez karşı

çıkarak, safını belli etti. Bunun üzerine Genelkurmay da Aydemir'in arkadaşları olan Şükrü ilkin, Selçuk Atakan ve Turgut Alpagut'u tutuklatma kararı aldı. Aydemir, tüm bu olanlar karşısında, kendisine destek veren Ankara'daki gruplarla birlikte darbe yapmak amacıyla, Meclisin etrafını kuşattı. Bu durum Ankara'da kaosu beraberinde getirdi. Olayların çığırından çıktığını gören Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay'a gelerek, burada Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Genelkurmay Başkam Sunay ile bir araya geldi. Bu arada Yeni Türkiye Partisi (YTP) Genel Başkanı Ekrem Alican, Talat Aydemir ile görüşerek, darbe teşebbüsünden vazgeçmesini istedi. Alican daha sonra İnönü ve Sunay ile durumu mütalaa ederek ve orta yolun bulunması talebinde bulundu.

Hükümet ve Genelkurmay, Aydemir'e girişimlerinden vazgeçmeleri halinde, onları cezalandırmayacaklarını belirterek bu duruma son vermesini istediler. Bunun üzerine Aydemir, eğer bu teklif yazılı hale gelirse, buna uyacağını belirtti. Hükümet, bu teklifi kabul ederek, bu teşebbüsü yazılı hale getirmiştir. Aydemir, bundan sonra kendisiyle birlikte harekete geçen askerlere yaptığı açıklamada, seslerinin duyulduğunu, Türk askerinin birbirlerine karşı silah kullanmasına alet olmama adına bu harekâtta vazgeçildiğini bildirdi. Böylece 22 Şubat darbe girişimi, kan dökülmeden ve Aydemir'in yenilgisiyle sona erdi (Karavelioğlu, 2007: 177-178). Aydemir'in darbe girişimi başarısız olunca, Genelkurmay ve hükümet, Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz, Dünder Seyhan, Necati Ünsalan, Erol Dinçer gibi önemli isimlerin bulunduğu 69 subay ve 4 astsubayı emekliye sevk etti (Turan, 2011:44).

3.5.3. Ordu'dan Tasfiyeler ve Darbe Girişimi

22 Şubat darbe girişiminin artçı depremleri devam ederken, Başbakan İnönü, kişisel karizmasını kullanarak Aydemir ve arkadaşlarını affetmiş, ancak bu olay defaten vuku bulacak olursa devletin acımasız davranacağını belirtmişti (Aydın, 2014: 115). Ancak şunu belirtmekte fayda var. Rasyonel olarak artık ordu ile siyaset iç içeydi ve en önemlisi bu durum siyasiler açısından can sıkıya başlamıştı (Ahmad, 1992: 181).

Bir tarafta adı geçen sorun ve soruların, diğer taraftan başarısız darbe girişimleri, TSK içinde örgütlenmiş şahin diye nitelendirilen SKB'da liderlik probleminin ön plana çıkardı. Çünkü genç subaylar, Aydemir konusunda büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardı. Diğer taraftan on dörtler içinde de Aydemir'e karşı Dünder Seyhan'ın başını çektiği grup harekete geçmişti. Özellikle Dünder Seyhan'ın başını çektiği grup, Aydemir ile birlikte darbe yapamayacaklarını belirten propagandayı devreye soktu. Nitekim grup içinde yapılan seçimi Dünder Seyhan'ın desteklediği Emin Arat kazandı. Aydemir seçimi protesto ederek kendisine karşı komplo yapıldığını savundu. Tüm bunlara binaen Genelkurmay Başkanı, SBK'yı destekleyen başta Bandırma Hava Üssü Komutam Halim Menteş ve 11 subay emekliye sevk etti. Ayrıca bu grupla ilişkisi olduğu iddia edilen bazı subaylar da adi suçlarla yargılanarak ordudan ihraç edildiler. Örneğin Başbakanlık Cumhuriyet Arşivindeki (BCA) bir belgede zimmet suçundan

yargılanan Hava Piyade Üsteğmen İbrahim Dündar, gayri mukaret(cinsel ilişki) içerisinde bulunduğu tespit edilen Yüzbaşı Sami Olca ordudan atıldı. Bu belgelerde ortaya çıkan en önemli husus kararların hızlı bir şekilde alınmasıydı. Diğer taraftan ordudaki tasfiyelerin genelde SBK'nın etkili olduğu Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nda gerçekleşmesi manidardı (Aydın, 2014: 115; Koçak, 2017: 50).

1962 yılında, MBK tarafından tasfiye süreci dâhil edilen 14 kişinin ki içlerinde Orhan Kubilay, Alparslan Türkeş ve Orhan Erkanlı'nın ülkeye geri dönüşleri darbe yapmak isteyen grupların iştahları kabarttı. Bu durum bilhassa SBK grubu tarafından mutlulukla karşılanırken; Genelkurmay ve hükümet ise bu gelişmelere dikkatle yaklaştı (Ahmad, 1992: 182). Talat Aydemir ise hemen on dörtler ile ilişkisi kurdu. Amacı onların desteğini alarak darbe yapmaktı. Bu arada Yön ve Akbaba dergisi de Aydemir'i destek mahiyetli yazıları yayınlamaya başladı Ayrıca Harp Okulu'nda da Aydemir'in önemli bir etkisi halen bulunuyordu. Tüm bunların yanında Eminsü grubu da Aydemir'i destekliyordu. Yani 22 Şubat sonrası Aydemir'e büyük bir darbe vurulmuş olsa da tam anlamı ile ordudaki etkisi önlenemiyordu (Aydın, 2014: 11: Turan, 2011:44).

Talat Aydemir tarafından ikinci darbe girişimi 21 Mayıs 1962 tarihinde gerçekleştirildi. Bu girişimde başarısızlıkla sonuçlandı. Sonuç olarak bütün ayaklananlar tutuklandı. Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idama, diğerleri de cezalandırılarak farklı mahkûmiyetler aldı (Çavdar, 2004: 120).

3.5.4. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbe Sonuçları

27 Mayıs 1960 askeri darbenin akabinde Cemal Gürsel liderliğinde Milli Birlik Komitesi kuruldu. Komitenin kurulması ile olayların araştırılması şeklinde süregelen gelişmeler, cezai yaptırımlar ve son olarak idamlar ile sonlandı. Anayasa komisyonu adı verilen bir ekip içerisinde ilim adamlarından oluşturularak ve Prof. Dr. Sıddık Sami Onar başkanlığında bir rapor hazırlandı (Aydemir, 1998: 448). Mahkemelerin Yassıada'da yapılması fikri bizzat Cemal Gürsel tarafından belirlenerek ve Sami Başol liderliğindeki mahkeme heyetinin 15 Eylül 1961 günü açıkladıkları karara göre 15 kişi hakkında idam ve 31 kişi hakkında müebbet hapis cezası verildi. Kararın uygulanması 17 Eylül 1961'de yerine getirilerek, cumhuriyet tarihinin ilk çok partili iktidarının lideri Menderes idam edildi (Durmuş, 1990: 22- 32; Siverekli, 2017: 292; Şavkılı, 2018: 144).

27 Mayıs askeri müdahalesi, 38 kişilik albay ve daha alt rütbedeki subaylarca tasarlanmış bir darbe özelliğindedir. Milli Birlik Komitesi adı verilen bu oluşum 1960 darbesi ile yönetimi devralmıştı. İktidarı ele geçiren cuntacılar, radyodan bildiri okuyup mevcut demokrasi krizine, kardeş kavgasına vurgu yaparak bu gibi hususlara son vermek maksadı ile yönetime el koyduklarını dile getirmişlerdi. Subaylar ve MBK'nin başı Cemal Gürsel demokrasi ortamı için gerekli şartlar oluştuğunda adil ve serbest seçimler vasıtası ile yönetimden ayrılacakları vaadinde bulunmuşlardı. Ancak çok

geçmeden MBK, radikaller ve ılımlılar olmak üzere ikiye bölünmüştü. Radikaller, devletin askeri vesayet rejimi ile idare edilmesinden yana tavır takınırken, ılımlılar kanadı, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra, adil ve serbest seçimler ile yönetimin meclise devredilmesinden yanaydılar (Nohutçu, 2012: 665).

Cuntacılar, Demokrat Parti'yi iktidardan indirme planlarına 27 Mayıs müdahalesinin öncesinde başlamışlardı. On yıllık DP iktidarının faaliyetlerini sonlandırmak amacı ile 1950'lerde ordu içerisinde birtakım cuntalar oluşmuştu. Ülkenin muhtelif yerlerinde konumlanmış cunta birlikleri, kimi zaman kendi başına kimi zamanda irtibatlı hareket ederek DP'yi iktidardan düşürmek amacı ile darbe ortamı için uygun zemin oluşturmak için hazırlıklar yapmışlardı. Evvela, hatırı sayılır şahısların telefonları kesilmiş, darbenin gerçekleşeceği ilk saatlerde komando birlikleri ve Kara Harp Okulu talebeleri, Ankara'nın önemli yerlerini işgal etmek ile görevlendirilmişti. 27 Mayıs günü yönetime el konulduktan sonra, radyo aracılığı ile Alparslan Türkeş tarafından ihtilal bildirisi tüm halka duyurulmuştu. Bildiride ihtilalin hiçbir siyasi parti ve grubu hedef almadığı, hukuk düzeni içerisinde cereyan ettiği ve nesnel olduğu savunuluyordu. Ancak süreç böyle ilerlememiş, 27 Mayıs hareketi doğrudan DP'ye karşı yapılmıştı. Çünkü bu süreçte DP dışında kapatılan başka parti olmamış, çok sayıda DP'li men edilmiş ve DP'ye yakınlığı ile bilinen çoğu kamu görevlisi ihraç edilmiş yada sürülmüştü (Aydın ve Taşkın, 2017: 61-63).

Haziran 1960'da ihtilal kanunları yürürlüğe girmişti. MBK tarafından çıkarılan kanunlar ile müdahaleye hukuksal bir meşruiyet kazandırılmak istenmişti. TSK İç Hizmet Kanunu'na istinaden darbe gerçekleştirilmişti. Zira bu kanun, orduya Cumhuriyeti muhafaza ve kollama yetkisi vermektedir (Birand vd., 2006: 170).

27 Mayıs müdahalesinin esas gerekçesi, 1950'lerin sonlarında yaşanan parlamenter yönetimin yozlaşması olarak görülmekteydi. Yaşanan bu durum askerlerin ortak hareket etmesinin yolunu açmış ve darbenin başarılı bir şekilde gerçekleşmesine zemin hazırlamıştı. Darbeyi gerçekleştirenler başından itibaren DP'nin politikalarına karşı çıkan bir subay grubundan oluşmaktaydı (Hale, 2014: 134).

27 Mayıs müdahalesinin sebeplerinden biri de, Menderes'in Sovyetler Birliği ile yakınlaşma sürecini başlatmasıydı. Menderes'in bu hamlesinden çıkarları zedeleneceğinden dolayı rahatsızlık duyan bazı Batı ve ABD, çıkarlarını tehlikeye sokan Menderes'i 27 Mayıs darbesi ile cezalandırmışlardı (Can, 2012: 65). 27 Mayıs müdahalesi, diğer darbe ve muhtıralardan farklı olarak emir-komuta zinciri içerisinde gerçekleşmemişti.

27 Mayıs darbesinden sonra Yassıada'da yargılanan Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmişti. Daha sonrasında referanduma sunulan 1961 Anayasa'sı % 61,74 olumlu (evet) oy oranı ile kabul edilmişti. 1961 Anayasası'nın Türkiye'nin en özgürlükçü anayasası olduğu kabul edilmektedir. 1961 Anayasası ile birlikte "kuvvetler ayrılığı" prensibine geçilmiş, çoğulcu demokrasi

anlayışı egemen olmuş, karma sistemden parlamenter sisteme geçilmiş, temel hak ve hürriyetlere anayasada geniş yer ayrılmıştı. 1961 yılından itibaren partiler tekrardan siyasi alana çıkmaya başlamış ve Türk siyasal hayatı koalisyon hükümetlerine tanık olmuştu (Işık, 2018:13).

1961 Anayasası iki özelliği ile önceki anayasalardan ayrılmaktadır. İlk olarak daha önceki anayasaların kısıtlama getirdiği bireysel hak ve hürriyetlerin alanı bu anayasa ile genişletilmiştir. İkinci özellik, birinci özelliğin zıttı olarak, Milli Birlik Komitesi tarafından kurulan vesayet kurumları (Anayasa Mahkemesi, MGK, Askeri Yargıtay, RTÜK) ile demokrasinin alanı daraltılmış, meclis üzerinde sıkı bir denetim oluşturulmuştur (Aydın ve Taşkın, 2017: 89).

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti siyasi hayatına gerçekleştirilen ilk askeri darbe özelliğinde olan 27 Mayıs 1960 darbesi olarak tarihteki yerini almıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan soğuk savaş ortamı ve iki kutuplu dünya düzeninin etkileri olarak ülkemizde 27 Mayıs veya 1960 darbesi olarak anılan ters demokrasi hareketi olarak görülebilir (Doğan, 2005: 7).

3.6. 21 Mayıs 1963 Darbe Girişimi

1963 yılına girilirken Aydemir ve ekibi, darbe planlarını ayrıntılı olarak tartışmaya başladılar. Onlara göre Ankara grubunun elde edilmesi, darbeyi kolaylaştıracak bir etki yaratacaktı. Bu amaç için ordudan tasfiye edilenler ile Eminsü grubunun desteği hayati derecede önemliydi. Zaten Eminsü grubu, Aydemir'e baştan beri destek veriyordu. Ordudan tasfiye edilenler ise Aydemir'e kuşku ile yaklaşıyordu. Ancak onları darbe yapmaya kazandıracak yegâne güç Talat Aydemir'den başkası değildi. Bu yüzden Aydemir'e güvenmekten başka şansları da yoktu, işte bu koşullar içerisinde Talat Aydemir, hazırlıklarını tamamladıktan sonra Mart-Nisan 1963 tarihinde darbe yapılması kararını aldı. Bu kararını da kendisini destekleyenlere ilettili. Ancak Aydemir'in bu planını öğrenen Milli Amale Teşkilatı (MAT) yani istihbarat, olayı hükümete bildirdi. Hükümet ve Genelkurmay ise Talat Aydemir ve ekibinin böyle teşebbüste bulunacağından kuşkuluydu. Çünkü onlara göre Aydemir ve ekibi 22 Şubat darbe girişimi nedeniyle cezalandırılmış ve bu cezalandırma darbe teşebbüslerine ket vurmuştu. Fakat hükümet bu konuda istihbaratı dinlemedi (Koçak, 2017; 140-141).

Aydemir hazırlıklarını tamamladıktan sonra 31 Mart gecesi darbe yapılacağını tüm ekibine bildirdi. Haberi alan bazı subaylar, darbe için erken olduğunu, bazı hazırlıkların yapılmasını istedi. Bu hazırlıklar arasında, darbeye teşebbüs edecek kişiler arasında koordinasyonun sağlanması, Hava ve Kara ordusunda görev yapan bazı subayların bu harekete kazandırılması gibi. Aydemir bu subaylara hak vererek, darbe teşebbüsünü ertelediğini arkadaşlarına haber verdi. Ancak Deniz Harp Okulu'nda darbeye katılacak grup, darbenin ertelendiği haberini alamayınca harekete geçti. Durumun farkına varan üst düzey komutanların uyanık davranmaları üzerine bu deniz

subayları tutuklandı. Deniz subaylarının bu olay ile Aydemir'in bağlantısı olmadığı belirtmeleri üzerine darbe teşebbüsü öğrenilemedi.

Aydemir, darbe planlarının açığa çıkmaması üzerine, darbeye daha niteliksel bir hava katma adına yurda dönen Muzaffer Özdağ, Alparslan Türkeş, Rıfat Baykal ve Mustafa Ok gibi askerlerin sevdiği kişilerle bir ön görüşme yaptı. Ancak bu grupta yer alan kişilerin, Aydemir'i fazlaca cesaretli, cesareti kadar hata yapma ihtimali yüksek biri olarak görmeleri, onları Aydemir'den uzaklaştırmaya yetti. 22 Şubatçılar terimi üzerinden Aydemir, darbeyi tek başına yapacağına dair inanç biraz daha artmıştı. Bu koşullar altında Talat Aydemir kendi ekibine güvenmekten başka çaresi bulunmuyordu.

Talat Aydemir, son kontrolleri yaptıktan sonra 21 Mayıs akşamı harekete geçmek için ekibine tekrar haber gönderdi. Akşam saatlerinde harekete geçen 22 Şubatçılar, adım adım darbe planlarını yürürlüğe soktular. Bu durumun farkına varan Türkeş, her ne kadar Başbakan İnönü'yü uyarsa da, Başbakan İnönü, bu habere inanmak istemedi. Çok geçmeden radyodan 22 Şubatçıların darbe konuşması okundu. Ancak bundan sonra olaylar Aydemir'in istediği biçimde gelişmedi. Başbakan İnönü almış olduğu destek ve ordudaki inisiyatif sayesinde hemen duruma el koydu. Tüm bunların yarınında görüldü ki ordunun büyük kısmı Aydemir karşıtıydı. Bu durumdan destek alan Başbakan İnönü, derhal Aydemir ve taraftarlarına yakalanması emrini verdi. Çıkan çatışma sonrası 6 kişi ölmüş ve 30 kişi yaralı olarak ele geçirildi. 151 subayın yanı sıra darbe girişimine destek veren yaklaşık 1500 kişi tutuklandı. Başbakan İnönü bu sefer Aydemir ve taraftarlarının cezalandırma konusunda kararlıydı (Aydın, 2014: 116). Mayıs 1963 yılında Talat Aydemir ve arkadaşlarının tutuklanması ile sona eren darbe teşebbüsü engellenmiş, darbeye bulaşanlar ise tutuklanmıştı.

7 Haziran 1963 tarihinde Aydemir ve arkadaşlarının davası Mamak Muhabere Okulu'nda başladı. Mahkeme, 17 Ağustos 1963 tarihine kadar sürmüş ve 5 Eylül 1963 tarihinde sanıklar hakkındaki kararlara göre: Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, Osman Deniz, İlhan Baş, Cevat Kırca ve Ahmet Gücal idama mahkûm olurken, 29 sanık müebbet hapis, 75 sanık 3 ay ile 15 sene arasında değişen çeşitli hapis ve ağır hapis cezalarına çarptırılmıştır (Gürcan, 2005: 114-115; Köylü, 2016: 155).

22 Şubatçıların isteği, Başbakan İsmet İnönü, Atatürk devrimlerini bir kenara atmış ve halk iradesini tam olarak sandığa yansımaları mani olmuştu. Diğer bir yandan 22 Şubatçılar, darbe girişimi sırasında kilit rolü genelde subaylara verdi. Bu oluşum içerisinde üst düzey yetkililerden uzak durarak kendi fikirlerini subaylar üzerinde etkili olacak şekilde farklı bir yapılanmaya gittiği görülmektedir.

Darbenin yarattığı etkinin azalması ile geleneksel iktidar elitinin yeni toplumsal grupların meydan okumasına karşı tepkisi olarak görülmektedir. Fakat eski eski düzenin yeniden tesis edilmesi şeklinde değil, tüm önemli gruplar arasında sağlanan toplumsal ve siyasi denge üzerine inşaa edilmiş yeni, modern anayasal bir rejim ile sonuçlandı.

Farkında olmadan katılımcı demokratik bir toplumun hukui ve siyasi temelleri atılmış oldu (Karpas, 2015: 341).

3.7. 12 Mart 1971 Muhtırası

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi, çok partili siyasi hayatımızın henüz çok erken bir aşamasında demokrasiyi rafa kaldırarak cumhuriyet dönemimizin ilk askeri darbesini yaşatmış ve milletin temsilcilerini idam ederek kamu vicdanını yaralamış olmasına rağmen; yumuşak ve özgürlükçü olarak değerlendirilebilecek bir anayasa yaratmıştır. Bu anayasal durum sol ve sağ radikalizmin yükselme fırsatı yakaladığı bir toplumsal ortama sebep olmuştur. Oluşan toplumsal ortamı, dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın "*toplumsal uyanış, ekonomik gelişmeyi aştı.*" ifadesinde gözlemek mümkündür. Toplumsal uyanışın etkisi ile, özellikle radikal sol ideolojiler, öğrenci grupları, aydınlar ve genç subaylar arasında tartışılır hale geldi Bu tartışmayı yürüten gruplar, Adalet Partisi'nin 1965 seçimleri ile iktidara gelmesi sonucunda, parlamenter sistem içerisinde bir sosyalist iktidar yaratma seçeneğine ilişkin umutlarını yitirmeye başlayarak daha fazla radikalize hal aldı (Köse, 2010: 115; Başaran, 2016: 116).

1960'lı yıllarda gelişen sol hareketler, 1965 ve 1969 genel seçimlerinin sonuçlarına bağlı olarak demokrasi dışı yöntemler tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalara Günaydın gazetesinin Demirel hükümeti hakkında başlattığı yolsuzluk iddialarına ilişkin propagandanın eklenmesi hükümete karşı gelişen toplumsal tepkiyi tetiklemiştir. Gelişen toplumsal tepki, işçi ve öğrenci eylemlerinin de büyümesine yol açmış ve bir kaos ortamı oluşmuştur. Oluşan kaos ortamı, toplumsal modernleşme konusunda orduya devrimci bir rol biçenlerin arzu ettiği bir durum olarak 9 Mart Cunta girişimine zemin hazırlamıştır. 9 Mart'taki cunta girişiminin başarısız olmasıysa, başarılı bir darbenin önünü açmış ve 12 Mart günü demokrasi askıya alınarak askerlerin ana aktör olduğu bir rejime geçilmiştir (İnce, 2016: 144).

3.7.1. 12 Mart'a Giden Yol ve 1965 Seçimleri

27 Mayıs sonrasında kurulan Adalet Partisi(AP), Demokrat Parti(DP)'nin oy tabanını hedefleyerek siyasete girmiş ve bu amaca yönelik geliştirdiği söylemler sonucunda, topluma Demokrat Parti'nin politik mirasçısı olduğu fikrini kabul ettirtmeyi başarmıştır. Ayrıca 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrasında kurulan koalisyon hükümetlerinin istikrarsız bir görüntü çizmesi ve sosyal ve ekonomik sıkıntıların bir türlü çözülememesi milletin DP döneminde olduğu gibi, istikrarlı bir tek parti iktidarı arayışına yönelmesine sebep olmuştur. Böyle bir toplumsal zeminde gerçekleşen 1965 genel seçimleri, toplum nezdinde Demokrat Parti'nin mirasçısı olarak görülen Adalet Partisi'ni %52'lik bir oy ile iktidara taşımıştır. Bu seçim sonuçlarında Cumhuriyet Halk

Partisi(CHP)'nin 27 Mayıs ile ilişkilendirilmesinin yarattığı algının büyük bir payı bulunmaktadır (Başaran, 2016: 116).

1965 genel seçimleri, iktidara DP'nin mirasçısı olan AP'yi taşıyarak yalnızca güçlü bir sağ iktidar yaratmamıştır. Aynı zamanda Türkiye İşçi Partisi(TİP)'nin 15 milletvekili çıkartması ile sosyalistlerin ilk kez mecliste grup kurmalarını sağlamıştır. TİP'in seçim başarısı, Türkiye'de sınıf mücadelesini öne çıkartmış ve sol – sosyalist görüşler geniş bir özgürlük alanı yakalamıştır. Özellikle dünya genelinde konjonktürel bir hareket olarak gelişen 1968 gençlik hareketlerinden Türkiye'nin de etkilenmesi, 68 kuşağı denilen bir kuşağın ortaya çıkmasıyla sonuçlanmış ve öğrenci hareketlerinin politik niteliğini farklılaştırmıştır. 1968 yılında yaşanan üniversite boykot ve işgalleriyle birlikte, öğrenci grupları kendilerinde Türkiye'deki politik sistemi değiştirebilecek gücü görmeye başlamıştır. Öğrenci gruplarının bu şekilde radikalleşen tutumu gençlik eylemlerinin sertleşmesine sebep olmuştur. 1969 seçimlerine giden Türkiye'de, öğrenci olayları kontrol edilemez bir hal almaya başlamış ve 1969 yılı Ocak ayında ODTÜ'de Amerikan Büyükelçisi'nin arabası, sol görüşlü öğrenciler tarafından yakılmıştır. Bu olay aynı zamanda, gençlik arasında yayılan anti – Amerikancı duyguların yükselişini temsil etmektedir (Turan, 2011: 45; İnce, 2016: 158).

3.7.2. 12 Mart'ın Temel Nedeni ve 1969 Seçimleri

1969 genel seçimlerinde, artan öğrenci eylemleri ve yükselen sınıf bilinci ile gelişen toplumsal muhalefete rağmen; AP yeniden tek başına iktidara geldi. Aynı zamanda bu seçimlerde seçim sisteminde değişiklik yapılmış ve 1965 yılında AP'nin tek başına iktidara gelmesini önlemek amacı ile uygulanan milli bakiye yöntemi kaldırılarak geçmişte kullanılan nispi temsil sistemine dönüldü. Küçük partilere siyasal temsil imkânı sağlayan milli bakiye sistemi, küçük partileri sistem içinde tutarak bu partilerin radikalleşmesini azaltan bir yöntemdi. 1969 seçimlerinde milli bakiye sistemi bırakılarak nispi temsil sistemine geçilmesi, küçük partilerin sistem içerisinde barınma olanağını azalttı. İşte bu neden ile 1969 genel seçimleri, TİP'in 1965 seçimlerine benzer bir oy oranını yakalamasına rağmen; yalnızca 2 milletvekili çıkartması ve mecliste grup oluşturamamasına neden oldu (İnce, 2016: 156).

1969 seçim sonuçlarında ortaya çıkan meclis görünümü, bazı sol çevrelerin parlamenter siyasete olan inancını yitirmesine sebep olmuş ve 1965 seçimleriyle gelişmeye başlayan sağ iktidarların demokratik seçimle gitmeyeceği veya parlamenter siyaset neticesinde mağlup edilemeyeceği düşüncesi belirgin biçimde öne çıkmıştır. Kurtuluş Kayalı'ya göre, 1969 seçimleri, demokratik sosyalizm eğilimini taşıyan legalite yanlısı gruplarda bile, sert bürokratik arayışların gelişmesine neden olmuştur. (Kayalı, 1994: 84) Bu anlamda 1969 seçim sonuçları, 12 Mart'ın temel sebebi olarak değerlendirilebilir.

Türkiye sosyalistlerinin parlamenter siyasete ilişkin umut bağladığı TİP'in içerisinde, Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgaliyle başlayan fikişsel ayrışma ve TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın ortaya attığı “*Barışçıl, İnsancıl ve Güler yüzlü Sosyalizm*” teorisinin yarattığı kuramsal gerilim, partinin sosyal demokratça oportünistleştiği eleştirilerini almasına sebep olmuş ve TİP içerisinde Aybar'a karşı yükselen muhalefet ile birlikte, Behice Boran'ın TİP Genel Başkanlığına giden yolu açılmıştır. Bu süreç TİP'in bölünmesi ile sonuçlanmıştır. TİP'in bölünmesi sırasında gençlik hareketleri, “*Milli Demokratik Devrim(MDD)*” tezini savunmuşlardır (Başaran, 2016: 117).

TİP'in yaşadığı ideolojik çatırdamalar neticesinde toplumsal tabanı genişleyen MDD çizgisi, aslında 1969'da gençliğin TİP'ten ayrılması ile popülerleşmişse de 1969 bölünmesinden daha önce yaşanan, yine TİP içi bir ayrışmaya dayanmaktadır. TİP'ten ayrılarak Türk Solu dergisini çıkartmaya başlayan ve Atatürkçülüğü halkçı ve milli sosyalizm olarak yorumlayan Mihri Belli, Milli Demokratik Devrim teorisinin ortaya çıkmasına öncülük etmişti (Karatepe, 2017: 222).

1968 yılında gerçekleşen öğrenci eylemleri sırasında, gençlik muhalefeti radikalleşirken TİP, halkın desteğini almayan ve küçük bir azınlığa dayanan sosyalizmin başarılı olmayacağına inanarak kendi politik konumunu belirlemişti. Bu neden ile TİP, legaliteden kopmamak ve marjinalleşmemek amacı ile öğrenci eylemlerine kayıtsız kalmıştı. TİP'in öğrenci eylemlerine ilgisiz kalması, TİP içerisinde faaliyet gösteren Fikir Kulüpleri Federasyonu(FKF) başkanı Doğu Perinçek ve arkadaşlarının MDD saflarına katılmasına sebep olmuş ve bu ekip Aydınlık dergisinin çıkartılmasına öncülük etmişti. Zaman içerisinde Aydınlık, MDD teorisinin yayın organı haline dönüşmüştü (Başaran, 2016: 118).

Milli Demokratik Devrim anlayışı özünde aşamalı bir devrim anlayışını savunur. MDD teorisyenleri tarafından “*Sosyalist*” devrimin gerçekleşebilmesinin ön koşulu olarak öncelikle bir “*Demokratik*” devrimin gerçekleşmesi gerektiğine inanılır. Bu nedenle “*Sosyalist Türkiye*” yerine “*Gerçekten Demokratik ve Tam Bağımsız Türkiye*” sloganını benimseyen MDD anlayışı, feodaliteye karşı demokratik, emperyalizme karşı milli ve kurulu düzene karşı devrimci bir teoriye dayanan çözümlemeyi geliştirmiştir. Bu anlamda MDD kadrolarının Türkiye'ye özgü milli sosyalizm anlayışını benimsedikleri belirtilebilir. MDD çizgisinin milli sosyalizm (sol - Kemalizm) anlayışı bakımından Yön - Devrim hareketiyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bundan dolayı Mihri Belli'nin TİP'ten kopuş sürecinde yazdığı bazı yazılar Yön dergisinde de yayınlanmıştır (Karatepe, 2017: 225).

MDD tezi tıpkı Yöncülerin fikirlerinde olduğu gibi, Türkiye'de henüz büyük bir proleter sınıfın oluşmadığına inanarak devrimci rolün asker ve sivil aydınlara düştüğünü iddia etmiştir. Aslında MDD tezinin yaygınlaşmasını sağlayan da sınıf siyasetine dayanmak yerine, jakoben bir anlayışla toplumu dönüştürme fikrine dayanan bu iddiası

olmuştur. MDD tezinde ve Yön örneğinde görüldüğü gibi, TİP dışındaki sol gruplarda demokrasi dışı illegal yöntemlerin tartışılması oldukça olağanlaşmıştır. Sol grupların bir bölümü, özellikle Yöncüler, ordunun silah gücüne vurgu yaparak militarist bir diktatörlük kurulması fikrini savunurken, bir kısmı da, özellikle gençlik hareketleri boyutu, gençlik heyecanının da etkisiyle, halkın silahlandırılması yoluyla “Gerilla Devrimi” metodunun benimsenmesi gerektiğine ilişkin görüşleri dillendirmiştir (Başaran, 2016: 117).

MDD grubunun karar alıcıları, solun yaşadığı radikal tartışmaları görerek solun illegalleşmesinden ve terörize olmasından çekinmişlerdir. Bu nedenle Mihri Belli öncülüğündeki MDD kadroları, yasal bir siyasi parti kurulması fikrini savunarak solun radikalize olmasından kaçınmışlardır. Ancak yeni ve legal bir siyasi parti kurulması fikri, sanılanın aksine ters bir etki yaratarak solun radikalleşmesini engellemek bir yana, hızlandıran bir bölünmeyle sonuçlanmış ve 12Mart’a toplumsal zemin hazırlayan sol fraksiyonlar ortaya çıkmıştır. Sol fraksiyonların ortaya çıkması olarak literatüre giren bu ayrışma, 29 - 30 Ekim’de toplanan “Proloter Devrimci Kurultayı”nda gerçekleşmiştir. Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu(Dev - Genç)’nin Ankara kolu, Mihri Belli’nin liderliğinde kurulan yasal siyasi partiye ve özellikle de toplanacak olan kurultayın divan başkanlığı için önerilen ve eski komünist sıfatıyla tanımladıkları Hikmet Kıvılcımlı ismine karşı çıkmıştır. Kurultayın hemen öncesinde Mahir Çayan ve arkadaşlarının Kurtuluş Dergisi’nde yayınladıkları “‘Aydınlık’a Açık Çağrı” başlıklı bildiri, önemli bir kırılma noktası olmuş, MDD çizgisinde Mihri Belli’nin liderliği sorgulanarak büyük bir bölünme yaşanmış ve MDD tezinden kopan sol gruplar “Gerilla Devrimi” hayallerine kapılarak silahlı mücadele yöntemlerine yönelmiştir. Bundan dolayı 1968-69 yıllarında politik niteliği değişen öğrenci hareketlerinin 1970’lerde demokratik niteliğinin de değiştiği ifade edilebilir (Açıkkaya, 2009: 163).

Gerilla tipi mücadele temelinde yaşanan fraksiyonlaşma sürecinde, sol gruplar homojen bir görüntü sergilememiş ve yöntemsel anlamda “‘Çin Tipi Gerilla Devrimi”’nin mi; yoksa “‘Latin Amerika Tipi Gerilla Devrimi”’nin mi benimsenmesi gerektiği konusunda önemli tartışmalar yaşanmıştır. Yaşanan bu tartışma aynı zamanda “‘Kır Gerillası”’ yönteminin mi; yoksa “‘Şehir Gerillası”’ yönteminin mi benimsenmesi gerektiği şeklinde yaşanan tartışma olarak bilinmektedir. Bu dönemde sol gruplarda yalnızca hayal edilen devrimin yöntemsel boyutunda bir ayrışma yaşanmamıştır. Sol gruplar algılanan sosyalizm tanımlamasında da, özellikle sosyalizmin evrenselliği ve özgünlüğü konusunda farklı ideolojik konumlanmalar geliştirmiştir. Kimi gruplar yalnızca işçi sınıfının öncülüğünde sınıf mücadelesi söylemini öne çıkartırken kimileri de ezilen halklar vurgusuyla etnik boyutu öne çıkan bir sosyalizm arayışına yönelmiştir. Bu grupların kurucu ideolojiye bakışında da farklılıklar bulunmaktadır. Sosyalist akımların bir bölümü Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu ideolojisi olan Kemalizme eleştirel bakarken bir diğer bölümüyse, Kemalizmi üçüncü dünyacılığın öncül ideolojisi

olarak görmüş ve ulusal kurtuluşçu – devrimci bir ideoloji olarak bayraklaştırmıştır. Bu fraksiyonlaşma sürecinde, Deniz Gezmiş ve arkadaşları; Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu(THKO)'nu, Mahir Çayan ve arkadaşları; Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi'ni (THKP-C), Doğu Perinçek ve Proleter Devrimci Aydınlik dergisi grubu; Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'ni (TİİKP) ve İbrahim Kaypakkaya öncülüğündeki bir grup; Türkiye Komünist Partisi – Marksist, Leninist(TKP-ML)'i ve onun silahlı kanadı olan TİKKO'yu kurmuştur (Başaran, 2016: 119).

Sonuç olarak 12 Mart'ın gerekçesi olarak gösterilen anarşi olaylarının önü kesilememiş gençlik hareketleri silahlı mücadeleye yönelmiş ve sol grupların silahlı mücadele yöntemlerini benimsemesi sonrasında 12 Mart'a giden süreç ivme kazanmıştır. Ülke hızla sağ – sol çatışmasına sürüklenmiştir. Mihri Belli bu süreçte yaşanan radikalleşmeye eleştirel bakmaktadır. Belli'ye göre, yükselen ve popülerlik kazanan sosyalizm, heyecanlı bir macera arayışına kurban edilmiştir. Ona göre, halk tarafından sosyalistlerin eli silahlı öcüler olarak algılandığı bir durum ortaya çıkmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında MDD içerisinde yaşanan kırılmada Belli'yi sağcılıkla suçlayan sosyalistlerin stratejik ve yönetsel hataları belirleyici olmuştur (Başaran, 2016: 120).

Sol grupların silahlı eylemlere yönelmesiyle 29 Ocak 1970'te Amerikan Büyükelçiliği önünde nöbet tutan polisler kurşunlanmış, 11 Ocak 1971'de Türkiye İş Bankası Emek Şubesi soyulmuş ve 4 Mart 1971 günü THKO, Ankara'da 4 Amerikalı askeri kaçırmış ve karşılığında bir miktar fidye ile birlikte tüm devrimci arkadaşlarının serbest bırakılmasını talep etmiştir. Öğrenci hareketlerinin yanı sıra işçi eylemlerinin de radikalleşmesi, oluşan kaos ortamını derinleştirmiş ve sınıf mücadelesini öne çıkartmıştır (Başaran, 2016: 120).

AP ve CHP'nin oylarıyla değişen "*Grev ve Lokavt Yasası*", tarihe 15-16 Haziran İşçi Eylemleri olarak geçen olayların yaşanmasına sebep olmuştur. 15-16 Haziran 1970'te Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu(DİSK) öncülüğünde düzenlenen protesto gösterilerinde yaşanan olaylarda ölenler olmuş, 200'ün üzerinde işçi gözaltına alınmış ve çok sayıda işçi işten atılmıştır. Sınıf temelli söylemlerin yükseldiği 1970'li yıllar sendikal mücadelenin öne çıktığı bir dönem olarak tarihteki yerini almıştı. Tüm bu gelişmeler neticesinde oluşan kargaşa ortamını fırsat bilerek devrimin ordu eliyle gerçekleştirilmesini bekleyenler, özellikle Yön - Devrim hareketi olarak bilinen aydın hareketinden etkilenenler, 9 Mart 1971 günü başarısızlıkla sonuçlanan bir askeri darbe girişiminde bulunmuşlardı. Darbelere meşruiyet gerekçesi kazandırma özelliği olan bu tarz toplumsal kaos ortamlarının tüm darbe dönemlerinde darbelerin öncül olaylarından biri olarak yaşanması oldukça düşündürücüdür. Cumhuriyet tarihi boyunca iktidar hükümetleri, uzun yıllar süren planlı ekonomi fedakârlığı, uzun yıllar egemen sınıfı elinde tutanlar ile azınlıkta bulunan zenginler

dışında, orta sınıf ve yoksul halkı memnun edecek düzeyde bir politika izleyememişlerdir (Karagöz Yerdelen, 2016: 114; Demir, 2017: 214).

3.7.3. 12 Mart'ın Ayak Sesleri: Yön Hareketi ve 9 Mart Cunta Girişimi

Türkiye'de ölüm biçimleri nedeniyle her ne kadar Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan gibi isimler romantik sol çevrelerde popüler bir saygınlık kazanmışsa da, 12 Mart öncesinde Türkiye solu içerisinde ülkede sosyalist bir devrim yapmaya en fazla yaklaşanlar, “Yön” dergisi çevresinde toplanan aydınlar olmuştur.

Yön, 27 Mayıs sonrasında jakoben sol fikirlerin genişleme alanı bulduğu bir politik ortamda yayın hayatına başlamıştır. Başlangıçta tüm sosyalist kesimlerin yayın yapabileceği ortak bir devrimci platform gibi görünen Yön, zaman içerisinde, özellikle TİP ile yaşanan fikrîsel uyumsuzluklardan dolayı kendi politik yönünü kurumsallaştırmak durumunda kalmıştır.

Yön dergisi, ekonomide devletçi ve sosyalist politikaları savunmuş ve iktisadi meseleleri toplumun ana sorunu olarak değerlendirerek “*Türk Sosyalizmi*” şeklinde tanımlanan “*Üçüncü Dünyacı*” bir sol - Kemalizm anlayışını temsil etmiştir. Bu nedenle Yön’ün savunduğu sosyalizm anlayışı, evrenselci bir enternasyonal sosyalizm söyleminden uzak, Türkiye’nin kendi şartlarına özgü, milliyetçi bir sosyalizm olarak öne çıkmıştır (Altun, 2004: 553). Türk sosyalizmini, doğrudan Atatürk doktrinleri (Altun, 2004: 554) olarak tanımlayan Yöncülere göre, kapitalist nitelik taşımayan sosyalist bir iktisadi kalkınma yöntemi, Atatürk’ün 6 ok’ta sembolize ettiği devletçi ve halkçı politikalardan başka bir şey değildir. (Avcıoğlu, 1963: 69) Kemalizm’in bu şekilde halkçılık, devletçilik ve milliyetçilik ilkeleri öne çıkartılarak, kuramsal anlamda yeniden yorumlaması girişiminin yürütüldüğü Yön dergisi, Doğan Avcıoğlu tarafından kurulmuştur. Doğan Avcıoğlu’nun yanı sıra Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Niyazi Berkes, Türkkaya Ataöv, Necati Cumalı, Turan Güneş ve Şevket Süreyya Aydemir gibi isimler derginin öne çıkan ve yayın politikasını yönlendiren diğer yazarları olmuştur. Yön’ün kapanmasından sonra, Ekim 1969’da, yine Doğan Avcıoğlu’nun öncülüğünde kurulan Devrim gazetesinde de Yön çizgisinin yayın anlayışı işlenmeye devam etmiştir. Bu nedenle Yöncülük ve Yön Hareketi gibi isimlerle tanımlanan grup, aynı zamanda Yön - Devrim hareketi ismiyle de anılmaktadır (Başaran, 2016: 121).

Yön hareketi üzerine yapılan yorumlarda, Kemalizmi sol bir bakış açısıyla yeniden ve güncel şartlara uygun biçimde yorumlama girişiminden dolayı, Kadro Dergisi ile ilişkilendirme eğiliminin yaygınlık gösterdiği görülmektedir. Merdan Yanardağ’ın da katıldığı bu görüşe göre, Yön dergisinde savunulan fikirler çok büyük ölçüde Kadro hareketinin devamı niteliğini taşımıştır. Kadro Dergisi’nin kurucularından olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Şevket Süreyya Aydemir’in aynı zamanda Yön dergisi yazar kadrosunda yer alması, bu şekilde benzerlik kurulmasını

kolaylaştırmaktadır. Kurulan bu benzerliğin haklılık payı da vardır (Yanardağ, 2012: 197).

Toplumsal devrimi milli mücadele sürecinin bir devamı olarak değerlendiren Yön hareketi, toplumsal ilerleyiş sürecinde ordunun “*ilerici*” bir rol üstlenmesi gerektiğini sıklıkla vurgulamıştır. Yön hareketinin Kemalizme ilişkin milli, devletçi ve halkçı bir iktisat anlayışı oluşturulması temeline dayanan kuramsal değerlendirmelerinin büyük çoğunluğu, bugün için hala çok değerli ve geçerlidir. Ancak Yön Hareketi’nin Türk Ordusu’nu, Türk modernleşmesinin itici gücü olarak değerlendirmesi, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Türkiye Cumhuriyeti’ni kurarken gösterdikleri ordunun siyasete karışmaması konusundaki hassasiyetle bağdaşmamaktadır. Tarihsel açıdan bakıldığında Yön dergisinin, ordunun Türk modernleşmesinde itici güç olması yönündeki beklentisinin gerçekleşmediği ve hatta ordunun demokrasiye yaptığı müdahalelerle toplumu ileriye götürmenin aksine, toplumu geriye götürdüğü acı bir şekilde yaşanarak görülmüştür (Başaran, 2016: 121).

Türk ordusu, elbette milletin içinden çıkan bir halk ordusu olarak bu milletin öz savunma gücüdür; ancak eğitim devrimini gerçekleştirmiş, Atatürk modernleşmesini yaşamış bir Türkiye’de, toplumun tek aydın sınıfı askeri sınıf değildir. Bu nedenle toplumsal ilerlemede itici gücün ordu olmasını beklemek, 20 - 21.yüzyılları yaşayan bir dünya zamanı için çok yanlış bir beklentidir. Belki 18. ve 19.yüzyıllarda toplumların tek aydın sınıfı olan askerlerin modernleşme süreçlerinde önemli bir rolü olabilirdi. Ancak değişen dünya zamanıyla birlikte, yaşanan eğitim ve enformasyon devrimleri neticesinde, askerler toplumsal dönüşümün mimarı olma vasfını yitirmiş ve hatta askeri bürokrasinin getirdiği hantal alışkanlıklardan dolayı, toplumun dinamizmini anlamaktan uzaklaşmıştır. Üstelik modern devlet, demokratik dünyada ulus-devlet ve hukuk devleti bileşeni olarak; gücü, siyasal toplum ile sivil toplum arasındaki ortaklık temelinde yeniden inşa etmiştir (Karagöz, 2013: 73-85). Yön’ün bu gerçeği kavrayamayan yanlış değerlendirmesinde, 27 Mayıs’ın üzerinden çok fazla zaman geçmemiş olması, dolayısı ile 27 Mayıs’ın eleştirel analizinin henüz çok sağlıklı ve objektif bir biçimde yapılmadığı bir dönem olması etkili olan unsurlardan biri olarak görünmektedir (Başaran, 2016: 122).

Yalnızca kuramsal bir dergicilik faaliyeti olarak değerlendirilmemesi gereken Yön, orduya biçtiği devrimci rol sebebiyle 9 Mart başarısız darbe girişiminin merkezinde yer almıştır. Bu dönemde Yön dergisinde çıkan yazılar ve Doğan Avcıoğlu’nun kaleme aldığı “*Türkiye’nin Düzeni*” isimli kitap, ordu içerisinde büyük bir sempati toplamış ve TSK bünyesinde oluşan Yöncü kanat, başında Celil Gürkan’ın bulunduğu bir cunta planlamıştır. “*9 Mart Cuntası*” olarak bilinen bu girişim, MİT mensubu Mahir Kaynak tarafından ifşa edilerek engellenmişti. Kaynak’a göre, 9 Mart darbe girişiminde bulunanlar, Türkiye’de Baas tipi bir iktidar kurarak, asker ve

sivillerden oluşan sol görünümlü bir siyasi partiyle ülkeyi militarist bir anlayışla yönetmeyi planlamışlardı (Kaynak, 2006: 63).

9 Mart günü planlanan darbe girişimi, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un son anda cayması ve Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'in hareketin sol nitelikli bir darbe girişimi olduğunu anlaması neticesinde başarısız olmuştur (Şahin, 2014: 49). 9 Mart darbe girişiminin başarısız olması, demokrasiyi güçlendirmemiş; aksine başarılı bir darbenin temel gerekçelerinden biri olmuştur. 9 Mart girişimi sonrasında, tıpkı 27 Mayıs darbesini yapanların yayınladıkları ilk bildiride NATO'ya bağlılıklarını beyan etmelerinde olduğu gibi, NATO planlarına uyumlu bir biçimde siyasetin sol ve sağ kanadında gelişen NATO karşıtı akımı budayacak olan 12 Mart Askeri Muhtırası gerçekleşmiş ve ilk olarak ordu içerisindeki 9 Martçılar tasfiye edilmişti (Başaran, 2016: 123).

3.7.4. Demokrasinin Askıya Alınması ve 12 Mart Askeri Muhtırası

12 Mart Askeri Muhtırası, egemenliği siviller ile paylaşmak istemeyen askeri zümrenin Cumhuriyet kurulduğundan bu yana halka yansıttığı güvensizliği bir kez daha göstermesi şeklinde tanımlanabilir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir - komuta zinciri içerisinde gerçekleştirdiği ilk askeri darbe olan 12 Mart Askeri Muhtırası, bu özelliği nedeni ile 12 Eylül 1980 darbesine örnek teşkil etmiştir (Çelik, 2018: 66). Genelkurmay Başkanı ve üç kuvvet komutanının imzaladığı bildirinin Memduh Tağmaç tarafından Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunulması ve TRT radyosundan okunarak halka duyurulması sonrasında Demirel hükümeti istifa etmişti. Toplamda üç maddeden oluşan muhtıra metninde şu ifadeler yer almaktaydı:

1. Parlamento ve hükümet; tutum, görüş ve icraatı ile ülkemizi anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş; Atatürk'ün bize verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları yerine getirememiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek partilerüstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya ele almaya kararlıdır. (Kayalı, 1994: 83; İnce, 2016: 164)

Muhtıranın maddelerine göre TSK, kendisine biçilen Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevi neticesinde Atatürk vurgusuna dayandığı bir müdahale yapmıştı. Diğer darbelerde de sıklıkla kullanılan bu ve buna benzer ifadeler, oldukça slogan vari durmakta ve darbelerin içeriği Atatürk modernleşmesi ile bağdaşmamaktadır. Zira darbelere gerekçe olarak gösterilen toplumsal kargaşa ortamının ortadan kaldırılmasının yöntemi, askeri tedbirler almak değildir; aksine politik grupların marjinalleşmesini engelleyecek biçimde demokrasiyi güçlendirmektir çünkü Atatürk'ün demokrasi anlayışında egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir (Turan, 2011: 45).

Ordunun hükümetin istifasını istemesi ile başlayan 12 Mart sürecinde, siyasi partiler farklı refleksler geliştirmişti. Hükümette bulunan AP, darbenin ana hedefi olmuştu. Süleyman Demirel'in darbe karşısında hiçbir tepki göstermeden popüler ifade ile şapkasını alarak çıkıp gitmesi darbenin toplum üzerinde egemenlik kurmasını kolaylaştırmıştı. Demirel'in şapkasını alıp gitmesinin temel nedeninin meclisin kapatılmaması konusunda özen göstermesi olduğu düşünülebilir. Zira AP, kurulan teknokrat hükümetlerine bakan vererek ve parlamentodaki gücünü koruyarak darbeyi en az hasarla atlatmıştı. Muhtıra açıklandıktan sonra solun solunda bulunan ama şiddete yönelmeme konusunda dikkatli davranan TİP, derhal seçime gidilerek demokrasiye geri dönülmesini talep etmişti. TİP'in bu talebinden TİP yöneticilerinin darbeyi değerlendirme aşamasında, 27 Mayıs'ta olduğu gibi, kısa süre içinde seçimlere gidileceği yönünde bir beklenti taşıdıkları anlaşılmaktadır. 12 Mart Muhtırası'na ilişkin en keskin tartışma ise CHP içinde yaşanmıştı. CHP milletvekili Nihat Erim'in partisinden istifa ederek bağımsız milletvekili statüsüne geçmesini takiben Erim, tarafından kurulan teknokrat hükümete güvenoyu verilmesi konusunda yaşanan tartışmalar, CHP içerisinde büyük bir çatırdamaya yol açmıştı. 27 Mayıs'ı en azından açık biçimde desteklemeyen CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün açık bir biçimde destek verdiği tek askeri darbe olan 12 Mart'ta, İnönü CHP'yi bir devlet partisi gibi değerlendirerek devlet içerisinde sistemselsel bir krizin oluşmaması gerektiği fikrini savunmuş ve yeni teknokrat hükümetinin kurulmasını desteklemişti. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ise, hükümete güvenoyu verilmesine net bir biçimde karşı çıkmış ve darbenin “*ortanın solu*” anlayışına karşı yapıldığını, asıl hedefin kendileri olduğunu iddia etmişti. Ecevit parti içindeki bu tartışmada önce genel sekreterlik görevinden istifa etmiş sonrasında ise delege desteğini alarak İnönü'ye karşı genel başkanlık yarışına girmiş ve CHP liderliğine uzanan yürüyüşüne başlamıştı (Kayalı, 1994: 84; Başaran, 2016: 124).

12 Mart 1971 muhtırasıyla birlikte iktidarı ele geçirme girişiminde bulunan 9 Martçılar tasfiye edilmiştir. Aynı zamanda 9 Martçıların darbeyle devirmek istediği Demirel hükümeti de istifa ettirilmiştir. 9 Martçılar ile Demirel hükümetinin aynı anda askeri darbenin hedefi haline gelmesi bir paradoks olarak tarih sahnesindeki yerini

almıştır. O günlerde sol nitelikli bir askeri müdahale bekleyen sosyalist gruplar, Demirel hükümetinin devrilmesini istedikleri için ilk aşamada gerçekleşen darbeyi desteklemiş ve olumlu karşılamıştır. AP hükümetini deviren darbeyi, sağa karşı yapılmış sol nitelikte bir darbe olarak değerlendiren DİSK, darbeyi destekleyen ilk bildiriği yayınlamış; DİSK'in bildirisini Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve Dev-Genç gibi sol örgütlerin yayınladıkları destek açıklamaları takip etmiştir (Köse, 2010: 119; İnce, 2016: 175). Ancak ilk bakıldığında AP'ye ve Demirel'e yapılmış gibi görünen darbe, yalnızca AP kadrolarını ve sağcılarını değil; sol - sosyalist çevreleri de hedef alarak sert bir biçimde ezmiştir (Akıncı, 2014: 67). 12 Mart sürecinde sosyalistlerin darbe beklentisi taşıdığı konusunda Toktamış Ateş, Bedri Baykam'a verdiği röportajda şunları ifade etmiştir:

Biz Türkiye'de böyle bir hareket olduğu zaman, ilk aşamada bunun ilerici bir hareket olduğunu sandık. Gazetelerden aldığımız imaj buydu. Demirel'in istifaya mecbur olması gibi! Hatta bir gün kendi aramızda bir hayal kabine kurduk. 5-6 tanesi de tuttu. Yani sol – Kemalist bir kabine olarak zaten o beyin hükümeti denilen hükümet, bizim de düşündüğümüz şeymiş. Ondan sonra maalesef Balyoz harekâtı başladı. Müthiş bir hayal kırıklığı oldu (Baykam, 1999: 48).

Türkiye sosyalistlerinin bu yanılgısı, darbenin kime karşı yapılsa yapılsın desteklenmemesi gerektiğini; çünkü sonuçlarının öngörülemeyeceğini ve bu nedenle demokrasiyi savunmanın tarihsel bir sorumluluk olduğunu gösteren önemli ve maalesef acı bir tecrübe olmuştur.

12 Mart 1971 Askeri Muhtırası sonrasında, ordu doğrudan kurumları ele geçirmek ve meclisi feshetmek yerine, hükümeti istifa ettirerek bir teknokrat hükümeti kurdurmuştur. Bu özelliğinden dolayı 12 Mart Askeri Muhtırasının 28 Şubat 1997 müdahalesine de örnek teşkil ettiği düşünülebilir. 12 Mart döneminde parlamento feshedilmeyerek meclis içerisinde 1. ve 2. Nihat Erim hükümetleri, Ferit Melen hükümeti ve Naim Talu hükümeti kurulmuş olsa bile kurulan teknokrat hükümetleri meclis iradesine dayanmaktan ziyade askerin taleplerini karşılayan birer kukla hükümet görünümü sergilemiştir (Başaran, 2016: 125)

12 Mart sonrasında Nihat Erim'in başbakanlığında kurulan ilk teknokrat hükümeti, askerlerin arzu ettiği reformları yapmasına rağmen; ülke genelinde yaşanan anarşi olayları durdurulamamış ve Nihat Erim'in 22 Nisan 1971 günü TRT'ye yaptığı "tedbirler balyoz gibi kafalarına inecektir." açıklamasıyla Balyoz Harekâtı başlamış ve 26 Nisan 1971 günü 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim kararıyla birlikte darbenin yalnızca sağa yapılmadığı da gözle görülür boyutta ortaya çıkmış ve 28 Nisan 1971 günü yayınlanan sıkıyönetim komutanlığı kararnamesiyle darbeyi ilk aşamada yayınladıkları bildirilerle destekleyen Dev-Genç, TÖS, Devrimci Doğu Kültür Ocakları gibi sol örgütler kapatılmıştı. Bu süreci takiben silahlı mücadele yöntemini benimseyen

sol örgütler daha da saldırganlaşmış ve 19 Mayıs 1971 günü THKP-C üyeleri, İsrail Başkonsolosu Elrom'u kaçırarak öldürmüştür. Elrom olayı, uluslararası baskının da eklenmesiyle birlikte, devletin otoriteyi sağlama yönünde aldığı tedbirleri sertleştirmiş ve tüm politik organizasyonlar darbe hukuku uygulanarak saldırıya uğramıştır (İnce, 2016: 181).

Darbecilerin devlet otoritesini tesis ediş şekli yalnızca suça karışanlar ile sınırlı kalmamış silahlı mücadeleyi benimsemeyen solcu, milliyetçi ve İslamcı dernekler de kapatılmıştı. Bu dönemde tutuklu yargılananlar hakkında işkence iddiaları gündeme gelmiş, insan hakları ayaklar altına alınmış ve çok sayıda gazetecinin tutuklanmasıyla basın özgürlüğü askıya alınmıştır. Diğer taraftan anarşi ortamının ortadan kaldırılmasının askeri güç kullanımı yoluyla denemesi oldukça sorunlu durmaktadır çünkü Demirel'in belirttiği gibi, aslında meşru hükümet ve meşru parlamentoya müdahale edilmesi de bir çeşit anarşidir (Arcayürek, 1985: 385). Demirel'in işaret ettiği askeri müdahalenin de bir anarşi yöntemi olduğu noktasına benzer bir bakış açısını, 12 Mart yargılamaları sırasında Mahir Çayan'ın yaptığı 220 sayfalık savunmada da görmek mümkündür. Çayan ifadesinde şu beyanda bulunmuştur: *Huzurunuzda idam talebiyle getirildik. Suçumuz anayasayı tebdil, tağyir ve ilgadır. Ancak hangi anayasayı? Zira bu anayasa rafa kaldırılan anayasadır* (Milliyet, 1971: 1).

Çayan'ın askerlerin yaptığı müdahale neticesinde anayasal durumun askıya alındığı ve böyle bir durumun zaten anayasal olmadığı vurgusu haklılık payı taşımaktadır. Diğer taraftan küçük politik grupların radikalize olması sonucunda gelişen olayların bir askeri darbeye neticelenmesi bu grupların dışarıdan provoke edilerek kaos ortamının yaratıldığı kuşkusunu barındırmaktadır (Başaran, 2016: 126)

1961 Anayasası ile vatandaşlara tanınan hak ve hürriyetler, çok geçmeden 12 Mart Muhtırası ile kısıtlamaya gidilmiştir. Süleyman Demirel başbakanlığındaki Adalet Partisi (AP) Hükümetini hedef alan muhtıra ile askeri otorite daha da kuvvetlendirilmiş, Bakanlar Kurulu'na Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisinin önü açılmış, devlet memurlarına tanınan sendika kurma hakkı ve TRT'ye tanınan özerklik kaldırılmış, üniversitelerin özerkliği zayıflatılmış, Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulmuştu. Muhtıra metninde darbenin gerekçesi olarak, kardeş kavgası, kaos, ekonomik ve sosyal huzursuzluklar gösterilmişti (Işık, 2018: 13).

12 Mart'ta 27 Mayıs'ın aksine ihtilalciler yönetime doğrudan el koymamış, yalnızca hükümet değişikliğini talep etmişlerdi. Muhtıra metninde eğer talepleri yerine getirilmezse iktidarı ele geçireceklerini beyan ediyorlardı. Bu durumda, başbakan Demirel'in önünde iki seçenek vardı, ya direnmek ya da teslim olmaktı (Birand vd., 2000: 234).

12 Mart darbesinin yarattığı toplumsal sonuçlara bakıldığında 27 Mayıs ve 12 Eylül müdahalelerine kıyasla toplumun sosyal ve ekonomik hayatını daha az etkilediği

belirtilebilir. Ancak darbe siyasal zeminde keskin değişimlere yol açmıştır. Zira solun ve sağın NATO karşıtı güçleri büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. 12 Mart Askeri Muhtırasının tek amacının anarşinin ortadan kaldırılması olmadığını, Milli Nizam Partisi (MNP) ve TİP gibi silahlı mücadeleyi benimsemeyerek yasal durumla bağlarını koparmamaya ve parlamenter sistemin içinde kalmaya özen gösteren partilerin kapatılması da göstermektedir (Başaran, 2016: 126)

Hükümetin istifa etmesi ve Süleyman Demirel'in 12 Mart Muhtırası'na maruz kalmasının gerekçelerinden birinin de ABD tarafından kendisine dayatılan "haşhaş yasağı" talimatını reddetmesi olduğu kabul edilmektedir. Demirel'in olumsuz cevabının akabinde dönemin Amerikan Büyükelçisi Dışişleri Bakanı Çağlayangil'e, kendisinin hatıralarında bahsedildiği biçimde, "Çok kötü şeyler olacak" demekten kaçınmamış ve 12 Mart Muhtırası'nın ilk sinyali vermiştir (Can, 2012: 65).

12 Mart muhtıra dönemi, 1973 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde askerlerin tüm taleplerine rağmen istedikleri ismi seçtirmemeleri ile sonuçlanmıştır. Geçmiş dönemlerde askerlerin istediği isimler bir teamül şeklinde meclis tarafından cumhurbaşkanı seçilirken askeri hiyerarşinin devlet yönetimini kontrol ettiği bir muhtıra döneminde Ecevit ve Demirel anlaşarak askerlerin baskılı taleplerine karşı direnmiş ve Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesini sağlamıştı. Bu durum sivil demokrasinin 12 Mart muhtırası ile kendisine saldıran askeri bürokrasiye verdiği bir cevap olarak değerlendirilebilir. Demokrasiye tam anlamı ile dönüş ise, 1973 yılında yapılan genel seçimler ile gerçekleşmişti. 1973 genel seçimlerinden CHP birinci parti olarak çıkmış ve CHP ile Milli Selamet Partisi arasında bir koalisyon hükümeti kurulmuştu (Başaran, 2016: 126).

12 Mart muhtırası incelendiğinde toplumsal etkileri yönünden şiddet, anarşi ve terörü engelleyememiş, toplumsal ve siyasi ayrılıkları derinleştirmişti. Siyasi iktidarsızlıkların ve toplumsal şiddetin neticesinde bozulan ekonomi çarpık göç dalgasını oluşturması ile toplumsal yozlaşma, gecekondulaşma ve kültürler arası uyumsuzluklar ile karşılaşılıyordu (İnce, 2016: 190).

3.8. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi

12 Eylül Dönemi olarak adlandırılan Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyması ile 12 Eylül 1980 tarihinden 6 Kasım 1983'te yapılmış olan milletvekilliği seçimleri sonucu sivil hükümetin göreve başlayacağı üç yılı aşkın süren dönemi kapsamaktadır. Türkiye'de 1980 yılında iç karışıklıkların artması ve bunun yanında bir de cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bir sonuca bağlanamaması üzerine gerilen iç siyasi ortam askeri teşkilatı huzursuzlandırmış ve TSK darbe hazırlıklarına başlamıştır. 12 Eylül 1980 sabahı başlayan "*Bayrak Harekâtı*" adı altında yapılacak olan müdahale ile Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koydu (Turan, 2011:53). Bu müdahale, hiçbir direniş ile karşılaşmadan amacına uygun olarak ilerledi. Darbe, emirler ve komutalar ile

yukarıdan aşağı, yani hiyerarşik bir düzen çerçevesinde gerçekleştirildi. 12 Eylül'ü gerçekleştiren komutanlar kendileri için oluşturdukları ortak bir sıfat altında toplandı. Bu grup bundan böyle Milli Güvenlik Konseyi(MGK) adıyla anıldı. Darbenin en somut göstergesi olan MGK'nın hazırlamış olduğu bildirinin 12 Eylül 1980 tarihinde sabah 04.00'te TRT'den okunması ile darbe gerçekleştirildi. Orgeneral Kenan Evren'in bizzat kendisinin okuduğu bildiri metni şöyledir:

- *“Devletin varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik saldırılar yoğunluk kazanmıştır. - Buna karşılık devlet organları ve anayasal kuruluşlar işlemez duruma getirilmişlerdir.*

- *İrticai fikirler ve sapık ideolojiler devlet kuruluşlarını, işçi örgütlerini ve siyasal partileri etkileri altına alarak ülkeyi iç savaş eşiğine getirmişlerdir.*

- *TSK, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini Türk milleti adına yerine getirmek için emir ve komuta zinciri içinde ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.*

- *Harekatın amacı, ülkenin bütünlüğünü, devletin otoritesini yeniden sağlamak, demokratik düzenin işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmaktır.*

- *Parlamento ve hükümet feshedilmiş, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiş, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış, ikinci bir emre kadar saat 05'ten itibaren sokağa çıkma yasağı konmuştur.”* (Akşin, 2008: 31).

3.8.1. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yönetime El Koyması

1980 yılına gelene dek kanlı yıllar geçirilmiş ve ardı arkası kesilmeyen terör olayları gerek halkın kendi içinde gerekse siyasiler, gazeteciler üzerinde devam etmektedir. Askerler, siyasetçilerden ümitlerini kesmişler, siyasetçiler de askerleri göremez derecede iç karışıklıklara kendilerini kaptırmıştır. 1980'in Eylül ayında Türkiye'deki anarşi ortamı hat safhadadır. Ekonomi politikaları işlemez hale gelmiştir. Enflasyon ve grevler artmış ekonomi çökme noktasına sürüklenmiştir. Halk umutlarını her geçen gün yitirmekte, tedirgin geçen günlük hayat tüm sivil hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Müdahale kaçınılmazdır ve *"Bayrak Harekâtı"* kod adı ile 12 Eylül 1980 saat 04.00'te bu darbe gerçekleşmiştir. Darbe saati gelmeden 2 saat önce birlikler önceden planlanan noktalara doğru harekete geçmiştir. TRT ve PTT binaları ele alınmış, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne el konmuştur. Hürriyet Gazetesi 13 Eylül 1980 manşeti şu şekildedir:

“Terörün sonucu:

Yönetim Milli Güvenlik Konseyinde,

Atatürk yolunda devam,

Orgeneral Evren, demokrasinin sağlam temellere oturtulacağını, anayasa, seçim ve partiler yasalarının değiştirileceğini, seçime gidileceğini

açıkladı. Konsey ve G. Kurmay Başkanı Org. Evren kısa zamanda Bakanlar Kurulu kurulacağını açıkladı. Hükümet ve Parlamento feshedildi, parti faaliyetleri durduruldu, parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Liderler ve parlamenterler suçlanmayacak, ancak daha önce işledikleri suçlar kovuşturulacak. Yeni yönetime karşı yapılacak her türlü direniş en sert şekilde kırılacak.”

Darbe meşrulaştığı andan itibaren askeri teşkilat için de somut adımlar atma zamanı geldi. Sıkıyönetim komutanlıkları için atamalar yapılmış, bunlar için durumun gerektirdiği tüm önlemleri alabilme yetkisi verilmiş, vatandaşlara da bu kural ve uygulamalar karşısında saygılı olmaları konusunda bazı görevler üstlendi. Türkiye’den çıkışlar kontrol altına alınmaktan ziyade tamamen kısıtlandı, Türk Hava Kurumu, Kızılay gibi bazı kuruluşlar haricinde tüm derneklerin faaliyetleri durduruldu. DİSK ve MİSK işçi sendikasının yöneticileri TSK güvencesi altına alındı. Emniyet Genel Müdürlüğü ise Jandarma Genel Komutanlığı’nın emrine verildi. Bunun yanında MGK, tüm yönleri düşünerek kendini güvence altına almak adına sıkıyönetim askeri mahkemeleri kurmak ve bunlara gerekli atamaları yapmak yetkisi ile donatılarak, herhangi bir sıkıyönetim kararına aykırılık, emirler karşısında işlenecek suçlar gibi konulara da bu mahkemede bakılması için zemin hazırladı.

Yasama ve yürütme görevlerini kendisinde toplayan MGK, toplumsal düzeni etkileyen bazı kararlar almıştır. Bunlar; grev ve lokavtların ertelenmesi, toplu iş sözleşmesi yapılan işyerlerinde işçilere yüksek düzeyde avans niteliğinde bir ek ödeme yapılması, işçi kurumlarının paralarının bloke edilmesi ve sadece Türk-İş’e bağlı olan sendikaların faaliyetlerine devam etmesi gibi önemli kararlardır. Dış yankılar açısından ise belli başlı noktalar vardır. Mesela Amerika için önemli olan Türkiye’deki ve bölgedeki çıkarlarının korunmasıydı. Demokrasi, insan hakları gibi kavramlar ikinci plandaydı. Dönemin CIA Başkanı Stanfield Turner bu tercihi şöyle anlatmaktadır:

“Çünkü Soğuk Savaş sırasında Türkiye ile ilişkilerimiz hep çok sağlam oldu. Türkiye ile kurulan dostça ilişkiler, bölgedeki çıkarlarımız açısından çok önemliydi. Bunu insan haklarından daha çok önemsiyorduk. Bizim için öncelik dostça ilişkilerdeydi. İkinci öncelik ise rejimin yapısıydı. Ancak ikisi arasında bir seçim yapmak gerekse, birincisi öne çıkıyordu.”

CIA’nın ünlü Türkiye istasyon şefi Paul Henze’e göre Amerikan yönetimi için Türkiye’de Ordu’nun yönetime el koyması sürpriz değildi. Beklenen bir durum olduğundan söz etmiştir (Birand, 1984: 148).

1980 Darbesini diğer müdahalelerden ayıran bazı özellikleri vardır. TSK, yürürlüğe koyacağı belli başlı anayasal kuralları, yapılandırılacak yeni kurumları, devlet ile iktidar arasındaki işleyişin nasıl yürütüleceğini ve sivil hayata geçildikten sonra gidişatın olumlu sonuçlar doğurması ve sağlıklı ilerlemesi için gereken her şeyi önceden ayarlamış tüm ayrıntıları belirlenmiş olarak darbeye hazırdır.

"General Kenan Evren müdahalenin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini veren iç hizmet kanunun 34. maddesine uygun olarak ve bütün millet adına yapıldığını açıkladı. Bu, sonraki faaliyetlerle içi doldurulacak bir iddiaydı. Tıpkı önceki darbeler gibi 12 Eylül'ün de sürekli bir askeri rejimi amaçlayıp düzen sağlandıktan sonra zamanla sivil parlamenter yönetimin yeniden tesis edilmesini amaçladığı kesin gibidir. Buna karşılık Demirel ve diğer politikacılar TSK'nın 1980'den önce anarşiyi önlemek için sıkıyönetimin yetkisini yeterince kullandığını ve hükümetin düzeni sağlamayı kendi başına da becerebileceğini iddia etmektedirler." (Karpaz, 2012: 297-298)

12 Eylül Darbesi, tüm şartlar olgunlaşmıca adar beklemiş ve en doğru, en zayıf, en tükenilmiş anda gerçekleştirilmiştir. Halk, terör ve anarşi söylemlerinden bile bunalmışken darbe yapılmasıyla akan kanın duracağı beklentisi akıllara yerleştirilmiştir. Bu nedenle bu darbe halkın desteğini arkasına almıştır. Konu can güvenliği olduğundan dolayı komutanlar *"Sizin can güvenliğini biz sağlayacağız"* demecileri ile yönetimi ele almakta hiç zorlanmamıştır (Karaca, 2015: 62).

3.8.2. Devrilen Hükümet 1980

Kenan Evren ve kuvvet komutanlarından oluşan Milli Güvenlik Konseyi tarafından 1980'li yılların 12 Eylül'ünde darbe gerçekleştirken, Süleyman Demirel'in Başbakan olarak görev yaptığı hükümet görevden alındı. Türkiye Büyük Millet Meclisi feshedilerek yürürlükte olan anayasa uygulamadan kaldırıldı.

12 Eylül günü Kenan Evren'in, devraldığı hükümet için radyo ve televizyonda yaptığı konuşmanın bazı açıklayıcı nedenleriyle ilgi olarak:

"...Siyasi partiler, bu kritik dönemde milletin özlemle beklediği önlemleri almak yerine; iç gerilimi devamlı arttırarak, yıkıcı ve bölücü mihrakları büsbütün kışkırtarak, onlara cüret ve cesaret verecek beyan ve eylemleri ile adeta yarışarcasına seçim yatırımları için zemin yaratma yollarını tercih etmişlerdir. İktidara gelen siyasi partiler, devlet teşkilatının bütün kademelerini kendi görüşleri doğrultusundaki kişilerle doldurarak, kamu görevlilerinin ve vatandaşlarımızın bir tarafa girerek kapmalara bölünmesini zorunlu hale getirmişler, giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen kaynakların şekillenmesine ve kamu kuruluşlarında çalışanlarla polis ve öğretmenlerin dahi birbirine düşman kamplara ayrılmasına neden olan partizan tutum ve davranışlardan vazgeçmemişlerdir. Böylece tarafsız halkımız, devletten beklediğini parti kapılarında aramaya mecbur bırakılarak devlet otoritesi yok olmaya, vatandaşların hak ve hukukunu korumak ve ona tarafsız hizmet götürebilmek yerine, devletin saygınlığı

yavaş yavaş erimeye mahkûm olmuş ve dolayısıyla ülkemizde tam otorite boşluğu teşekkül etmiştir.” bunlar aktarılmıştır (Yetkin, 2011: 172-173)

Tüm radyo, televizyon konuşma metinleri hazırlanmış, gerekli tedbir ve asayiş ortamı yaratıldı. Kenan Evren bu darbenin önceki müdahaleler gibi olmasını istemedi. Siyasilerin evlerinden alınması konusunda kapıya gönderilecek askerin yanında mutlaka partiden veya çevresinden bir tanıdığı olmasını ve haberi aileye kendisinin vermesini sağladı. Önceki darbelerin aksine siyasiler üzerinde herhangi bir kötü muameleye mahal verilmedi. Ordunun yönetime el koymasından sonra çok sayıda parti kapatılmış ve parti başkanları da tutuklanmıştır. Fakat CHP ve AP ilk zamanlar kapatılmamış ve milletvekillerine de dokunulmadı. Ayrıca ayrılıkçı radikal gruplara karışan birçok vekil gözaltına alındı. Askeri yönetim darbe sonrası tamamen sivil bir hükümet kurmak istediye de bazı subay kesiminin buna itiraz etmesi sonucu emekli Amiral Bülend Ulusu Başbakanlığa getirilmiştir. “MGK kendisini dolaysız sivil etkilerden ve ordu içindeki kişisel önyargılardan yalıtmak için elinden geleni yaptı. İşin ilginç tarafı şuydu ki, Konseyin kendisini dış etkiden uzak olması halk nazarındaki itibarını artırmış gibiydi. Bu dönemde, gücü ellerinde toplayan az sayıdaki komutanın, kendileriyle halk arasında hiçbir aracı olmaksızın, dürüst, yoldan çıkartılamayacak ve ülke çıkarlarına sadık insanlar olarak görüldüğü varsayılabilir.”(Karpat, 2012: 300).

Siyasi faaliyetleri durdurulan parti liderlerinin gönderileceği yerler, uçak ve helikopterler hazırlanmıştır. Darbe prosedürü bittikten sonra asıl iş darbe sebeplerinin çözüm sürecine gelmiştir. TSK'nın ilk vaadi anarşinin ortadan kaldırılacağıdır. Sıkıyönetim komutanları tam yetki ile donatıldı. Türkiye tarihinin en büyük tutuklama kararları alınmaya başlanmıştır. Kışlalar bile cezaevi haline getirilmiştir. Askeri rejim tüm yurttta egemen haline gelmiştir. Sağ-sol çatışmalarından ve TSK karşıtı ayaklanmalardan korkulmaktadır. Halka barış çağrıları yapılırken silah tesliminde bulunmaları istenmektedir. Amaç Türkiye içindeki kaçak silahlanmanın önüne geçilmesi ve anarşinin azalmasını sağlamaktır. Türkiye'nin nabzını tutan diğer bir güç ise DİSK'ti. O sırada neredeyse yüz bin işçi grevdedir. DİSK'in bir çağrısı ile tüm işçiler grev yapabilecek durumdadır. Türkiye'nin ekonomisi bu nedenle risk altındadır. DİSK'in bu kitlesel gücü elinde bulundurması tüm işçilerin demokrasi karşıtı eylem yapması gibi bir direnişle karşı karşıya kalmak askeri rejimi korkutmaktadır. Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu; Türkiye içi anarşi ortamını bitirmek ve siyasi istikrarsızlığı düzene sokarak hükümeti sivillere devredecektir. Tüm şartlar olgunlaştığında, sivil hayat düzene girdiğinde ve siyasi hiyerarşik düzen sağlandığında demokrasi kaldığı yerden devam edilecektir (Karaca, 2015: 63).

3.8.3. Milli Güvenlik Konseyi (MGK)

12 Eylül 1980 Darbesi yapılmasıyla hükümet devrilmiş, Silahlı Kuvvetler yönetimi devralmıştır. Siyasi yasaklar başlamış 1961 Anayasası hükümleri askıya

alınmıştır. TSK'nın istikrarsız düzene ve Türkiye'nin kanayan yarası terör olaylarına karşı ayakta kalması gerekmektedir. Bunu başarabilmesi adına tam yetki ile donatılmış bir organa ihtiyacı vardır. Özellikle kanun çıkarma yetkisini elinde bulunduracak düzeyde olan bu organ ülke gidişatının gerektirdiği tüm olanaklara karı müdahale edebilecek bir güçte olmalıdır. Yasama ve yürütme yetkilerini ele almış olan ordunun bir de yargı konusunda ayrı bir kola ihtiyacı bulunmaktadır. İşte tam yetkiyle donatılacak olan bir kurul oluşturulacak yasama, yürütme ve yargı organlarının tek yükümlüsü olacaktır. Bu da TSK'nın tüm hakları kendi elinde toplaması demektir ve sivil hayatın karışıklığı ve kanunların işlemez hale gelmesi bu konuda en uygun ortamı yaratmıştır. “12 Eylül'ü gerçekleştiren üst komutanlar grubu kendilerine Milli Güvenlik Konseyi(MGK) ve üyeleri sıfatını verdiler. Böylece 1961 Anayasası ile rejim içine yerleştiren ve 1982 Anayasası ile devam edecek olan Milli Güvenlik Kurulu adlı “*danışma*” organının adındaki üç sözcükten ikisi müdahaleci grubun kendilerini isimlendirmelerinde esin kaynağı oluyordu. Üçüncüsü yani “*kurul*” sözcüğü de zaten aynı anlama gelen Fransızca deyimle “*Konsey*” olarak ifade edilmişti. İsim seçmenin, ABD'nin 1960'larda ürettiği “*Milli Güvenlik Devleti Doktrini*” terim ve kavramıyla benzerliği de dikkat çekiciydi. Milli Güvenlik Konseyi şu üyelerden oluşuyordu: Genel Kurmay Başkanı Org. Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun. Devlet Başkanlığı ve MGK Başkanlığı görev ve yetkilerini de Kenan Evren kuşanmıştı. Öbürleri, askeri görevlerini sürdürmelerinin yanı sıra MGK üyesi sıfatı sahibiydiler. MGK Genel Sekreterliğine de Orgeneral Haydar Saltık atandı” (Akşin, 2008: 30-31).

27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra halkoylaması sonucu hazırlanan yeni anayasa ve Kurucu Meclis göreve başladı ve serbest seçimlerle seçilecek olan TBMM üyelerine kanunları yapma görevi verilmiştir. Yalnız 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında yönetimi elinde tutan MGK, 13 ay boyunca kanun yapma görevini meclise bırakmamıştır. Bizzat kanunları kendileri hazırlamışlardır. Zira 1983'te yapılan seçimlerde oluşturulan yeni mecliste bile MGK'nın süzgecinden geçen vekillerden oluşacağı beklenen bir gerçektir. Bu durum, askeri yönetimin işini ne kadar sağlama aldıklarının ve uzun dönem planlı hareket ettiklerinin bir göstergesidir. Anayasanın halkoylamasından geçmesinden sonra MGK için hızlı bir kanun trafiği başlamıştır. Böylece günümüze kadar oluşan siyasi, sosyal, kültürel, sendikal alanlarda hazırlanan yasalar belirlenmiştir. MGK, anayasa yargısı içinde olmayan ve bu nedenle “*Anayasa muhtevası içinde ikinci anayasa*” özelliği gösteren bu kanun başlıkları arasında: Hâkimler, savcılar, grev ve lokavtlar, Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM), Yargıtay, Yüksek Öğretim Kurumu(YÖK), TRT, Anayasa Mahkemesi, Çevre, olağanüstü hal, sendikalar, siyasi partiler, kamulaştırma, kamu düzeni gibi konular yer alır. MGK tarafından çıkartılan yasalarda sivillerden ziyade askeri alanı ilgilendiren yasalar geniş

yer tutmaktadır. TSK, yıllar yılı sivil iktidarlar döneminde gerçekleştiremediği birçok faaliyeti hayata geçirme imkânı bulmuştur. Bu duruma ait örnekler olarak; Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), Jandarma Teşkilatı, Yüksek Askeri Şura, Harp okulları, Türk Silahlı Kuvvetleri personeli, askeri ceza, seferberlik vb. ile ilgili yasalar verilebilir (Karaca, 2015: 65).

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde 1980 sonrası başta anayasa olmak üzere çıkarılan kanun ve tüzükler askeri özellik göstermektedir. Hatta bu durum mevcut yürürlükteki anayasaya uygun olmasa da Anayasa Mahkemesi tarafından incelenmesi mümkün olmamaktaydı.

3.8.4. 1980 Askeri Müdahalesi'nin Etkileri

Genelkurmay Başkanı Kenan Evren öncülüğünde 12 Eylül 1980 tarihinde ordu yönetime bir kez daha el koymuştur. Bu müdahale, “Bayrak Harekatı” olarak da nitelendirilmektedir. Akabinde ise Kenan Evren'in başında olduğu Milli Güvenlik Konseyi kurulmuş ve Bülend Ulusu hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 12 Eylül müdahalesi ile siyasal partiler kapatılmış ve parti liderleri tutuklanmıştı. Siyasi yasaklar 1987 referandumu ile kaldırılmıştı.

12 Eylül müdahalesine “bayrak harekatı” ismi verilerek ülkenin tek bir bayrak altında bir araya gelmesi hedeflenmişti (Birand, 1984: 200).

12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti üçüncü kez askeri müdahale ile karşılaşmıştı. Bu darbe ile 1961 Anayasası tamamı ile devre dışı bırakılmıştı. 1961 müdahalesinden sonra siyasette aktif bir rol üstlenen Süleyman Demirel, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi konjonktürüne elverişli olmayan 1961 Anayasası ile idare edilmeyeceğini en başından beri beyan etmişti. Maraş ve Çorum'da yaşanan olaylar ile Türkiye'de bir kargaşa ortamı oluşturmak istenmiş, 12 Eylül darbesi için uygun bir zemin hazırlamak istenmişti (Ceylan, 2012: 81-82). 12 Eylül müdahalesi Türkiye'nin global sistemle bütünleşmesi için lüzumlu olan konjonktüre zemin hazırlamıştı (Can, 2012: 68). Bunun yanında, 12 Eylül müdahalesinin yalnızca dış güçlerin bir oyunu olmadığını da ifade etmek gerekir. Zira söz konusu müdahalenin sosyolojik nedenleri de bulunmaktadır. Türkiye'de toplumsal sınıflar arasındaki kutuplaşmalar şiddet ortamının yaygınlaşmasına ve dolayısı ile darbeye zemin hazırlanmıştı (Işık, 2018: 15).

12 Eylül vesayet rejimi 1983 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. 12 Eylül müdahalesi, 27 Mayıs ve 12 Mart müdahalelerine nazaran daha uzun süreli olmasına rağmen önceki iki müdahalenin aksine yönetime el koyan cuntacıların detaylı bir toplumsal ve iktisadi planları söz konusu olamamıştı (Hale, 2014: 293).

1980 müdahalesi ile sivil toplum Türkiye'de gerileme dönemine girmişti. 1980-1983 yılları arasında sivil toplum örgütleri kapatılmış, 1980 müdahalesinden sonra sendika, dernek ve meslek kuruluşlarına önemli sınırlamalar getirildi. 1983 yılından sonra sivil toplum örgütleri tekrar kurulma adımları atılmıştır. 1980 müdahalesinden

sonra sivil toplum anlayışının getirilen kısıtlamalar ve yasaklamalardan dolayı gerilediği söylenebilir (İnce, 2016: 282).

İktidara gelen evren ve arkadaşları dört önemli hedefe ulaşmışlardı.

1. Silahlı kuvvetler içerisinde rejime yönelik tehdidi önlemişlerdi. İktidarda bulundukları süre içerisinde emir komuta hiyerarşisi korunmuştur.

2. Darbenin temel nedenleri arasında bulunan siyasi şiddet dalgasının hızlı ve etkili bir şekilde bertaraf edilmişti.

3. Yıllar süren kaos ve durgunluğun ekonomiyi yeniden dizayn ederek rayına oturtmuşlardı.

4. Yeni anayasa ve seçim kanunu çıkarılmış, başlangıçta söz verdikleri gibi iktidarı seçim ile yönetime devretmişlerdi (İnce, 2016: 284).

Darbe yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler yadsınamaz düzeyde bulunmaktadır. Bu 1980 darbe girişiminin en etkili olduğu alanlardan bir tanesinde üniversiteler olmuştur. YÖK kanunu ile getirilen yeni düzenlemeler günümüzde de etkisi devam eden bir kurumun temelleri atılmıştır.

12 Eylül 1980 Darbesi'nin yarattığı etkileri kısaca şu şekilde ifade etmekte fayda vardır. Gerek özel gerek kamuda birçok vatandaş bu darbeden zarar görmüştür. Yaklaşık 650.000 kişi göz altına alınmış, 1 milyon 683 bin kişi fişlenmiştir. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılanmıştır. 7 bin kişi için idam cezası istenmiş, 517 kişiye idam cezası verilmiştir. Haklarında idam cezası verilenlerden 50'si asılmıştır (26 siyasi suçlu, 23 adli suçlu, 1'i Asala militanı). İdamları istenen 259 kişinin dosyası Meclis'e gönderilmiş, 71 bin kişi TCK'nin 141, 142 ve 163. maddelerinden yargılanmıştır. 98 bin 404 kişi örgüt üyesi olmak suçundan yargılanmış, 388 bin kişiye pasaport verilmemiş, 30 bin kişi sakıncalı olduğu için işten atılmış, 14 bin kişi yurttaşlıktan çıkarılmış, 30 bin kişi siyasi mülteci olarak yurtdışına gitmiştir. 300 kişi kuşkulu bir şekilde ölmüş, 171 kişinin işkenceden öldüğü belgelenmiştir. 937 film sakıncalı bulunduğu için yasaklanmış, 23 bin 677 derneğin faaliyeti durdurulmuştur. 3 bin 854 öğretmen, üniversitede görevli 120 öğretim üyesi ve 47 hâkimin işine son verilmiş, 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istenmiştir. Gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verilmiş, 31 gazeteci cezaevine girmiş, 300 gazeteci saldırıya uğramış, 3 gazeteci silahla öldürülmüştür. Gazeteler 300 gün yayın yapamamış, 13 büyük gazete için 303 dava açılmış, 39 ton gazete ve dergi imha edilmiştir. Cezaevlerinde toplam 299 kişi yaşamını yitirmiş, 144 kişi kuşkulu bir şekilde ölmüş, 14 kişi açlık grevinde ölmüştür. 16 kişi -kaçarken- vurulmuş, 95 kişi - çatışmada- ölmüş, 73 kişiye - doğal ölüm raporu- verilmiş, 43 kişinin -intihar ettiği- bildirilmiştir (Kaya, 2013: 44).

3.9. Post-Modern Bir Darbe (28 Şubat 1997)

Siyasal literatüre post modern darbe olarak geçen 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısı, Türkiye'de toplumun laik-dinci diye kutuplaştığı, görsel ve yazılı medyada

sansasyonel başlıkların atıldığı, korku ve gerilimin hâkim olduğu bir ortamda gerçekleşti. 28 Şubat'ın mimarlarının gözünde “*demokrasiye balans ayarı*” yapıp laik düzen korunurken seçilmiş Refah- Yol hükümetinin düşürülmesi ve sonrasında özellikle başörtülü gençlerin eğitim hakkının engellenmesiyle sembolleşen mağduriyetler dönemi başladı (Öcal, 2009: 4; Menek, 2017a: 239).

Türkiye, 1997 Şubat'ına derin endişe ve güvensizlik ortamında girmiştir. 3 Kasım 1996 tarihinde, Susurluk'ta meydana gelen ‘siyaset-devletmafya’ üçgenini ve devletteki gizli yapılanmaları gözler önüne sererek, ülkeyi sarsan trafik kazasının sonuçlarının etkisi büyük olmuştur. Ülkede ‘temiz toplum’, ‘hukuk devleti’ ve ‘lâik cumhuriyet’ özemleri ile 2 Şubat'ta, sivil toplumun örgütlediği ‘Sürekli Aydınlık için 1 Dakika Karanlık Eylemleri’ başlamıştır (Kaya, 2013: 45).

Refahyol iktidarı (Refah Partisi-Doğru Yol Partisi), bu olaylar karşısında tepki göstermiştir. RP kanadı, tüm bu olanların ‘fasa-fiso’ olduğu, bir kısım medyanın ‘suni gündemi’ olarak değerlendirirken; DYP kanadı ise, savunmaya ve sahiplenmeye yönelmiştir. Bu eylemler, toplumun iş başındaki hükümete olan tepkisini ortaya koymuş; protestolar, devlete ve rejime sahip çıkılmasında, halkın da çok yoğun ve etkin bir biçimde eylemlere katılımıyla, belki de ülke tarihinde ilk kez kamuoyunun sivil bir hareketine dönüşmüştür. Ancak; RP’li Adalet Bakanı Şevket Kazan eylemleri gerçekleştirenleri, “Mum söndü oynuyorlar.” şeklinde niteleyerek, iktidarın bu konudaki yaklaşımını ortaya koymuştur (Kongar, 2000: 279-280).

Erbakan'ın başbakanlığı sırasında Başbakanlık konutunda tarikat şeyhlerine yemek verilmesi, Pakistan ziyareti sırasında halkın İslam hareketine öncülük eden liderlerle gizli görüşmesi, Libya'da Kaddafi'nin Erbakan'ı Türkiye'nin başbakanı olarak değil İslam Halk Cumhuriyeti'nin bir üyesi olarak karşılayıp kendisinin de bu cumhuriyetin komutanı olduğunu belirtmesi ve Erbakan'ın bu olaya tepki vermemesi, Cuma namazlarından sonra bir kısım insanların sokakta ‘şariat isteriz’ diye bağırarak yürüyüş yapması ülkede ciddi sıkıntılara neden olmaktadır (Kaya, 2013: 45).

Post-modern Darbe'nin nedenleri olarak Başbakan Necmettin Erbakan'ın 1994 yerel seçimleri sonrasında sarf ettiği “Refah Partisi iktidara gelecek, adil düzen kurulacak. Sorun ne? Geçiş dönemi sert mi olacak, yumuşak mı olacak? Tatlı mı olacak, kanlı mı olacak?” sözünün şariatçı söylem olarak değerlendirilmesi, yine Erbakan'ın Libya gezisi sonrası Kaddafi'nin cüretkâr sözleri, Erbakan'ın tarikat liderlerine verdiği iftar yemeği, Refah Partili Sincan Belediyesi'nin düzenlediği Kudüs Gecesi gibi nedenler öne sürüldü. Post-modern darbenin ilk belirtilerini 4 Şubat'ta Sincan'da askeri konvoyun geçişi duyurdu. 15 tank ve 20 zırhlı araçtan oluşan konvoyun geçidi askerin darbe uyarısı olarak algılandı. Dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir, Sincan'daki askeri konvoyun geçidi “*demokrasiye balans ayarı*” olarak nitelendirdiği çok konuşuldu (Öcal, 2009: 4; Turan, 2011: 61).

Nihayetinde 28 Şubat 1997'de dokuz saat süren Milli Güvenlik Kurulu toplantısından, tarihe "*post-modern darbe*" olarak geçecek 18 maddelik bildiri çıktı. Milli Güvenlik Kurulu'nun Necmettin Erbakan başkanlığındaki 54. hükümetin istifasına yol açan toplantısında alınan bu 18 maddeden oluşan kararı şu şekildeydi:

1-Anayasamızda cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4'üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

2-Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Millî Eğitim Bakanlığı'na devri sağlanmalıdır.

3-Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:

a-8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttta uygulamaya konulmalı.

b-Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Millî Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

4-Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.

5-Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.

6-Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.

7-İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askerî Şûra kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yi dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.

8- İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.

9- TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve

diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.

10-Bu maddenin tam metnini Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği için yayınlamıyoruz.

11-Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.

12-T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademedede kesin önlemler alınmalıdır.

13-Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltmek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

14-Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

15-Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtari örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.

16-Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasadışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.

17-Ülke sorunlarının çözümünü "Millet kavramı yerine ümmet kavramı" bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.

18-Büyük Kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir (Kaya, 2013: 46-49; Özcan ve Devran, 2016; 1-14).

Bildiride hükümet laiklik konusunda sert bir şekilde uyarılıyor ve laikliğin teminatı için kanunların uygulanması ve sıralanan önlemlerin alınması talep ediliyordu. Tarikatların kapatılması, tarikatlara bağlı okulların Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmesi, 8 yıllık kesintisiz eğitim, Kur'an kurslarının denetlenmesi, Tevhid-i Tedrisatın uygulanması, irtica nedeniyle ordudan atılanları savunan ve orduyu din düşmanı gösteren medyanın kontrol altına alınması, kıyafet kanununa riayet edilmesi, Atatürk aleyhindeki eylemlerin cezalandırılması, hükümetten uygulanması istenen

önlemler arasındaydı. Bu arada Erbakan'ın da istifası istenmişti (Öcal, 2009: 4). İrticai faaliyetlerin takip ve kontrolü amacı ile bu dönemde Batı Çalışma Grubu (BÇG) oluşturuldu. MGK kararlarının uygulanmasını denetlemek üzere kurulan BÇG, milyonlarca kişi, kurum ve kuruluşla ilgili fişleme çalışmaları yaptı (Turan, 2011: 65).

Dönemin Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu tarafından etkileri 1000 yıl sürecektir şeklinde ifade edilen 28 Şubat 1997 post-modern darbesi, 3-4 yıl etkili olmuş ve 2010 anayasa referandumunda, değişikliklerin kabul edilmesiyle günümüzde süreci gerçekleştiren ve bu süreçte katkıları bulunanların yargılanması için soruşturmalar açılmaktadır (Kaya, 2013: 49).

28 Şubat süreci ve Refah Partisi'nin kapatılması, Millî Görüş içinden çıkan ve kendisini yenilikçi olarak lanse eden başka bir siyasi grubun iktidarına giden yolu açmış oldu. Mayıs 1997'de laikliğe aykırı fiillerin odağı olduğu gerekçesiyle Refah Partisi hakkında kapatma davası açıldı. Erbakan, yaşanan gerginliğin yatıştırılması amacıyla başbakanlık görevini koalisyon ortağı Tansu Çiller'e devretmek üzere 18 Haziran 1997'de istifasını dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e sundu. Ancak Demirel hükümeti kurma görevini Çiller yerine dönemin Anavatan Partisi (ANAP) lideri Mesut Yılmaz'a verdi. Refah Partisi, 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldı (Tunahan, 2015: 23).

Erbakan'ın siyasi yasaklı olduğu dönem Fazilet Partisi'nin 14 Mayıs 2000'de yapılan Birinci Kongresi'nde gelenekçi ve yenilikçi kanatlar arasındaki görüş ayrılıkları açık şekilde belli olmuştu. Erbakan'ın ağırlığı kongrede hissedildi ve gelenekçilerin adayı Recai Kutan, yenilikçilerin adayı Abdullah Gül'ü geride bırakarak genel başkanlık yarışını kazanmıştır. Fazilet Partisi'nin kapatılmasının ardından Recai Kutan liderliğindeki Millî Görüşçüler Saadet Partisi'ne geçmiştir. Yenilikçiler ise 14 Ağustos 2001'de Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç gibi isimlerin öncülüğünde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurmuşlardır (Safi, 2019: 153).

Laik düzenin tehlikeye girdiği düşüncesini taşıyan ordunun yönetime el koymak yerine Milli Güvenlik Kurulu'nda etkinleşerek, sonuç almak yolunu seçtiği 28 Şubat müdahalesi alternatifleri de düşünülerek girilmiş bir risktir. Askerin siyasal sistemdeki yasal dayanağını oluşturan Milli Güvenlik Kurulu, 28 Şubat döneminde, ortamın darbeye kadar gitmeden siyasal iktidara ince bir ayar olarak görülmüştür (Kaya, 2013: 49).

3.9.1. 28 Şubat'ın Sonuçları

28 Şubat'taki MGK toplantısını, Genelkurmay'ın sivil toplum, medya ve yargı mensuplarıyla yaptığı, kamuoyuna "irtica brifingleri" olarak yansıyan toplantılar izledi. Bu toplantılarda muhataplar Türkiye'deki "irticai tehdit" konusunda uyarılıyor, laik düzenin korunması için yapılması gerekenler anlatılıyordu. İrticai faaliyetlerin takip ve kontrolü amacı ile bu dönemde Batı Çalışma Grubu (BÇG) oluşturuldu. MGK

kararlarının uygulanmasını denetlemek üzere kurulan BÇG'nin milyonlarca kişi, kurum ve kuruluşla ilgili fişleme çalışmaları yaptığı iddia ediliyordu. 28 Şubat davası sanığı, dönemin Genelkurmay Harekât Başkanı emekli Orgeneral Çetin Doğan mahkemedeki savunmasında, BÇG'nin dönemin hükümetinin yayınladığı talimat doğrultusunda Genelkurmay Başkanlığı'nın yayınladığı 10 Nisan 1997 tarihli emirle kurulduğunu belirtmiş ve emrin "irticai olaylar hakkındaki ilgilileri ve yetkilileri uygun ve yasal platformlarda bilgilendirmek" olduğunu kaydetmiştir (Öcal, 2009: 4).

"İrticai faaliyetlerle" mücadeleden etkilenen en geniş kesim ise üniversite öğrenimi görmek isteyen kız öğrenciler oldu. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu'nun Şubat 1998'deki genelgesi, başörtülü ve sakallı öğrencilerin derslerden çıkarılması, direnmeleri halinde haklarında cezai işlem yapılması gibi önlemler içeriyordu. Kız öğrencilerin başörtülerini çıkarmaları için kurulan "ikna odaları" da bu dönemin ürünüdür. Başları örtülü olduğu için çok sayıda öğrenci üniversite öğrenimini yarıda bırakmak, bazıları başını açmak zorunda kaldı. Bazıları ise okullarına peruk takarak devam etti. 1998 yılı, ülke çapında türban eylemlerine sahne oldu (Çelebi, 2017: 125-148).

28 Şubat süreci ve Refah Partisi'nin kapatılması, Millî Görüş içinden çıkan ve kendisini yenilikçi olarak lanse eden başka bir siyasi İslamcı grubun iktidarına giden yolu açmış oldu. Mayıs 1997'de "laikliğe aykırı fillerin odağı olduğu" gerekçesiyle Refah Partisi hakkında kapatılma davası açıldı. Erbakan, yaşanan gerginliğin yatıştırılması amacıyla başbakanlık görevini koalisyon ortağı Tansu Çiller'e devretmek üzere 18 Haziran 1997'de istifasını dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e sundu. Ancak Demirel hükümeti kurma görevini Çiller yerine Anavatan Partisi (ANAP) lideri Mesut Yılmaz'a verdi. Refah Partisi, 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldı. Refah'ın yerine kurulan Fazilet Partisi de uzun ömürlü olmadı. Fazilet Partisi'ne, Milletvekili Merve Kavakçı'nın 2 Mayıs 1999 tarihinde TBMM'deki yemin törenine başörtüsü ile gelmesi ile yaşanan krizin ardından 7 Mayıs 1999 tarihinde kapatma davası açıldı. "Refah Partisi'nin devamı olması ve partinin laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline geldiği" gerekçesiyle açılan dava 22 Haziran 2001'de sonuçlandı ve Anayasa Mahkemesi Fazilet Partisi'nin de kapatılmasına karar verdi. Ancak Fazilet Partisi nasıl Refah Partisi'nin kapatılması olasılığına karşı kurulduysa Fazilet'in içinden de AKP ve Saadet Partisi olmak üzere iki parti çıktı (Tunahan, 2015: 23).

Erbakan'ın siyasi yasaklı olduğu dönem Fazilet Partisi'nin 14 Mayıs 2000'de yapılan Birinci Kongresi'nde gelenekçi ve yenilikçi kanatlar arasındaki görüş ayrılıkları açık şekilde belli olmuştu. Erbakan'ın ağırlığı kongrede hissedildi ve gelenekçilerin adayı Recai Kutan, yenilikçilerin adayı Abdullah Gül'ü geride bırakarak genel başkanlık yarışını kazandı. Fazilet Partisi'nin kapatılmasının ardından Recai Kutan liderliğindeki Millî Görüşçüler Saadet Partisi'ne geçti. Yenilikçiler ise 14 Ağustos 2001'de Recep

Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç gibi isimlerin öncülüğünde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurdu (Tunahan, 2015: 23).

1997 yılında yapılan post-modern darbenin etkileri 2009 yılına kadar devam etmiştir. Dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 28 Şubat'ın darbe ve yanlış olmadığını savunmuş ve anayasal yetkileri doğrultusunda kararlar verdiğini savunmuştu. Aynı zamanda Necmettin Erbakana muhalif sözler ile ithafta bulunduğu dönemin genel kurmay başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu tarafından 28 Şubat 1999'da yapılan MGK toplantısında irticai faaliyetleri bulunduğu iddiası ile laik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni korumaya yönelik bir hareket olarak nitelendirmişti.

3.10. E-Muhtıra-27 Nisan 2007

Genelkurmay Başkanlığı'nın 27 Nisan 2007 gecesi internet sitesi aracılığı ile 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, meclis tarafından Cumhurbaşkanı seçilmesi süreci ile ilgili yayınladığı bildiri e-muhtıra olarak değerlendirilmektedir.

Bildiride; başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıklarının ve uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetlerin; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsadığı ifade edilmiştir. Ayrıca bu faaliyetlere girişenlerin, halkın dini duygularını istismar ettiği ve devlete açık bir meydan okunduğu, özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkartılmasının ülkenin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü eylemlerle benzerlik taşıdığı ifade edilmiştir (Avcıbay, 2018: 82).

2007 yılında Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı sona ermek üzereydi ve yeni cumhurbaşkanı adayı meclis toplantısında, en fazla sandalye sahibi olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nde tarafından belirlendi. Cumhurbaşkanlığı adayının AK Parti tarafından belirlenebilmesi, ordunun müdahaleleri açısından ciddi kaygıya neden oldu. Dönemin Genelkurmay Başkanı General Yaşar Büyükanıt, 12 Nisan 2007 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili olarak "*Umarım cumhuriyetin temel değerlerine, devletin üniter yapısına, yani devletin temel değerlerine adanmış bir Cumhurbaşkanı seçilir*" sözlerini sarf etti (Hürriyet, 2007: 1). Bu açıklama, seçimlere ordunun müdahil olacağının bir işareti olarak algılandı. Bu arada Yüksek Mahkeme Savcısı Sabih Kanadoğlu, 28 Aralık 2006 tarihinde, cumhurbaşkanını seçmek için parlamento meclisinin 367'lik bir çoğunluğa sahip olması gerektiğini açıkladı. AK Parti'nin yeterli sayıda milletvekili yoktu ve diğer partilerin meclis oturumuna katılmaması nedeniyle cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleşmedi (Temiztürk, 2009: 1). CHP'de 367'nin

altında bir sayı ile yapılacak seçimleri Anayasa Mahkemesi'ne götürmekle tehdit ediyordu (Sabah, 2006: 1).

AK Parti sözcüsü ve bazı siyasi ve hukuki çevrelerde Kanadoğlu'nun ifadesinin bir iddia olarak kabul edildiği ve bunun için yasal bir gerekçe olmadığı vurgulandı. 17 Nisan 2007'de Doğru Yol Partisi lideri Mehmet Ağar ve Anavatan Partisi lideri Erkan Mumcu, cumhurbaşkanlığı seçimleri için işbirliği yapacaklarını açıkladı. Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinin başladığı bu ortamda, AK Parti Abdullah Gül'ün Türkiye 11. Cumhurbaşkanı adayı olacağını açıkladı. 27 Nisan 2007 günü saat 15. 00'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) cumhurbaşkanı seçmek için Genel Kurul toplandı. CHP, DYP ve ANAP üyelerinin meclis toplantısının ilk oturumuna katılmama kararı sonucu bazı gelişmeler yaşandı. Cumhurbaşkanlığı seçiminde ilk tur oylamada 361 milletvekili oy kullandı ve cumhurbaşkanı adayı Abdullah Gül 357 oy aldı. İlk turda cumhurbaşkanını seçmek için 367 karar nisabına ulaşılmadığından, süreç ikinci bir tura ertelendi. Bu arada, ana muhalefet partisi CHP, ilk tur oylama için gerekli olan 367 üyenin mevcut olmadığını iddia ederek, Anayasa Mahkemesi'ne oturumu iptal etmek için başvurdu. Aynı gün, 27 Nisan 2007 akşamı saat 23: 17'de, Genelkurmay Başkanlığının resmi internet sitesinde bir bildiri yayınladı. Genelkurmay Başkanlığı'nın açıklamasında mevcut durumu kendi bakış açısıyla değerlendirdikten sonra yine laikliğin ihlal edildiğine dair şeriatçı suçlamalarda bulunmuş ve endişelerini dile getirdikten sonra *“Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir”* sözleri ile siyasal iktidarı darbe ile tehdit etmiştir (Temiztürk, 2009: 1-2; Turan, 2011: 70; Menek, 2017b: 264).

Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ün, “Ne Mutlu Türküm Diyene!” anlayışına karşı çıkan herkesin Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanı olduğunu ve Türk Silahlı Kuvvetlerin, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza ettiğini ifade etmiştir (Avcıbay, 2018: 82).

Bildiriye cevaben, 28 Nisan 2007 tarihinde Bakanlar Kurulu toplanmış ve daha sonra hükümet sözcüsü Cemil Çiçek, Genelkurmay Başkanlığı görevine ilişkin hükümetin tavrını açıklamıştır. Hükümet Genelkurmay Başkanlığı'nın muhtırasına aynı sertlikte bir yanıt vermiştir (Avcıbay, 2018: 82).

AK Parti hükümeti bu bildiriye karşılık olarak dik bir duruş sergilemiş ve yaptığı karşı bildiri ile askerleri böyle bir girişime girmemesi karşısında uyararak *“sonuçlarına katlanırlar”* sözleri ile uyardı. Açıkçası AK Parti hükümeti, önceki hükümetlerden farklı olarak, savunma amaçlı değil de tepkisel bir tavır sergilemişti. Ayrıca bilim adamlarından ve aydınlara kadar, birçok sivil toplum örgütü ve halk yığınları darbe

karşıtı büyük yürüyüşler düzenledi ve orduyu kınadı. Böylece toplum, bu gelişmeler ile demokratik bir bilince ulaşmış ve demokratik sistemin arkasında durabilmişti. 27 Nisan 2007 tarihli e-mutabakatta hem hükümet hem de sivil toplum tarafından gösterilen tepki, siyasete askeri müdahalenin nefretle karşılandığını ve toplumun böyle girişimlerde sessiz kalmayacağını göstergesi olmuştur. Bu tepkinin sivil-asker ilişkilerinde yeni bir dönem başladığını iddia etmek mümkündür. Askeri yetkililerin kendilerini Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları olarak algıladıkları ve bu yaklaşımda felsefi bir hareketin olduğu söylenebilir (Safi, 2019: 154).

27 Nisan Bildirisinin sonuçları incelenecek olursa hemen sonrasında belirlenen 'gece yarısı' algısı yerine ilk kez internetin bir bildiri için araç olarak kullanılmasını ifade eden 'sanal bildiri/ e- muhtıra' olarak adlandırmaya gidilmiştir. TSK belki de içinde bulundukları süreç ve olguların hızlı gelişmesi nedeni ile zamanlama ve metin içeriği açısından tam hazır değildi. 27 Nisan sürecinde, ordunun yeni toplumsal ortama ve yeni medya ortamına iletişimsel uyum sağlamada zorlandığı aşıkardır. Bu anlamda, iletişimsel hazırlıkları ve analizi yapılmadan gerçekleşen 27 Nisan bildirisi, 28 Şubat'ın akabinde yaşananların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Kaya, 2013. 51).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden günümüze kadar birçok darbe ve darbe teşebbüsü yaşanmıştır. Bu darbe ve darbe teşebbüslerinin altında yatan temel sebep Osmanlı Devleti döneminde din üzerinden yeniliklere bir tepki olarak meydana gelirken Cumhuriyet döneminde ise laikliğin tehlikeye girdiği ve irticanın tekrar doğacağı düşüncesi ile meydana gelmiştir.

Osmanlı Devletinin, devlet eli ile modernleşme hareketlerine girişmesinin en sıcak hissedildiği yıllarda (XIX. yüzyıl) ordu içerisinde hak ettiği rütbeleri alamadığını düşünen subaylar ve Tanzimat dönemi ile gelen modernleşme hareketlerinden hoşnutsuz olan bir kısım din adamının ortak girişimi ile toplanan ve kendilerini 'Fedailer Cemiyeti' olarak adlandıran bir grup, askeri bir müdahale ile Sultan Abdülmecit'i tahttan indirmeye karar verdi ve darbe yapılmasına karar verildi. Bu darbe girişimi çerçevesinde sonraki yıllarda Çırağan Baskını, 31 Mart Vakası ve Babı Ali Baskını gibi darbe girişimi ve suikast girişimlerine örnek teşkil ettiği gözlemlenmektedir. 1850'lerde yeniliklere karşı tepki olarak çıkan darbe girişimleri, 1900'lerden sonra yerini batıcılık düşüncesi ile meşruti bir fikre bıraktı. Bunlar; Jön Türkler, İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi oluşumlara örnek teşkil etmiştir. Bunların yönetim üzerindeki etkileri devlet yönetiminde olumsuz bir şekilde görülmektedir. Osmanlı Devletinin son döneminde din üzerinden yapılan darbeler ve darbe girişimleri Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etti. Şeyh Said İsyanı, İzmir Suikasti ve Menemen Olayı gibi vakalar buna örnek teşkil etmektedir.

Askeri darbeler demokrasiyi ve demokratikleşme sürecini akamete uğratan, ülkeyi geriye götüren, 20.yy'da dünya genelinde sıkça görülmüş, 21.yy'da halen çeşitli ülkelerde görülmeye devam eden ve bundan sonra da muhtemelen uzun süreler görülmeye devam edecek bir gerçekliktir.

Darbelerle neden olan sivil toplum ve piyasa ekonomisinin bozulması güçlü bürokratik gelenek gibi yapısal sorunlara ışık tutmaya, bu yapısal sorunlar ekseninde de 28 Şubat Darbesi meydana gelmiştir. 28 Şubat 1997'de dönemin koalisyon hükümetine verilen ve onun istifasına neden olan "post-modern darbe", öncesi ve sonrasında yaşanan siyasî ve iktisadî olaylar ile bahsi geçen post-modern darbenin mücadelesinin bir halkasını oluşturmuştur. Dolayısı ile bu muhtıra, kaybedilen ayrıcalıkların yeniden tesisine yönelik bürokratik bir savunma refleksi meydana getirdi.

27 Mayıs 1960 günü gerçekleşen askeri müdahale, darbenin hedefi olan Demokrat Parti'nin siyasi geleneğini yok edememiş ve kısa bir süre sonra bu demokratik yönetim yeniden güçlü bir biçimde tek başına iktidar olarak seçilmiştir. DP geleneğinin yeniden iktidar olması, sol grupların 27 Mayıs'a güvenerek orduya yeniden bir kurtarıcı misyon yüklemelerine sebep olmuş ve toplumsal kutuplaşmayı arttırmıştır. Bu nedenle 12 Mart askeri müdahalesinin sebebinin 27 Mayıs'ın yarattığı toplumsal

düzen olduğunu iddia etmek oldukça tutarlıdır. 27 Mayıs ile 12 Mart arasında kurulan bu ilişki, 12 Mart ile 12 Eylül arasında da kurulabilir. Bu anlamda darbelerin demokrasi getirmediği gibi, yeni sancılara yol açarak ve bir sonraki darbenin nedenlerini de oluşturduğu görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yapılan askeri darbe girişimleri ülkede çıkan çatışmaları bahane etmiştir. Ayrıca Dünyada ve Türkiye’de yaşanan hızlı değişimin sistem üzerinde yarattığı baskılar ve yeni taleplere siyasal sistemin cevap veremediği, siyasi kurumların sorun çözme noktasında yetersiz kaldıkları, özellikle Silahlı Kuvvetlerin taleplerinin karşılanamadığı dile getirilmektedir. Bütün bunların yanında terör ve anarşi ile ekonomik sorunların yarattığı istikrarsız yapıda demokratik kurum ve süreçlerin sorun çözme konusundaki yetersizliği darbeyi yaratan nedenler arasında sayılmıştır.

Hem Osmanlı Devleti’nde hem de Türkiye Cumhuriyeti’nde görülen askerin parlamenter sistemin işleyişine müdahaleleri çoğunlukla bürokrasinin ya da askeri erkânın kendisini halktan ve siyasi iradedden üstün görme gücü çerçevesinde açıklanabilir. Özellikle askeri bürokrasi temel aldığı bazı ilkeler çerçevesinde Kemalizm olduklarını iddia ederek, laiklik ve irtica karşıtlığı en belirgin olanlarıdır. Siyasi yönetimleri her zaman bir tehdit unsuru olarak görmüş ve kendine göre yeri geldiğinde müdahale etmişlerdir. Darbeler bir analize tabi tutulursa, hepsinin Mustafa Kemal Atatürk’ün ideolojisini kendilerine dayanak olarak seçmişlerdi. Her darbe ve darbe girişimi sırasında darbeyi yapanlar, Mustafa Kemal Atatürk’ün ideolojisine sadakatlerini belirttiler ve çalışmalarını Atatürk ilkelerine ve amaçlarına bağlayarak eylemlerini imgelemeye çalıştılar. Birçok sivil grup da bu müdahaleleri desteklediğini belirttiler.

Osmanlı Devleti son dönemlerinden günümüze kadar yaşanan bu gelişmeler ışığında ülke ekonomisine ve ilerlemeye karşı darbe ve kalkışmaların ülkeye fayda sağlamadığı aşîkârdır. Osmanlı Devleti döneminde yaşanan darbe ve teşebbüsler, devletin sonunu hazırlamıştır. Osmanlı Devleti’nin küllerinden yeniden doğan Türkiye Cumhuriyeti Devleti içerisinde yine farklı mihraklar tarafından bölme, ayrıştırma çabaları günümüze kadar devam etmiştir. Son yüzyılda yaşananlar dış mihrakların ne şekilde planlar yaptığını kanıtlar niteliktedir.

Türkiye Cumhuriyeti, 27 Mayıs Darbesi ile Adnan Menderes liderliğindeki DP, 12 Mart Muhtırası ile Süleyman Demirel liderliğindeki AP, 12 Eylül müdahalesi ile Milliyetçi Cephe Hükümeti, 28 Şubat Post-modern Darbesi ile Erbakan’ın Başbakanlığındaki Refahyol Hükümeti, 27 Nisan E-Muhtıra ile Adalet ve Kalkınma Partisi hedef haline gelmiştir. Osmanlı Devleti’nden günümüze kadar meydana gelen darbeler ve darbe girişimleri ülkede sosyo ekonomik anlamda olumsuzluklar meydana getirmiştir.

Aslında 28 Şubat 1997 Post-modern Bir Darbe'nin temellerinin Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan modernleşme çabalarına kadar uzandırılabilir. Öyleki 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin başta askeri alanda olmak üzere Batıyı model alarak yenileşme çabaları geleneksel kurumların etkisinin giderek azalmasına neden olmuştur. Lale Devri ile başlayan Batı'nın üstünlüğünün ortaya konulma yarışı, Tanzimat ile birlikte ivme kazanmıştı. Osmanlı Devleti'nin mirascısı konumunda bulunan ve bu şekilde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin daha ilk yıllarında geleneksel kurumlar modernize edilmeye çalışılmış ve modernite bir proje olarak her alanda uygulanmaya başlanmıştı. Modernleşme projesi "*tepeden inme*" bir yöntem ile uygulamaya konulmak istenmişti. Modernleşme olgusunun, Demokrat Parti iktidarına kadar hız kesmeden devam ettiği belirtilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu ilk yıllarından itibaren devlet yönetiminin temsili asker-politkacı arasındaki karşılıklı mücadele çerçevesinde şekillendiği aşıkardır. Ülkede darbelere giden süreç, ordunun devleti temsil düzeyinin siyaset mekanizmalarının çok üstünde tutulması ile uzun süren denetim dışı bir organ olarak kabul edilmesi ile oluşmuştu. Ordu ile millet arasındaki aidiyet duygusu ordunun devleti koruma yetkisi bağlamında politik karar alma ve düzeni yeniden tesis etme durumunu ortaya çıkarmıştı.

28 Şubat 1997'de verilen muhtıra ile yeni bir süreç başlatılmış, oluşturulan siyasî iklim, yolsuzluk ve krizlere neden olmuş, merkezi yönetimler bir yandan ayrıcalıklarını yeniden tesis ederken bir yandan da ülkeyi uçurumun kenarına getirmişti. 2001 krizi, sisteme yapılan anti-demokratik mücadelenin sonuçlarını ve yol açabileceği sebepleri konusunda oldukça öğretici olmuştu.

Tek parti rejiminin sona erdiği 1946 yılına kadar silahlı kuvvetlerin siyasete müdahalede bulunmadıkları söylenebilir. 1950 seçimleri bu hâkimiyetin kırılması bakımından önemli iken, 1950'nin bir rövanşı niteliğindeki 1960 Darbesi de bu hâkimiyetin yeniden tesisi bakımından önemli olmuştur. Nitekim Türkiye'de siyasî hayat 1950'den sonra çok farklı bir mecraya girmiş ve mücadele yön değiştirmiştir. Demokrat Parti iktidarına kadar siyasetin emrinde çalışan ve rejimin güvence altında olduğu kanısı ile siyasete harici bir müdahalede bulunmayan ordu, DP iktidarını ve uygulamalarını rejim için bir tehlike olarak görmeye başlamış, nitekim fiili olarak çok partili hayata geçişten 10 sene sonra 1960 yılında ordu darbe yapmış ve yönetimi devralmış, Demokrat Parti kapatılmış ve başbakan Adnan Menderes ve siyasi rol alan arkadaşları idam edilmişti. Bu müdahaleden sonra ortalama her on senede bir asker, siyaset kurumuna çeşitli müdahalelerde bulunmuş ve bir bakıma özellikle 1960 darbesinden sonra rejimin koruyucusu hüviyetine bürünmüştü.

1960 darbesinden sonra 1971 yılında da ordu tarafından siyasete yeniden müdahale edilmiş, muhtıra verilmiş ve mevcut sivil hükümet (Adalet Partisi) istifa etmek zorunda bırakılmıştı. 1971 yılındaki bu müdahaleden 10 yıl sonra 1980 yılında

ordu, ülkede yaşanan kargaşa ve siyaseten belirsizlik ortamını gerekçe göstererek ikinci kez darbe yapmış, siyasilere çeşitli yaptırımlar uygulamış ve demokratik süreç bir kez daha sekteye uğramıştı.

Askerin yönetimi devralmasından 3 sene sonra 1983 senesinde farklı engel ve kısıtlamaların gölgesi altında kısmen sivil demokratik bir seçim yapılmıştı. Seçimi beklentilerin aksine Turgut Özal tarafından kurulmuş olan ve seçimlere katılmış tek sivil kökenli siyasi parti olan Anavatan Partisi-kısa adıyla ANAP kazanmış ve tek başına iktidar olabilecek bir oy oranı elde etmiştir. Bu dönemde yeniden sivilleşme anlamında siyasal alanda birçok düzenleme yapılmıştır. 28 Şubat 1997 yılına gelindiğinde asker tekrar darbe yüzünü göstererek, Post-Modern bir darbe olarak tarihe geçen temelinde irticai faaliyetlerin önlenmesi amaçlanan bir vaka ile sarsılmıştır. Farklı bir şekilde (dijital ortamda) 2007 yılında hükümete uygulanan E-Muhtıra askerin etkisinin farklı boyutlarda ortaya çıktığı başka bir vaka olarak tarihte yerini almıştı. 1971 yılından bugüne kadar askeri kaynaklar ile yapılan darbelerin boyutları farklılık göstermişti. E- Muhtıra (27 Nisan 2007) bu değişikliğin gözlemlendiği son örnek olarak yerini almıştı.

Bilinçli bir toplum her ne olursa olsun ülkenin dış ve iç ayrışmalardan uzak durması barışçıl bir yol izlemesi bakımından bu darbelerin önlenmesinde temel faktördür. Darbelerin beslendiği kaynakların kısıtlanması ancak demokrasinin bize zorunlu kıldığı olguları geliştirmekle mümkündür. Bu bağlamda demokrasi için vazgeçilmez unsurlardan biri olan sivil toplumun toplumları ifade edecek bir şekilde kurulması gerekmektedir. Bunun için de sivil toplum bilincini, toplumun bütün kesimleri tarafından özümsemesi büyük bir önem teşkil etmektedir. Darbelere karşı en etkin silah demokrasidir. Demokrasi için güçlü ve özgürlükçü özel alanlara yani sivil topluma ihtiyaç olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKLAR**Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB)**

Osmanlı Arşiv Belgeleri

BOA. DH. MKT., Dosya No: 2818, Gömlek No: 21.

BOA, No:1, Şeyh Ahmet, s. 3a

Gazete Haberleri

Tanin, 17 Mayıs 1909, No: 253.

İkdam, 14 Nisan 1909, No: 5347.

İkdam, 15 Nisan 1909, No: 5348.

İkdam, 16 Nisan 1909, No: 5349

Mizan, 16 Nisan 1909, No: 127.

Mizan, 16 Nisan 1909, No: 127.

İkdam, 21 Nisan 1909, No: 5354.

İkdam, 24 Nisan 1909, No: 5357.

İkdam, 24 Nisan 1909, No: 5357.

Takvim-i Vekayi, 24 Nisan 1909.

Servet-i Fünun, 29 Nisan 1909.

Milliyet, “Çayan 220 Sayfa Tutan Savunmasını Okudu”, 18.11.1971, s.9

Sabah, 28 Aralık 2006.

Hürriyet, 12 Nisan 2007.

Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserler

AÇIKKAYA, S. 2009. *Türkiye’de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960 - 12 Mart 1971*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 163 s.

AFYONCU E., ÖNAL A., DEMİR U., 2018. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe yayınevi, 6. Baskı.368s.

AHMAD F., 2009. *İngilizler İrticaya Oynadı*, (Çev: Ahmet Kuyaş), NTV TARİH, S: 3, Nisan 2009, s. 43.

- AHMAD, F., 1992. "*Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*", İstanbul: Hil Yayınları.480s.
- ŞİMŞİRGİL, A. 2018. *Kayı 10: II. Abdülhamid Han*. Timaş Tarih.336s.
- KÜÇÜK, C. Çırağan Vak‘Ası, Türkiye Diysnet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi, 309s.
- AHMAD, F., 2002. "The Making of Modern Turkey", New York: Routledge.267s.
- AKALIN, C., 2000. *Askerler ve Dış Güçler: ‘Amerikan Belgeleri İle 27 Mayıs Olayı’*, İstanbul.420s.
- AKIN R. 2001. *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare*, İstanbul, İletişim Yayınları. 446s.
- AKINCI, A. 2014. “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Eskişehir 9(1), 55-72.
- AKSAKAL, M., 2010. *Harb-i Umumi Eşiğinde*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.89.
- AKSOY A. Ş., 2008. *İttihat ve Terakki*, İstanbul: Nokta Kitap, s.85.
- AKŞİN, S., 1972. *31 Mart Olayı*, Sinan yay, İstanbul. 424s.
- AKŞİN, S., 2008. Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-2003. Haz.Tanör, B., Boratav, K., Akşin S., 8.Basım, İstanbul: Cem Yayınevi, s.374.
- AKYAZ, D., 2009. "Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi", İstanbul: İletişim Yayınları.
- ALAGÖZ, Ç., 2012. *Sultan Abdülaziz’in Kanlı Gömleği: 1876 Darbesi Üzerine Bir Çalışma*. Genç Sosyal Bilimciler Kongresi, Zonguldak, 1-13.
- ALKAN, A.T., 2011. *İstiklal Mahkemeleri ve Sivas’ta Şapka İnkılabı Duruşmaları*, Ötüken Neşriyat, Ankara.170s.
- ALTUN, F., 2004. “Kemalist bir modernleşme yorumu olarak Yön Dergisi”. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, (3), 551-575.
- ARAS, İ., 1994. *Adım Şeyh Said*, İstanbul: İlke Yayınları. 202s.
- ARCAYÜREK, C., 1985. *Çankaya’ya Giden Yol*, Bilgi Yayınları, Ankara, s.482
- ARCAYÜREK, C., 1989. "Darbeler ve Gizli Servisler", İstanbul: Bilgi Yayınevi.423s.
- ATILHAN, C.R., 1959. *Bütün Çıplaklığıyla 31 Mart Faciası*, İstanbul, 297s..
- AVCI, C., 1995. *İzmir Suikastı , Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.X, S.28’den ayrı basım*, TTK Basımevi, Ankara. 103s.

- AVCIBAY, Y., 2018. II. Meşrutiyet'ten Günümüze Türk Siyasal Hayatında Darbeler Ve Darbe Girişimleri, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 122s.
- AVCIOĞLU, D., 1963. "Sosyalizmden Önce Atatürkçülük", Yön, Ankara, s.69.
- AYDEMİR, Ş. S. 1993. *Enver Paşa*. İstanbul: Remzi Kitabevi.16s.
- AYDEMİR, Ş.S., 1998. *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.590s.
- AYDEMİR, Ş.S. 1971. *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, C 2, İstanbul: Remzi Kitabevi.592s.
- AYDEMİR, Ş.S., 1966. *Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.586s.
- AYDIN, N.Z. 2015. *İzmir Suikastı ve Nedenleri*. Asia Minor Studies, 3(6): 22-41.
- AYDIN, S., 2014. "1960' tan Günümüze Türkiye Tarihi", İstanbul: İletişim Yayınları.555s.
- AYKAÇ, N., 2009. Yönetimsel alanda değişimler ve devrim hareketlerine karşı gerici tepkiler "serbest cumhuriyet fırkası-menemen olayı". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11(44), 581-625.
- AYTEKİN, E., 1967. "İhtilal Çıkmaz", İstanbul: Dünya Matbaası.240s.
- AYVALIK, E. 2018. Osmanlı Devleti'nde Darbeler (II. Osman, III. Selim ve Abdülaziz Örneği), Karbük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 100s.
- BALCI, R., 2007. *Beyaz Atlının Ölümü Sultan Abdülaziz*. İstanbul: Nesil Yayınları.335s.
- BAŞ, M.F. 2016. *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Generalleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 179.
- BAŞARAN D. 2016. "Darbeler ve Tepkiler" *12 Mart Askeri Muhtırası ve Türk Demokrasisi, 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu*, 112-131.
- BAŞGİL, A. F., 2006. "27Mayıs İhtilali ve Sebepleri", İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.242s.
- BAYAR, C., 1967. *Ben de Yazdım*, cilt I, İstanbul, s. 143.
- BAYDAR, M., 1955. *31 Mart Vak'ası*, İstanbul, 40s.
- BAYKAM, B. 1999. *68'li Yıllar Tanıklar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s.48
- BAYUR, Y.H. 1943. *Türk İnkılâbı Tarihi*, C 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 127s.

- BEDİRHAN OĞLU, F., 2010. *Toplumsal Hareketler Bağlamında Seyh Sait İsyanı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü*, Yüksek Lisans Tezi, 114.
- BERKES, N., 2003. *Türkiye' de Çağdaşlaşma*, İstanbul, s. 272
- BİRAND, M. A., DÜNDAR, C., ÇAPLI, B., 2000. *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. (5. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi. 308s.
- BİRAND, M. A., DÜNDAR, C., ÇAPLI, B., 2006. *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*. (11. Baskı). İstanbul: Doğan Kitapçılık. 156s.
- BİRAND, M.A., 1984. *12 Eylül Saat 04:00*, İstanbul Karacan Yayınları.320s.
- BİRECİKLI, İ. B. 2012. “Sultan II. Abdülhamit’e Karşı Başarısız Bir Darbe Teşebbüsü” *Journal of Life Sciences*, (1/1), 683-696.
- BİRİNCİ, A. 1990. *Hürriyet ve İtilâf Fırkası: II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*. İstanbul Dergâh Yayınları. 278s.
- BÖRKLÜOĞLU, L. 2017. “27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği.” *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1/2), 13-28.
- BRUİNESSEN, M. V., YALKUT, B., 2003. *Ağa, Şeyh, Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları s.512.
- CAN, B., 2012. İstikamet Üzere Olun ki, İşleriniz İstikamet Üzere Olsun. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt 2 İçinde (63-79)*. İstanbul: Pınar Yayınları.1714s.
- CEVAT A., 1985. *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Yay. Haz: Faik Reşit Unat, TTK yay, Ankara, s. 48.
- CEVDET PAŞA A., 1991. *Tezakir*, (1-12)-(13-20), haz. Cevdet Baysun, Ankara.
- CEYLAN, N., 2012. Sivas'ta Yaşananlar Bir Senaryonun Yürürlüğe Konuşuydu. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt 2 İçinde (81-95)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- ÇAĞATAY, N., 1973. *Türkiye'de Gerici Eylemler (1923'den Bu Yana)*, Ankara, A.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları.102s.
- ÇAVDAR, T., 2004. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, 2. B., Ankara, İmge Kitabevi. 580 s.
- ÇAYCI, 2009. *Osmanlı Basınında 31 Mart Olayı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Yüksek lisans Tezi, İzmir,184 s.
- ÇETİNKAYA, H., 1997. *Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları*, 4. B., İstanbul, Çağdaş Yayınları.224s.

- ÇİÇEK, K., 2003. "Mehmet Emin Paşa" İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 28, Ankara.
- DANIŞMEND, İ.H., 1974. "İzanlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi", C, 4, İstanbul, s. 188.
- DANIŞMEND, İ.H., 1986. "31 Mart Vakası", İstanbul, 36 s.
- DAVİSON, R.H., 2005. *Osmanlı İmparatorluğunda Reform, 1856-1876*, İstanbul.512s.
- DEMİR, Ş., 2017. *12 Mart ve Askeri Vesayet (1965-1973)*, Ed: Ekinci A., Bilgi, L. İslam Tarihinin ilk Asrından Günümüze Darbeler Tarihi, Urfa Okulu Yayınları, 267-269.
- DEMİR, Y., 2006. *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri*. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, (5/13), 155-171.
- DEMİR, N., 2017. "Atatürk'ün Muhafız Kıtıatı" Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 136s.
- DENİZ M. 2007. Türk Basınında Şeyh Sait İsyanı, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 145s.
- DOĞAN, M., 2005. *Darbeler Müdahaleler ve Siyasi Sistem*. İstanbul: İz Yayıncılık.156s.
- DOĞRUÖZ, V.T. 2016. *Bir Bulgar Yazarın Gözünden Balkan Savaşları: Ivan Lesiçkof'un "Balkan Muhârebâtı Hatıratından"* Adlı Eseri. Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, Çanakkale, 297-326.
- DURMUŞ, E., 1990. *Yassıada'dan İmralı'ya*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.288s.
- DÜZEN, C., 2015. "Kuleli Vak'ası Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü", *Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 98.
- DÜZEN, C., 2017. "Tanzimat Dönemine Karşı Bir Suikast Teşebbüsü Kuleli Vak'ası". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 107-128.
- EBUZZİYA, Z., 1997. *Şinasi*, haz. Hüseyin Çelik, İstanbul.424s.
- EMİL, B.,1979. *Mizancı Murad Bey*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.747s.
- ENGELHARDT, E.P., 2017. *Türkiye ve Tanzimat (Çev. Ali Reşad)*. *Devlet-i Osmâniyenin Tarihi Islâhâtı (1826-1882)*, İstanbul. 528 s.
- ERER, T., 1965. "Yassıada ve Sonrası", İstanbul: *Rek-Tur Kitap Servisi*.668s.
- ERKANLI, O., 1973. "Anılar, Sorunlar, Sorumlular", İstanbul: Baha Matbaası.406s.
- FEROZ, A. 2012. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Kaynak Yayınları.296s.

- GÖKÇEGÖZ, S. 2008. Şeyh Sait İsyanı ve Pkk Terör Örgütü Eylemlerinin Uluslararası Ortam Açısından Değerlendirilmesi. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, 236s.
- GÜRCAN, Ö., 2005. "Fethi Gürcan'ın Harbiyelileri", İstanbul: İleri Yayınları. 250s.
- GÜRESİN, E., 1969. *31 Mart İsyanı*, Habora yay., İstanbul, s. 133-134.
- HALE, W., 2014. *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*. (1. Baskı). A. Fethi (Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.410s.
- IŞIK M. 2018. *28 Şubat Postmodern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler Hakkında Bir Değerlendirme*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 125s.
- İĞDEMİR, U. 1909. *Yeni Tasvir-i Efkar*, No:4.
- İĞDEMİR, U. 2009. *Kuleli Vakası Hakkında Bir Araştırma*, Ceride-i Havadis, No:953, 24 Safer 1276,; Ankara.76s.
- İLYAS, A. 2016. “27 Mayıs Askeri Darbesi’nin Sancıları ve Orduda Tasfiyeler, 160-1964”. Timaş yayınları, 163-178.
- İNAL, İ.M.K., 2013. *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, C.1, İstanbul.2193s.
- İNALCIK, H., SEYİTDANLIOĞLU, M. (Eds.). 2006. *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Phoenix Yayınevi.826s.
- İNCE, M. 2016. *Darbeler ve Demokrasi, Öncesi-Sonrası ve Sonuçlarıyla 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*. Ozan Yayıncılık, İstanbul. 384s.
- İNÖNÜ, İ., 1992. *Hatıralar*, C.I, 2.b., Yay. Haz. Sabahattin Selek, Ankara: Bilgi Yayınevi, 680s.
- JORGA, N., 2005. *Osmanlı Tarihi*, C.5, çev. Kemal Beydilli-Nilüfer Epçeli, İstanbul. 2356s.
- KADRİ, H.K., 1991. *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Hatırlarım*, (Haz: İsmail Kara), İletişim yay.,İstanbul, s. 244.
- KARABEKİR, K., 1982. *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Yay:Faruk Özerengin-Emel Özerengin, İstanbul.552s.
- KARACA, D., 2015. “12 Eylül 1980 Darbe Dönemi Türkiye’nin Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı* Yüksek Lisans Tezi, 159.
- KARAGÖZ, B. 2011. *Toplumsal Adalet ve Totalitarizm*, Divan Kitap, Ankara.366s.
- KARAGÖZ, B. 2013. “Devlet”, *Siyaset Sosyolojisi*, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 356s.

- KARAGÖZ, YERDELEN, B., 2016. *Türk ve Amerikan Anayasalarının Kurucu Ruhü, Divan Kitap*, Ankara.144s.
- KARAL, E. Z., 1988. *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay, Ankara.
- KARAL, E.Z. 1999. *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, c.9.593s.
- KARAL, E.Z., 2011. *Osmanlı Tarihi*, C.5-6, Ankara.344s.
- KARATEPE, Ş. 2017. *Darbeler ve Anayasalar*, Binyıl Yayınevi, 5. baskı, 353s.
- KARAVELİOĞLU, K., 2007. "*Bir Devrim İki Darbe*", İstanbul: Gürer Yayınları.392s.
- KARPAT, K.H. 2012. *Kısa Türkiye tarihi, 1800-2012*. Timaş Yayınları.352s.
- KARPAT, K.H. 2015. *Osmanlıdan Günümüze asker ve Siyaset*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, 395s.
- KAYA H. 2013. Köşe Yazarlarının ‘E-Muhtıra’ İle İlgili Köşe Yazılarının Söylem Analizi Yöntemiyle İncelenmesi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 123s.
- KAYALI, K., 1994. *Ordu ve Siyaset, 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul, 183s.
- KAYNAK, M., 2006. *Darbeli Demokrasi*, Timaş Yayınları, İstanbul.160s.
- KILIÇ, S., 1994. *İstiklal Mahkemeleri Adil Miydi? İzmir Suikastı İddianame ve Kazım Karabekir’in Savunması*, Emre Yayınları, İstanbul.320s.
- KIRÇAK, Ç., 1994. *Meşrutiyetten Günümüze Gericilik*, 2. B., Ankara, İmge Kitabevi, 282s.
- KOCAHANOĞLU, O.S., 2005. *Atatürk’e Kurulan Pusu/İzmir Suikastının Perde Arkası*, Temel Yayınları, İstanbul.625s.
- KOÇAK, C., 2017. *Darbeler Tarihi, 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart*, 3. baskı, Timaş Yayınları, 237s.
- KODAMAN, B., ÜNAL, M.A., 1996. *I. Meşrutiyet Olayları 1908-1909*, TTK yay., Ankara.
- KONGAR, Emre, 2000. *21. Yüzyılda Türkiye*, 26. Basım, İstanbul, Remzi Kitapevi. 725s.
- KORALTÜRK, M., 2007. "*Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıralar*", İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.750s.
- KÖSE, S. 2010. "Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.196s.

- KÖYLÜ, M. 2016. “27 Mayıs’tan 15 Temmuz’a Darbelerin Siyasi Tarihi”, Kripto Yayınevi, 495s.
- KURAN, A.B., 1945. *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul.464s.
- KUYAŞ, A. 2013. “Bâb-ı Âli Baskını”, *NTV Tarih Dergisi*, Y.4 S.48, s.26.
- LEWİS, B., 2004. *Türkiye'nin Modernleşmesi*, Ankara.150s.
- LÜLECİ T. 2016. *İzmir Suikastı Üzerine Bir Değerlendirme. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (22), 180-187.
- MARDİN, Ş. 2006. *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul.504s.
- MENEK, A., 2017a. 28 Şubat Postmodern Darbe, Edt:Ekinci A., Bilgi, L. *İslam Tarihini ilk Asrından Günümüze Darbeler Tarihi*, Urfa Okulu Yayınları, 239-249..
- MENEK, A., 2017b. 367 Garabeti ve 2007 Referandumu, Edt:Ekinci A., Bilgi, L. *İslam Tarihini ilk Asrından Günümüze Darbeler Tarihi*, Urfa Okulu Yayınları, 267-269.
- MENTEŞE, N., 1950. *Babam Halil Menteşe (Hayatından Kısa Notlar)*, Emel Matbaası, Milas.
- MUMCU, U. 1991. *Kürt İslam Ayaklanması (1919–1925)*, Ankara.268s.
- MUMCU, U., 1993. "İnkılap Mektupları" Ankara: Tekin Yayınevi.262s.
- MÜCEK, A.A. 2009. *Türkiye'de Askeri Darbeler*, Gökkuşluğu yayınları, 308s.
- NOHUTÇU, A., 2012. *Kamu Yönetimi*. (8. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.552s.
- OKYAR, F., 1980. *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul.606s.
- ONARAN, B., 2007. "Kuleli Vakası Hakkında Başka Bir Araştırma" Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, 39s.
- ORTAYLI, İ., 2002. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, 3.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 240s.
- ÖCAL B., 2009. “12 Eylül’den 28 Şubat’a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi” *Dialogues in Philosophy and Social Sciences*, January 2009, Volume 1/4, Antalya, s.1-60.
- ÖZCAN, Ö. F., DEVRAN, Y. (2016). 1960'tan 2016'ya Askeri Darbe ve Muhtıra Metinleri Anlamlar Amaçlar Niyetler ve İdeolojiler. İnif E-Dergi, 1(2), 7-20.
- ÖZDAĞ, Ü., 1997. "Menderes Döniminde Ordu-Siyaset İlişkileri", İstanbul: Boyut Kitapları.273s.
- ÖZKAYA, M. Ş., 2005. "Adım adım 27 Mayıs'a" İstanbul: İleri Yayınları.176s.

- ÖZOĞLU, H., 2011. *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası* (Çeviren: Zuhal Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul.246s.
- ÖZTUNA, Y., 2010. *Bir Darbenin Anatomisi*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı. 472s.
- PEDROSYAN, Y.A, 1969. "1859 Kuleli Vakasının Karakterine ve Bunun Türkiye' deki Yerine Dair", *Belleten*, C.33, 130s, Ankara.
- SAFİ, İ. 2019. *Osmanlı Devleti'nden Günümüze Parlamentarizm ve Parlamenter Rejime Müdahaleler-Muhtıra*, Darbe ve Darbe Girişimleri Üzerine Bir Analiz. *Ege Academic Review*, 19(1). 141-157.
- SALAR, Ö.F., 2012. *Sultan Abdülaziz'in İntikamını Alan Osmanlı Subayı Çerkez Hasan Bey*, Yedi Kıta Dergisi, Sayı:45, s.19-26.
- SARAÇOĞLU, C., 1966. "Menemen İrticai Adı Altındaki Cinayetin Esrar Dolu İç Yüzü", *Tarih Konuşuyor*, C. 5, No. 29, 2430s.
- SAVGI, G., 2006. *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Basının Tavrı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 302s.
- SEYHAN, D., 1966. *Gölgedeki Adam*", İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası.204s.
- SİVEREKLİ, E., 2017. *Türk siyasi Hayatında Darbe ve Siyasal Ekonomi*, Edt:Ekinci A., Bilgi, L. İslam Tarihini ilk Asrından Günümüze Darbeler Tarihi, Urfa Okulu Yayınları, 291-301s.
- SÜREYYA, M., 1996. *Sicill-i Osmani*, haz. Nuri Akbayan, C.2, İstanbul.352s.
- ŞAHİN, İ., 2014. 12 Mart'tan 12 Eylül'e 68 Kuşağı Öğrenci Hareketleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 147.
- ŞAVKILI, C., 2018. "27 Mayıs 1960 Darbesinin Maraş Yerel Basınındaki Yansımaları" *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 135-174.
- ŞEBER, N. 2012. *Namlunun Ucundaki Padişah: II. Abdülhamid'e Karşı Planlanan Suikastler*. *Türkiyat Mecmuası*, 22(1), 31-59.
- ŞEREF, A., 1980. *Tarih Söyleşileri*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul.298s.
- TAHTALI, B.S. 2016. *II. Abdülhamit Nasıl Ötekileştirildi?*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Darbeler Tarihi Özel Sayısı I, Cilt II, Sayı 2. 161-173.
- TANFER, V., 1990. "İrtica Olayları Karşısında Atatürk", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VI, No. 17, s. 318.
- TANSU, S.N., 1969. *İki Devrin Perde Arkası*, (Anlatan: Hüsamettin Ertürk), İstanbul.424s.

- TEMİZTÜRK, H., 2009. “Türkiye’de Ordunun Siyasete Müdahale Geleneği ve Basın: 27 Nisan 2007 Muhtırasından Önce ve Sonra”, *Erciyes İletişim Dergisi*, C: 1, S: 1, Kayseri, s.6-23.
- TEMO, İ. 1987. *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, 278s.
- TİNAYRE, M., 1998. *Bir Kadın Gezgin Tinayre'nin Günlüğü Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı*, Çev: Engin Sunar, Aksoy Yayınları. İstanbul, 167s..
- TOKER, M., 1993. *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973*. İstanbul: Bilgi Yayınevi Ankara.308s.
- TOMAKİN, M.S. 2014. *Türkiye’de Askeri Darbeler Sonrasında Sivilleşme Çabaları: 1983- 1987 Örneği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 152s.
- TUNCAY, M., 1992. *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 3. B., İstanbul, Cem Yayınevi, 532s.
- TURAN M., (2011). *Cumhuriyet Dönemi Demokrasi Hareketleri*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.88.
- TURAN, A.T.E., 2007. "Darbe Arası Türkiye", İstanbul: Resital Kitabevi.178s.
- TURAN, M., 2003. *Bir Generalin 31 Mart Anıları*, Q-Matris yay., İstanbul.105s.
- TURAN, Ş., 1992. *Türk Devrim Tarihi*, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne, 1. B., 2. Kitap, Ankara, Bilgi Yayınevi.342s.
- TURAN, Ş., 1995. *Türk Devrim Tarihi*, Yeni Türkiye’nin Oluşumu, 1923-1938, 3. Kitap, Ankara, Bilgi Yayınları. 310s.
- TÜRKGELDİ, A.F., 1949. *Görüp İşittiklerim*, TTK yay., Ankara.282s.
- TÜRKMEN, Y. 1999. “31 Mart Olayından Sonra Yıldız Evrakı Tetkik Komisyonunun Kuruluşu”, *Faaliyetleri ve Yıldız Sarayının Araştırılması*, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları., cilt II, 432s.
- TÜRKÖNE, M., 1999. "Kuleli Vakası",*Osmanlı Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul s.148.
- UZUNÇARŞILI İ.H., 1944. *Sultan Abdülaziz Vak’asına Dair Vaka-nüvüs Lütfi Efendi’nin Bir Risalesi*. Belleten. 360s.
- VARDAR, G., TANSU, S.N., 1960. *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s.48.
- WILLIAM, H., 1960. *İkinci Abdulhamid’in Hatıra Defteri*, Selek yay., İstanbul.
- YALÇIN, H.C., 2000. *Siyasal Anılar*, TİŞ Yay, İstanbul.417s.
- YANARDAĞ, M., 2012. *Kadro Hareketi*, Destek Yayınevi, İstanbul, s.224.

- YAZAN, Ö., KAYA, M., 2017. Ali Suavi Ve Muhasebe Öğretimi: “Fenn-İ Tanzim-İ Defter” (1869). *Journal of International Social Research*, 10(51).1174-1180.
- YETKİN, Ç., 2011. *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika*, Kilit Yayınları, 5. Basım, Ankara, 173s.
- YILMAZ, M. 2016. *Osmanlıda İsyanlar ve Darbeler*, TÜRDAV Yayınları, 272s.
- YURTSEVEN, N., 1983. *"Türkiye’de Darbe Girişimleri (1960-1964)"*, İstanbul: Uçdal Yayınları.176s.
- YÜCEL, S., 2001. *"Demokrat Parti"*, İstanbul: Ülke Kitapları.346s.
- ZÜRCHER, E.J. 2011. *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev: Nüzhet Salihoğlu, İletişim Yayınları. 293s.
- ZÜRCHER, E.J., 2004. *Turkey A Modern History*, New York: I. B. TAURIS.432s.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Süleyman KEKİL
Doğum Yeri ve Tarihi : Kahramanmaraş 07.07.1987

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi-Tarih
Yüksek Lisans Öğrenimi : KSÜ-Tarih Anabilim Dalı
Doktora Öğrenimi : -
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :
Kekil, S. Eyicil, A. 2019. “*Kuleli Vakası’nın Hazırlayıcısı olarak Tanzimat ve Islahat Fermanları*”, Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

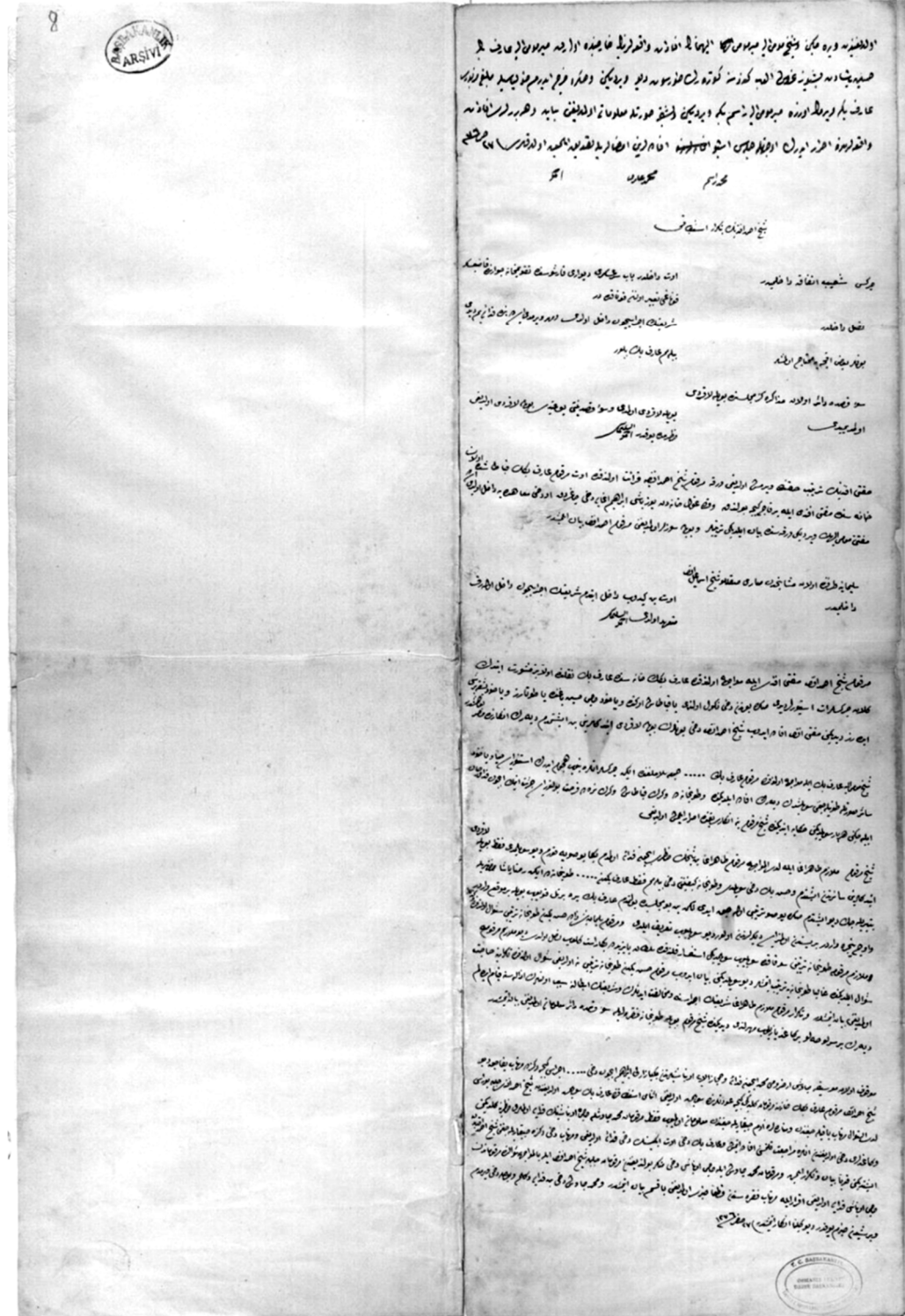
İletişim

E-Posta Adresi : suleymankekil46@gmail.com
Tel. : 05387260138
Tarih : 2019

EKLER

EK 1. No:1 Şeyh Ahmet' in İstintakı
Kaynak: DAB, İDH.00445.01

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

I.DH.00445.01

آثار توفیق زرعلیس قوماندانی مرحوم علی قبولی قبودانک بیلہ بڑدہ عبدالحمید کے کوڑی اوکندہ صورت شہادت
L'assassinat du Capitaine CABOULI, commandant de l'Assar-i-Tewfik, au Palais de Yildiz.

تدقیق ادبی :

ویلیام شکسپیر

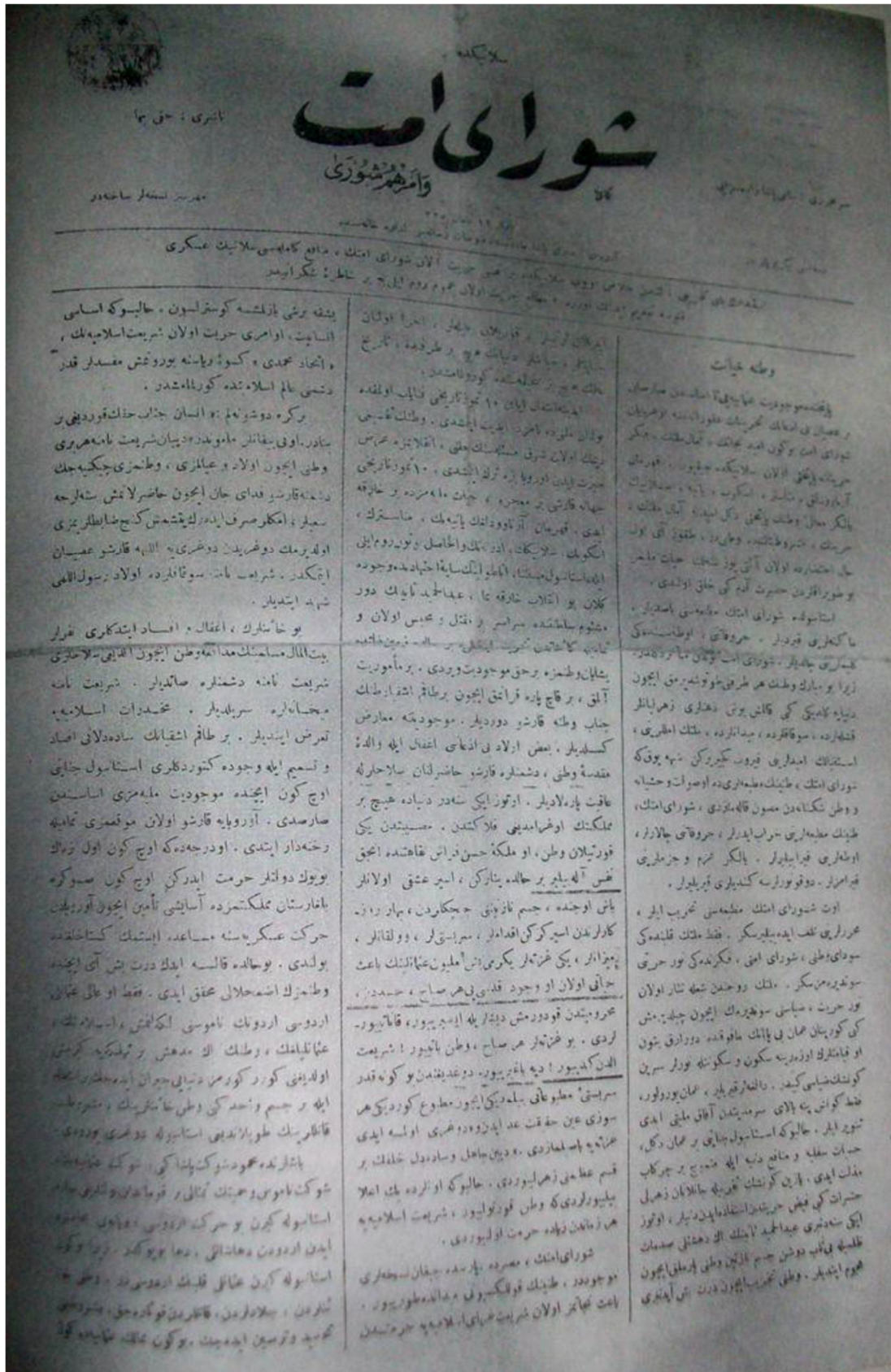
دارالفنون اندلیزیتہ تحفہ

اوتللو شاعرک اک محقتم آثار دھانندن بریدر . اسلسی
جیرالندی جینتیو نامندہ برایتالیان حکایہ نویسدن اقباس ایندیکی
پو قاجمده شکسپیر قیسقائجملک احتراصات مہیجہسی تصویر
ایتش واسل صاحب اثرک کوچک وسادہ برتقدن عبارت اولان
موضوع حکایہسی طبیعت بشریتک اک معلق ومشوش بر حادثہ
حسینہ اک صادق وبلخ برحیفہ تدقیق حائہ کتیرمشدر .

اوتللو ونڈیک جہوریتی خدمتدہ بولان شجیع برسدارددرکہ
خصائل کریدہ قهرمانانہسی مملکتک مدار قوت ومیہایتیدر .
اعبادن ہاراماتینونک قیزی دہسدہ مونہ اونی فرط ہیجان ایہ
سور وابونینک مخالفتہ رغماً اونک زوجہسی اولور . اوتللو
شدتپورہ ، مبال احتراص واقضال برجنگاورددر . معیتدہ ایغو
نامندہ بر شخص وارددرکہ اونک مظهر اعتیادیدر ، حقیقت حالہ

ایہہ پوشخص لٹم ، بدطینت ، کیندار برخصم جانددرکہ درلو حیل
ودسایس مسکینانہ ایہہ ہم اوتللوک ہم دہسدہ مونانک مخرب
سمادت وحیاتی امدہدر . ایغونک فریضہ خدمتسی اولان
اوتللوک قلبندہ قیسقائجملک تحم سنا کی طویلائےہ ہاشلار . ایغو
دیرکہ : د اوتللو ایغسال ایتک اونی آغزیتہ کم طاقیلش بر
حیوان غفلتیلہ سوق ایدرک راحتنی ، سمادتنی احلال ایلمک ،
اونی عادنا جیلدیرتمق ، سوکرمدہ کندیتہ متتدار ایتک ، اونک
طرفدن سولک ، مکافات کورمک ایسترم .

ایغو برسم نافذ حلولیلہ یواش یواش ، قطرہ قطرہ اوتللوک
قلبہ حلول ایدر ، وکیتیکہ قربانک وجدانندہ آن بآن مہمای
فوران برتہورک اسباب ووسائلی حاضرلار ، اوتللو بوداسیک
اوقدر مستولی تأثیراتی قالیرکہ آرتق نظر امدان واذعان تماماً
ارتولور ، ونہایت ، بوتون بوترا کم ایدن اضمالاتک جتی آراشدہ .
قلبی مدہش برقہر وأسک آتشلریلہ قاورولہرق ، دہسدہ مونانی
یتاغندہ ، یسدیققرینک آراشدہ یونار ، سوکرہ خنجریلہ اورور ،
فقط غفلتی ، زوجہسک مصومیتنی اکلامقدہ تأخر ایتز ، وپیارہ
قربانک استقامتی کندی ایہہ تمین ایدرک اتجار ایلر .

EK 7. Abdülaziz'in İntiharında Kullandığı İddia Edilen Makaslar

OSMANLI ARŞİVİ DİJİTAL KÜTÜPHANESİ

Zabit Varesesi

Millî Eğitim vekaletinin 27/1/1954 tarih ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü 891.5-375 sayılı dileği üzerine Yüksek Başvekelet Müsteşarlığının 1/2/1954 tarih ve Negriyat ve Midevvenat Uzun Müdürlüğü 746 sayılı buyrukları mucibince Başvekelet Arşiv Uzun Müdürlüğünde, Yıldız evrakı meyanında ve Abdülaziz'in ŞİMDİ meselesine dair 59 numaralı pakette mevcut evrak arasında VI-a münarada kayıtlı Abdülaziz'in intihar ederken kullandığı iki adet birbirinin benzeri biri tazyik neticesinde bir tarafa meyilli ve 2,5 cm. diğeri 10 cm. boyunda parmak yerlerinin altında her iki tarafında kıvrık iki lele şekli bulunan her hangi bir marka işareti taşımayan adi cinsten ve Fotograflı dairelerinin mühürleriyle tasdikli iki makasın Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğüne teslim edilmiş olduğuna dair işbu zabit varesesi dört nüsha olarak tasnis ve tarafımızdan imza edildi.

6.2.1954

Not: Her iki makas da fazla paslıdır.

Arşiv U. Müdürlüğü

K. C. Mue
(Kemal Tuna)

Topkapı Sarayı Müzesi
Müdürlüğü

Haluk Y. Çehsuvaroğlu
(Haluk Y. Çehsuvaroğlu)

Arşivist

M. T. T.
(Murettin Tür)

Şef

M. S. S.
(Mithat Sertoğlu)

Ö. S. S.
(Ö. S. S.)

M. S. S.
(M. S. S.)

Arşiv memuru

(Rauf Tunçay)

R. T.
(Rauf Tunçay)

Y.EE

0017030

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

English culture doesn't give us the same

77 650251

Çırağan Sarayı vakasının içyüzü

Qırıqın qarşıya çıxması ilə əlaqəli hadisələr olduqca çətin görünür. Burada əlaqələndirmə məqsədli, təfərrüatlı və müəllim və tələmənin çətinliklərini öyrənməyə imkan verən bir çox məlumatlı və bacarıqlı insanlar da iştirak etməkdədir.

Yours:

Edo Roberts/andromeda GENERAL HALL, MEDICAL

[illegible]

Thamara beyler Ali Bey-ye ahkedi meşhuk ve tahvil-i gıdai ve maddiyatı mülka-ka. Meyle bu baharın meş-ruu sığırın aştırmaması, bu püsünce mülka mülkleri ve kütük meşhuk kalmışlar. O bu

[illegible]

717 *High Antibody Levels in 45 Children*, *Paed. 3*, 1968, 222.

21.7 1989 10/6/89 10/6/89
21.8 1989 10/6/89 10/6/89

Çevreler Kurumu 616/2004
A.Ş. Şişli

5. Murat'ı kurtarmak üzere Çırağan Sarayı'na yapılan baskın sıradan bir ayaklanma, bir saray darbesi girişimi olmadı gibi, Ali Suavi de dengersiz bir serüveni değildir. Falih Rıfkı «Ali Suavi'yi Hasan Paşa'nın sopası değil, fikir adamlarımızın kayıtsızlığı ve tenkit sistemimizin bozukluğu öldürmüştür» der

TARİHLERİMİZDE bir Çırağan Vakası'ndan (olayından) söz edilir. Dönemin Padışahı Abdülhamid'e karşı bir harekettir. Ali Suavi adına artık da dengersiz biri, Mekteb-i Sultani Modernleşimden kovulanlar kızmış, buna tepki olarak başına ne idiği belirsiz birkaç yüz senetliyi toplayıp, delirdiği için tahmin indirilen ve Çırağan Sarayı'na hapsedilen eski Padışah Beşinci Murat'ı yeniden tahta çıkarmaya kalkmış, yetmiş Beşlikli Muhafız Yedekleri Hasan Paşa'nın başına vurduğu bir sopayla ölmüş ve ayaklanma da bastırılmıştır, denilir...

Rasmi tarihlerde, üç sağı baş yukarı Çırağan Sarayı baskınının öyküsü budur. Dahasını anarsanız, karşınıza büyük özgürlük ve vatan sevgisi Namık Kemal'in şöyle bir dörtlüğü de çıkarılır:

"Suavi dedikleri o küçük adam
Partide oturmaş yanında madam
Bir anı adam sandık o damı cudan
Aman yolum kaldı Mustafa Paşa"
Dahasını dahası da vardır.

Hürriyet kahrmanlarından önce şair-vali Ziya Paşa da, Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında kurulan bir edebiyat cemiyetine Ali Suavi'nin alınmasını veto etmiş, bu yüzden de o cemiyet, kurulduğundan on iki gün kapamıştır. Ali Suavi'ye dengersizlikten öte "deli" diyenler, "ingiliz ajanı, Rus maşası" diyenler de hiç eksik olmamıştır.

"Mürebbi-i melaket ve menşei-i mefâdet" (Mezindekilerin düzenleyicisi ve azdılarının kaynağı) gibi deyimler ise, 1878'den bu yana Ali Suavi için yapılmış nice nöbetlik sadece biridir.

Falih Rıfkı Atay ise, Ali Suavi için: "Ali Suavi'yi Hasan Paşa'nın sopası değil, bizim fikir adamlarımızın kayıtsızlığı ve tenkit sistemimizin bozukluğu öldürmüştür" der. Ondan, "Bağ vatan bir inkılapçı" olarak saygıyla söz eder, İsmail Hani Danışmend'e göre de "Ali Suavi'nin ihtilalcılığı dünyanın en samimi sayılmış ihtilalcilerinde bile görülen menfaat fikrinden münazzaktır. Tazminat ve Birinci Mevzuatı döneminde fikrini canından tatlı bilen ve böyle bildiği için öldürülen kendi eylemi hatırlayabilen yegâne şahsiyet ondan ibarettir"...

Ali Suavi'ye şairstandır ya da büyük bir zekâdır, şairdir ya da bilginidir, antikendir ya da fazilet sahibidir, şairdir ya da çarşıdandır, genelinde canını bile vermesini bitmişlik diyen nice arif kişi bu dünyadan gelmiş ve geçmiştir.

Ali Suavi'nin Yeni Osmanlılar hareketinde, Birinci Mevzuatı döneminde olduğu kadar, Türk basın tarihinde de önemli bir yeri vardır, olmasa gerek. Ama gariptir, tüm bunlar böyleyken öykümüzde Ali Suavi, bundan yüzbaş yıl önce yaşamış ve ölmüş bir büyük devrimci doğu duvarı bilmez ve anılmaz.

Ali Suavi her şeyden önce bir halk adamıdır. Halkın içinden gelmiş, halka dayanmak istemiş, ne yapmak istemişse halkıyla birlikte yapmak istemiştir. Yanlışları, dengersizlikleri, ters davranışları kışkırtıcı olmuştur. Cemal Kutay'ın deyişine Ali Suavi'nin en talihli yanı, "doğru söylemeyi bilir, doğrunun nasıl söylenmediğini bilmez" oluyordur.

Dokuz yıl Anıpa'da kaldıktan sonra, beşgün yurda dönmesi sağlayan Mihâl Paşa'ya kalemiyle ilk saldıran Ali Suavi olmuştur. Başlangıçta kısa bir süre, biraz da Anıpa'daki kır-girlikten yüzünden birinci mevrutiyetlere karşı Abdülhamid'in yanına yer almıştır. Ama bu al-danlarını pek kısa sürede görmüş, dış kink-

lığına da canını vererek ödenmiştir.

Ali Suavi, bir sanık kuruk hocadır. Kendi kendini yetiştirmiştir. Otuzdokuz yaşında öldürüldüğünde arımda bıraktığı yapı sayı 127'dir. Onyeddi yaşında hoca olmuş, Arapça öğrenmiş, barın yanı sıra Fransızca ve İngilizceyi sadece okuyacak kadar değil, bu dillerde iyi biçimde yazacak kadar iyi öğrenmiştir. İstanbul'da "Muhbir", Londra'da gene "Muhbir", Fransa'da "Utun" gazetesini yayınlamıştır. Bu kadar da değil, sanık bir hoca olmamasına karşın, lakışığı ilk savunun Osmanlı yazarı Ali Suavi'dir. Osmanlı Devleti'nin gerçekte bir Türk devleti olduğunu yazıp söyleyen de gene

Ali Suavi'dir. 1870'lerde, Hilafetin içinde yeri olmadığını söylemek ve yazmak, Latin alfabesini girmeye uygun düşerse yazıyı değiştirmenin geride hiçbir ingiri olmadığını ileri sürmek, kütübüne neşin koyduğu için kendisine zindan dillerine karşı peygamberin dahi resminin yapılabileceğini ortaya atmak, basklık bütün bunları çok iyi bildiği din kurallarına göre açıklıyor. Tüm şeriatçılar kapısına gerekçesiz, Unutmayalım ki o dönemde Namık Kemal, Mustafa Reşid Paşa'ya karşı, onay "Kur'an dururken franklardan kanun alınmaz"ta suçlanmaktadır. Çağdaşların "ummet" derken Ali Suavi "Millet" demekle ve ilk Türkçülerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Falih Rıfkı Atay 1951 yılında, Ali Suavi için yazdığı bir kitapta, "Ali Suavi'nin bundan önceki yil önce o kapıya kaassup dönünde yazdıklarını, 1951 Türkiye'de hususî meclislerde söylemek bile medenî cesaret sayılabilir" demektedir. Atay'ın bu göçlemine 1983 Türkiye'sinde de katılmamak için hiçbir neden yok...

Çırağan baskını nedir?

TÜRK Devrinin Tarih'inin en önemli halkalarından ve kilit taşlarından biri olan Ali Suavi'nin yarattığı Çırağan Vakasına gelince...

Ali Suavi'nin kişiliği gibi, bu olayın gerçek yüzü de ne kadar yazıktır ki, tam bir açığına ve keşifine bilmemektedir. Yüz yıldan uzun süre bu gerçeğin ortaya çıkmaması için bilmişliğin pek çok çaba gösterilmiştir.

Yansız ve önyargısız tarih araştırmacılarından pek çoğunun görüşünde vardıkları kanağe göre Çırağan Olayı, salt bir Abdülhamid dâimiyatı, bir diktatörlük karşı baş kaldırma, ilkesi bir saray darbesi girişimi değildir.

Gerçekten Çırağan olayı, "30 Boğuru" denen ve Çelik Rusya'nın ordularının o zamanlar Ayastefanos'ta toplanıyor, Yedigöller'e kadar gelmesi üzerine, bu orduların karşısında, Rumeli'de kalması muhtemelce Türk'le ayaklandırmak ve İstanbul'u tehdit eden Rus ordularının arkasını kırmak için bir başlangıç harekettir.

Ali Suavi'ye göre, Yıldız Sarayı'ndan ve telgraf bağından Osmanlı ordularını yönetmeye kalkışan Abdülhamid'in korkak yönetiminde böylece bir girişimde bulunulmazdı. Barın Bakanlar elden gidiyordu. Buna karşı önlene, Çırağan Sarayı'nda hapis tutulan Beşinci Murat'ı buradan kurtarıp, Padışah olarak Rumeli'ne götürmek, orada daha hâkî direnmekte olan Türk askerî birliklerinin başına geçirmek, hâkî de desteğini sağlayarak, Ruslarla yüz kızartıcı bir barış anlaşması yapılmasını önlemektir.

Ali Suavi ve arkadaşları, bunun içinden ki Filibeli birkaç yüz göçmenle birlikte Çırağan Sarayı'na basıp hapisteki eski padışahı bulduklarında, "Aman efendimiz gel bizi Moskoflardan kurtul ett..." diyerek koluna girmişler, dışarı çıkarmak istemişlerdir. Ne var ki, yetmiş Beşlikli Muhafız Hasan Paşa ve yanındaki askerler, hemen ötekile bu ayaklanmayı başta Ali Suavi olmak üzere 21 kişiyi öldürüp otuz kadını parçalayarak bastırmışlar Beşinci Muahid zindanda intemizler.

20 Mayıs 1878 yılında, öyle vakit gerçekleştirilmeye çalışılıp, kısa sürede bastırılan bu ayaklanma anarşistdir ki, az yukarıdaki Yıldız Sarayı'ndaki Padışah Abdülhamid, onru boya ilk ve son defa askerî üniformalarını giyip silahlanarak ağabeyi Beşinci Murat ve Ali Suavi'ye karşı muahide hazırlanmış birliğine de, karacihli muahide Hasan Paşa'nın karın sopası bu savuşa gerek beklememiştir.

Çırağan Vakası'ndan sonra, geniş acırtırmalar yapılmış sağ kalan ve yakalanan ayaklanmacılar ağır cezalarla cezalandırılmış. Rumeli'den İstanbul'a seğirmiş yüzbinlerce göçmen de İsmail Anadolı'ya yollanmışlardır.

İLHAMİ BOYSAL

«Çırağan vak'ası» ve sarıklı devrimci Ali Suavi

Kanlı bir darbe girişiminin ilk adımı

Mahmud Şevket Paşa'ya beş kurşun!

İttihat Terakki'nin iktidar günlerinde Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'ya karşı düzenlenen suikast aslında, kanlı bir hükümet darbesi girişiminin ilk adımıydı. Ama suikast, beklenen sonucu vermedi; tersine, İttihat Terakki'nin 'tam iktidar' dönemi başladı.

ALFAY KARRCAGE

[illegible]

Sadrakun ve Harbiye Nazarı
Mahmut Şevket Paşa, biraz son-
ra emmüsbile çıktı. Harbiye
Nizaretindeki kahvesine bir-
kaç kişiyle beraber girdi. Soha-
da boppavri Erci, karyanda
mekki parvizi Babayi, Yürbaya
Brahay, yalınay yanında "ağa"ya
janatlı Kazım Ağa oturuyordu.
Önemli Harbiye Nizaret

[illegible]

Dünya'da, buak gibi gıdaları ormanlarda bulunan bir çok yerde de bulabiliriz. Bu gıdaların bir kısmı da insan için yararlıdır. Bu gıdaların bir kısmı da insan için zararlıdır. Bu gıdaların bir kısmı da insan için yararlıdır. Bu gıdaların bir kısmı da insan için zararlıdır.

CAPRANZI, STIPS...

Kampulardan İsmi Mahmut
Sakir Fıratın salt varlığına

Kaynak: Hürriyet Gazetesi, 7 Kasım 1983

EK 12. Manşetlerde 12 Eylül 1980 Askeri Müdahale
Kaynak: Hürriyet Gazetesi, 12 Eylül 1980

**YILDIRIM
BASKI**

**BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM
İLAN EDİLDİ**

**Ordu yönetime
el koydu**

**Hükümet ve Parlamento feshedildi,
Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu.
Parlamentoların dokunulmazlıkları
kaldırıldı. Saat 05.00'ten itibaren sokağa
çıkma yasağı başladı**

**Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Kara,
Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel
Komutanı Millî Güvenlik Konseyi'nde görev aldı**

**DİSK ve MİSK'e bağlı bütün sendikalar faaliyetten
men edildi. Bütün dernekler kapatıldı**

Bu hafta hiç bir spor faaliyeti yapılmayacak

Bankalar ikinci bir emre kadar çalışmayacaklar

**Yurt dışına çıkış yasaklandı. Yurt dışında çalışan
işçiler ve turistler yurt dışına çıkabilecekler**

İlk bildiriler:
1 numaralı bildiri

Yüksek Yurt Hukuk Kurulu Başkanı Evren'in başkanlığında Kara, Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı Millî Güvenlik Konseyi'nde görev aldı

Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Kara, Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı Millî Güvenlik Konseyi'nde görev aldı

Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Kara, Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı Millî Güvenlik Konseyi'nde görev aldı

Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Kara, Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı Millî Güvenlik Konseyi'nde görev aldı